

P.4/2

AKADEMIA NAUK – BIBLIOTEKA W WARSZAWIE
ZWIĄZANIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

przeгляд biblioteczny

ROCZNIK 42
zeszyt **3**

1974

OSSOLINEUM

KOMITET REDAKCYJNY

MARIA DEMBOWSKA — redaktor naczelny
LEON ŁOŚ, STEFAN ROŚOŁOWSKI, HENRYK SAWONIAK,
ROMANA STECZOWICZ (sekretarz redakcji), HANNA ZASADOWA,
TADEUSZ ZARZĘBSKI (zastępca redaktora naczelnego)

Stały dodatek do Przeglądu Bibliotecznego

• BIBLIOGRAFIA ANALITYCZNA BIBLIOTEKOZNAWSTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ

Opracowanie:

Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej
Redaktor: BARBARA EYCHLEROWA

Adres Redakcji:

Biblioteka PAN, 00-901 Warszawa, Pałac Kultury i Nauki VI p. tel. 20-33-02

Adres Wydawnictwa:

Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo PAN, 50-106 Wrocław, Rynek 9

INFORMACJA DLA AUTORÓW PRAC PRZYGOTOWYWANYCH DO PRZEGLĄDU BIBLIOTECZNEGO

Redakcja zamawia materiały u autorów, ewentualnie na podstawie wcześniejszego zgłoszenia tematu i konspektu. Materiałów nie zamówionych Redakcja nie zwraca.

Maszynopisy materiałów zamówionych powinny być przygotowane według dostarczonej autorowi instrukcji. Redakcja zastrzega sobie prawo skracania materiałów oraz wprowadzania zmian.

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

LIBRARY REVIEW

R. 42

1974

Zeszyt 3

TREŚĆ

Artykuły

JADWIGA KOŁODZIEJSKA: Problemy bibliotekarstwa polskiego w XXX-leciu Polski Ludowej (w świetle Raportu o bibliotekach polskich)	225
HELENA WIĘCKOWSKA: Dziedzictwo Komisji Edukacji Narodowej w bibliotekarstwie polskim XIX wieku	237
ALEKSANDRA NIEMCZYKOWA: Współczesna problematyka bibliotek szkolnych	251
WŁADYSŁAW PIASECKI: Biblioteki składowe	265
MARIA MAGDALENA BIERNACKA: Aslib — Stowarzyszenie Bibliotek Specjalnych i Ośrodków Informacji (w pięćdziesięciolecie działalności)	279

Doniesienia

Instytut Podwyższania Kwalifikacji Pracowników Informacji w Moskwie (<i>Barbara Wieczorek</i>)	293
---	-----

Sprawozdania

Z działalności bibliotecznej Polskiej Akademii Nauk w 1973 r. (<i>Leon Łoś</i>)	297
---	-----

Przeгляд zagadnień

Kryteria aktualizacji zbiorów bibliotecznych w uczelniach (<i>Maria Dobrzańska</i>)	311
---	-----

Recenzje

Biblioteki szkół wyższych

A. Wróblewski: Biblioteki szkół wyższych w liczbach. Próba analizy wybranych zagadnień ekonomiczno-organizacyjnych. Warszawa 1972 (<i>Sylvia Wróblewska</i>)	319
---	-----

Biblioteki Polskiej Akademii Nauk	
L. Łoś: Biblioteki Polskiej Akademii Nauk. Zarys kształtowania sieci i stan aktualny. Wrocław 1973 (<i>Helena Więckowska</i>)	324
Prace badawcze z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej	
Scientific research in British universities and colleges. 1968-1969. Vol. 1-3. London 1969 (<i>Teresa Niementowska</i>)	327
Polskie podręczniki bibliotekarskie	
T. Głowacka: Katalogi rzeczowe. Warszawa 1973 (<i>Aleksandra Ochmańska</i>)	331
Przegląd piśmiennictwa krajowego (<i>Alicja Olejnik</i>)	334
Wypowiedź prof. dr Heleny Więckowskiej na II Kongresie Nauki Polskiej (<i>Helena Więckowska</i>)	337

Z życia SBP

Sprawozdanie z działalności Prezydium Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich za okres od 1 II do 31 X 1973 r. (<i>Janina Cygańska</i>)	
Posiedzenie Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Toruń 15 XII 1973 r.	350

Z żałobnej karty

Marta Burbianka (1898-1973) (<i>Elżbieta Marczevska-Stańdowa</i>)	353
Kronika krajowa	357
Kronika zagraniczna	360
Wydawnictwa otrzymane	364
Autorzy	365

CONTENTS

Articles

JADWIGA KOŁODZIEJSKA: Problems of Polish librarianship in the period of thirty years of the Polish People's Republic (In the light of the Report on the Polish libraries) (Summary 236)	225
HELENA WIĘCKOWSKA: The heritage of the Commission on National Education (CNE) in Polish librarianship of the 19 century (Summary 248)	237
ALEKSANDRA NIEMCZYKOWA: Current problems of the school libraries (Summary 263)	251

WŁADYSŁAW PIASECKI: Depository libraries (Summary 277) . . .	265
MARIA MAGDALENA BIERNACKA: Aslib in its fiftieth anniversary (Summary 291)	279

Communications

The Institute on Improving Quality of Information Workers (<i>Barbara Wieczorek</i>)	283
--	-----

Reports

Library activities of the Polish Academy of Sciences in 1973 (<i>Leon Łoś</i>)	297
--	-----

Surveys

Criteria of adjusting library holdings to present-day needs (<i>Maria Do- brzańska</i>)	311
---	-----

Reviews	319
-------------------	-----

News from the Polish Library Association	341
--	-----

Obituary	353
--------------------	-----

News from the country	357
---------------------------------	-----

News from abroad	360
----------------------------	-----

Publications received	364
---------------------------------	-----

Contributors	365
------------------------	-----

JADWIGA KOŁODZIEJSKA

**PROBLEMY BIBLIOTEKARSTWA POLSKIEGO W XXX-LECIU
POLSKI LUDOWEJ
(W ŚWIETLE RAPORTU O BIBLIOTEKACH POLSKICH)**

Rytm rozwoju bibliotekarstwa polskiego w 30-leciu Polski Ludowej przebiegał rozmaicie w różnych okresach. Osiągnięcia ilościowe i jakościowe omawiane były w licznych artykułach i pracach monograficznych i dotyczyły głównych spraw organizacyjnych, ustawodawczych, współpracy bibliotek w zakresie gromadzenia i udostępniania zbiorów, informacji, kształcenia bibliotekarzy, kierunków badań bibliotekoznawczych itp.¹ Podnoszone problemy wynikały z intensywnego rozwoju bibliotekarstwa polskiego, które uczestniczyło w najważniejszych procesach związanych z rozwojem nauki, oświaty, kultury i gospodarki.

Szczególnie znaczące dla rozwoju bibliotek były lata 1970-1973. Zadecydowało o tym kilka faktów, które wyznaczają aktualnie i w przyszłości główne kierunki rozwoju bibliotek. Jako pierwsze wypada wymienić zadania w dziedzinie społeczno-gospodarczego rozwoju kraju, sformułowane przez VI Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. W uchwałach Zjazdu podkreślono również: „Należy podnieść rangę książki jako czynnika kulturotwórczego, instrumentu socjalistycznego wychowania społeczeństwa, jako integralnego składnika ogarniającej nasz kraj rewolucji naukowo-technicznej”². Drugim ważnym momentem był II Kongres Nauki Polskiej, na którym środowisko bibliotekarskie przedstawiło w ramach Podsekcji Informacji i Dokumentacji Naukowej syntetyczny referat ilustrujący stan i perspektywy rozwojowe informacji i do-

¹ Wiele informacji na te tematy zawierają materiały: VI Zjazd Bibliotekarzy Polskich 12–14 II 1968. Warszawa 1969 ss. 215; J. Korpała: Biblioteki powszechne w dwudziestolecu Polski Ludowej. *Prz. biblot.* R. 33: 1965 z. 3 s. 131–143; T. Zarzębski: 25 lat bibliotek w PRL. *Ibid.* R. 37: 1969 z. 1 s. 3–14; A. Wróblewski: Biblioteki szkół wyższych w liczbach. Warszawa 1972 ss. 469; L. Łoś: Biblioteki Polskiej Akademii Nauk. Wrocław 1973 ss. 247; Materiały Podsekcji Informacji i Dokumentacji Naukowej II Kongresu Nauki Polskiej. *Prz. biblot.* R. 41: 1973 z. 3 s. 241–328.

² VI Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 6–11 grudnia 1971 r. Warszawa 1972 s. 277.

kumentacji naukowej³. Trzecim, równie ważkim dokumentem była Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 13 października 1973 r. w sprawie systemu edukacji narodowej⁴. W Uchwale tej biblioteki, oprócz innych instytucji kulturalno-oświatowych, artystycznych i upowszechniania wiedzy, zostały potraktowane jako integralne ogniwo skoordynowanego systemu oświaty. Zarówno *Raport o stanie oświaty*⁵, jak i opracowana przez Ministerstwo Kultury i Sztuki *Prognoza rozwoju kultury polskiej do 1990 r.*⁶ przewidują dla bibliotek ważne zadania w dziedzinie rozwoju nauki, szkolnictwa, kultury i gospodarki.

W atmosferze wzmożonego zainteresowania rozwojem oświaty, a zwłaszcza upowszechnieniem w niedalekiej przyszłości szkolnictwa średniego i wyższego warunkującego realizację zamierzeń gospodarczych, a co za tym idzie poprawy sytuacji materialnej całego społeczeństwa, w środowisku bibliotekarskim zrodził się projekt opracowania możliwie pełnej charakterystyki warunków, w jakich działają biblioteki polskie. Zamierzano również określić, w jakim stopniu mogą one nadążyć za rozwijającymi się potrzebami społeczeństwa w dziedzinie kultury, oświaty, nauki i gospodarki narodowej i co należy uczynić, by umniejszyć wszelkie opóźnienia w zakresie ich organizacji. W 1971 r. Państwowa Rada Biblioteczna zleciła Bibliotece Narodowej podjęcie prac nad raportem o stanie bibliotek polskich. Do współpracy zaproszono 23 wybitnych bibliotekarzy, teoretyków i doświadczonych praktyków, reprezentujących różne sieci biblioteczne oraz różne specjalności. Zebrane materiały opracował specjalnie powołany komitet redakcyjny, w skład którego weszli: Witold Stankiewicz — przewodniczący, i członkowie Jadwiga Kołodziej-ska, Leon Marszałek, Anna Sitarska, Hanna Uniejewska, Helena Więc-kowska. Pierwsza redakcja *Raportu* została przedyskutowana na plenarnym posiedzeniu Państwowej Rady Bibliotecznej w dniu 15 listopada 1973 r. Po zebraniu krytycznych uwag zgłoszonych przez członków Rady oraz przedstawicieli niektórych resortów i instytucji, ostatecznie opracowany tekst został opublikowany w niewielkiej liczbie egzemplarzy i przedstawiony na specjalnym posiedzeniu Sejmowej Komisji Kultury w początku br.⁷ Dyskusja, jaka się rozwinęła na tym posiedzeniu oraz notatki prasowe świadczą o dużym zainteresowaniu, które wzbudził ten dokument. *Raport* jest pierwszą próbą przedstawienia głównych problemów nurtujących współcześnie polskie biblioteki oraz wskazania najpilniejszych działań organizacyjnych, które powinny być niezwłocznie podjęte. Ponieważ tekst *Raportu* został rozpowszechniony i zainteresowani

³ L. Łoś: II Kongres Nauki Polskiej, Z prac Podsekcji Informacji i Dokumentacji Naukowej, *Prz. bibliot. R.* 41: 1973 z. 4 s. 477—485.

⁴ *Monit. pol.* 1973 nr 44 poz. 280.

⁵ *Raport o stanie oświaty w PRL*, Warszawa 1973 ss. 480.

⁶ *Prognoza rozwoju kultury polskiej do 1990 r.* Warszawa 1973.

⁷ *Raport o stanie bibliotek polskich*, Warszawa 1973 ss. 87.

mogą się z nim zapoznać, wypada podzielić się niektórymi spostrzeżeniami, które nasunęły się w trakcie jego opracowywania. Dotyczą one głównie następujących spraw, które chcielibyśmy pokrótce omówić:

1. ILOŚCIOWE I JAKOŚCIOWE OSIĄGNIĘCIA BIBLIOTEKARSTWA POLSKIEGO

Wedle *Rocznika Statystycznego* w 1972 r. było w Polsce 53 666 bibliotek, które posiadały 234 853 mln woluminów. Ze wszystkich bibliotek korzystało 18 081 mln czytelników, którzy wypożyczyli 291 237 mln najróżniejszych materiałów bibliotecznych⁸. Przeciętny czytelnik wypożyczył w 1972 r. 16,1 jednostek bibliotecznych (książek, czasopism i innych dokumentów). Są to wyniki, które świadczą o aktywnym uczestnictwie bibliotek w rozwoju nauki, oświaty, kultury i gospodarki krajowej. Oprócz informacji, które przynosi *Rocznik Statystyczny*, ukazało się w 1972 r. kilka fundamentalnych prac zawierających bogaty materiał statystyczno-analityczny, informujący o funkcjonowaniu poszczególnych sieci bibliotecznych⁹. Stanowią one podstawę dla różnorodnych badań nad miejscem bibliotek w systemie szkolnictwa wyższego oraz w zespole instytucji podporządkowanych Ministerstwu Kultury i Sztuki.

Osiągnięcia ilościowe powinny być jednak rozpatrywane w szerszym zespole zjawisk społecznych oraz tych, które obejmują całą sferę organizacyjnej działalności bibliotek. Wydaje się, że w trzydziestoleciu głądy na funkcjonowanie książki w społeczeństwie, w tym również na rolę bibliotek, kształtowały się rozmaicie i przeważnie w ścisłym powiązaniu z ogólnymi koncepcjami kulturalnego rozwoju społeczeństwa. I w tych momentach, kiedy próbowano traktować podstawy ogólnej kultury humanistycznej jako wartość przeciwstawną wiedzy fachowej i specjalistycznej odbijało się to niekorzystnie na funkcjonowaniu bibliotek przeważnie w postaci ograniczeń nakładów finansowych na ich działalność. Ograniczenia importowe w zakresie piśmiennictwa zagranicznego, zahamowania w budownictwie naszych obiektów i opóźnienia w wyposażeniu bibliotek w urządzenia techniczne, skąpe przydziały stypendiów zagranicznych dla bibliotekarzy zwykle się uzasadniać względami ekonomicznymi i gospodarczymi. Najpierw zbudujemy zakłady przemysłowe — przekonywano bibliotekarzy — podniesiemy na wyższy poziom technikę, a potem zajmiemy się sprawami oświaty i kultury. Nie były to na szczęście opinie powszechne i wydaje się, że właśnie w latach siedemdziesiątych takie widzenie rozwoju społecznego wyraźnie się nie sprawdziło. Świadczy o tym między innymi wypowiedź prof. Edwarda Lipiń-

⁸ *Rocz. statyst. R. 33: 1972 s. 506.*

⁹ A. Wróblewski: *Biblioteki szkół wyższych w liczbach. Warszawa 1972; —: Biblioteki szkół wyższych w liczbach. Lata 1968—1970. Warszawa 1972 ss. 99; Biblioteki Publiczne w Liczbach. Warszawa 1971, 1972, 1973.*

skiego znanego ekonomisty, który dowodzi że: „...sprawność i jakość procesu gospodarczego jest wytworem ogólnej kultury narodu, stanu nauki, stosunków społecznych, jak i wartości moralnych...” i dalej: „Jedynym bowiem celem produkcji socjalistycznej jest stworzenie warunków materialnych, które służą do podniesienia «jakości życia» mas. Na ten dobrobyt składają się nie tylko masa towarowa i masa pieniężna, ale także liczba książek, teatrów, telewizorów, urzędzeń turystycznych, ale również — deficyt mieszkaniowy, konsumpcja wódki, wskaźniki przestępczości i chuligaństwa, zjawiska wtórnego analfabetyzmu itp.”¹⁰

W latach siedemdziesiątych nastąpiło znaczne ożywienie w budownictwie bibliotecznym. Nowe, pięknie wyposażone budynki otwarto w Toruniu, Koszalinie, Warszawie, Szczecinie, Bielsku-Białej i Koninie, Stargardzie Szczecińskim, Wodzisławiu, Obornikach. Podjęto energiczne prace wokół nowych projektów budowlanych w Opolu, Białej Podlaskiej, Olsztynie i w innych miejscowościach. Osiągnięcia te nie odpowiadają w pełni potrzebom, ale wytyczają kierunki w architekturze bibliecznej, są przykładami godnymi naśladowania dla innych środowisk.

Wiele momentów świadczy o ożywieniu atmosfery naukowej w środowisku bibliotekarskim. Ukazujący się od 1970 r. rocznik *Studia o Książce* znika w ciągu paru dni z półek księgarskich; *Przegląd Biblioteczny* nie tylko ukazuje się punktualnie, ale powiększył znacznie nakład; warszawskie konwersatorium bibliotekoznawcze, organizowane przez stołeczny okręg SBP, cieszy się dużym powodzeniem; na kurs przygotowawczy do egzaminu na bibliotekarzy dyplomowanych tylko w Warszawie zapisało się 130 osób. Zapotrzebowanie na kwalifikowanych bibliotekarzy jest coraz większe. Ośrodki przygotowujące do zawodu muszą powiększać limity przyjęć, a kandydatów zgłasza się coraz więcej. Z inicjatywy Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki podjęto w grudniu 1973 r. prace nad reformą programów uniwersyteckiego kształcenia bibliotekarzy. Zmiany w treści programów nauczania wpłynęły niewątpliwie korzystnie na organizacyjny kształt bibliotek, ożywiły prace badawcze w dziedzinie bibliotekoznawstwa. Również w materialnej sytuacji bibliotekarzy odnotować należy pozytywne zmiany. Regulacja płac w grupie pracowników zatrudnionych w bibliotekach szkolnych i uczelnianych, dokonana we wrześniu 1973 r., zapowiedziana na wrzesień br. podwyżka uposażeń pracowników bibliotek publicznych zapoczątkowały, wydaje się, proces sprzyjający stabilizacji zawodowej bibliotekarzy. Wśród licznych kłopotów i trudności te niewątpliwie pozytywne zmiany umykają często uwadze, a przecież to właśnie one świadczą o postępie w rozwoju polskiego bibliotekarstwa.

¹⁰ J. M i k k e: *Wizerunki ludzi myślących*. Warszawa 1973 s. 132.

2. ZARZĄDZANIE I NADZÓR NAD BIBLIOTEKAMI

Potrzeba skoordynowania działań organizacyjnych i umocnienia nadzoru administracyjnego nad ogólnokrajową siecią biblioteczną należy do najczęściej podnoszonych postulatów w środowisku bibliotekarskim. Postulat ten zgłaszany jest od wielu lat przy okazji zjazdów bibliotekarskich¹¹ i w literaturze fachowej¹². Uzasadnia go: pamięć o sprężystej i sprawdzonej w praktyce działalności Naczelnej Dyrekcji Bibliotek oraz świadomość rozproszenia sił i środków, które państwo przeznaczają na utrzymywanie bibliotek. Są to wyjątkowo dwa główne elementy, które warunkując się wzajemnie uzasadniają żądania wzmocnienia centralnej władzy administracyjnej. Niemożność załatwienia podstawowych problemów, wspólnych dla wszystkich typów bibliotek, takich jak: określenie specjalizacji bibliotek w zakresie gromadzenia zbiorów, opracowanie ogólnokrajowego planu automatyzacji procesów bibliotecznych, określenie miejsca bibliotek w ciągle zmieniającym projekcie krajowego systemu informacji, zapewnienie bibliotekom dopływu piśmiennictwa zagranicznego, skoordynowanie i zintensyfikowanie badań bibliotekoznawczych i wiele innych spraw, wzmaga poczucie konieczności powołania ośrodka, który wreszcie zacząłby je po kolei załatwiać, tak jak czyniła to niegdyś Naczelna Dyrekcja Bibliotek.

Tymczasem właśnie lata 1970-1973 przyniosły bardzo istotne zmiany w zarządzaniu jednostkami administracyjnymi oraz różnymi dziedzinami życia społecznego, które będą wpływały również na formy zarządzania bibliotekami. Nowy podział administracyjny kraju, umocnienie władzy lokalnej i zwiększenie zakresu jej kompetencji¹³ mają bardzo istotne znaczenie dla praktyki nadzorowania pracy bibliotek. Podobnie jak w innych dziedzinach, zarządzanie bibliotekami będzie ulegało stopniowej i systematycznej decentralizacji i większość problemów organizacyjnych będzie rozwiązywana w ramach lokalnych instancji administracyjnych i rad narodowych. Przy tych tendencjach w dziedzinie zarządza-

¹¹ M. in. we wnioskach VI Zjazdu Bibliotekarzy Polskich w p. 1 postulowano: „Zjazd wyraża przekonanie, że pełna obsługa potrzeb, dla których zaspokajania istnieje ogólnopolska sieć biblioteczna, jest uwarunkowana skoordynowaną współpracą bibliotek wszystkich typów, a zabezpieczenie realizacji tego postulatu widzi w utworzeniu ośrodka koordynacyjnego i metodycznego na szczeblu ogólnopolskim oraz Państwowej Rady Bibliotecznej jako organu doradczego. W: VI Zjazd Bibliotekarzy Polskich 12-14 II 1968. Warszawa 1969 s. 197; Również w uchwałach Ogólnokrajowego Zjazdu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich (29-30 IX 1972) w Bydgoszczy podkreślano, że „W Ministerstwie Kultury i Sztuki, Ministerstwie Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz w Ministerstwie Oświaty i Wychowania należy powołać lub wzmocnić kompetentne merytorycznie wydziały do spraw bibliotek. Analogiczne ośrodki powinny powstać również we wszystkich resortach i urzędach centralnych. Szczególna rola przypada tu ministrowi Kultury i Sztuki z mocy Ustawy o bibliotekach. Uczestnicy Zjazdu z dużym entuzjazmem powitali zapowiedź utworzenia Departamentu Bibliotek w Ministerstwie Kultury i Sztuki”. *Prz. bibliot.* R. 41: 1973 z. 3 s. 387.

¹² J. K. o d z i e j s k a: Perspektywy rozwoju bibliotekarstwa publicznego w świetle nowej ustawy o bibliotekach. *Prz. bibliot.* R. 37; 1969 z. 1 s. 14-23; —: Biblioteki publiczne. Główne kierunki rozwoju. Warszawa 1972 s. 180-181.

¹³ Ustawa z dnia 29 listopada 1972 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. *Dz. U.* 1972 nr 49 poz. 311; Ustawa z dnia 29 listopada 1972 r. o utworzeniu gmin i zmianie ustawy o radach narodowych. *Ibid.* poz. 312.

nia, zgodnych z rozwojem naszego społeczeństwa, postulaty reaktywowania centralnej komórki administracyjnej, która decydowałaby o wymienionych problemach organizacyjnych i merytorycznych bibliotek są mało realne. Nie sprzyja również temu złożoność i różnorodność funkcji społecznej współczesnego bibliotekarstwa. Próby podtrzymywania dawnych tradycji w tej mierze nie mogłyby zadowolić środowiska bibliotekarskiego, zwłaszcza że biblioteki działają w zupełnie innych okolicznościach społecznych niż w pierwszym powojennym dziesięcioleciu.

Właściwie jeszcze tylko w Ministerstwie Kultury i Sztuki pozostała kilkusobowa grupa pracowników administracji bibliotecznej, natomiast w innych resortach: Ministerstwie Oświaty i Wychowania, Ministerstwie Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki są to przeważnie stanowiska jednoosobowe. Nie w liczbie etatów leżą jednak trudności zarządzania ogólnokrajową siecią biblioteczną, a raczej w braku programu działania akceptowanego przez najważniejsze resorty oraz jednoznacznie określonych kompetencji dla istniejących centralnych komórek administracyjnych.

Wobec aktualnych tendencji w zarządzaniu, zakres działania bibliotecznych komórek resortowych powinien ulec przekształceniom w kierunku zwiększenia ich odpowiedzialności za całość ogólnokrajowej polityki bibliotecznej. Wydawanie szczegółowych wskazówek dotyczących różnych sfer działania bibliotek, próby regulowania zasad postępowania w zakresie gromadzenia zbiorów, służby informacyjnej, wyposażenia itp. powinno ulegać systematycznemu ograniczeniu. W szczególności, że coraz wyraźniejsze zróżnicowanie zadań bibliotek różnych typów, często w obrębie jednej sieci, nie sprzyja próbom tworzenia norm postępowania, które odpowiadałyby wszystkim placówkom. Wiele wskazówek, takich: jak pracować w bibliotekach dla dzieci, w działach instrukcyjno-metodycznych lub jak konserwować zbiory biblioteczne powinno znaleźć się w podręcznikach i skryptach bibliotekarskich. W miejsce tych instrukcyjnych czy wręcz szkoleniowych działań, powinno się stworzyć centralnym komórkom resortowym takie warunki, aby pozostawały one w ścisłej, wzajemnej łączności, zwłaszcza przy podejmowaniu i realizacji ogólnych postanowień dotyczących polityki bibliotecznej w kraju, wśród których na pierwszym planie należałoby widzieć sprawy: kwalifikacji, kształcenia i plac bibliotekarskich, wykorzystania najwyższej kwalifikowanych grup pracowniczych, ustawodawstwa bibliotecznego, programów budownictwa bibliotecznego, komputeryzacji bibliotek, specjalizacji zbiorów bibliotecznych i wiele innych. Podejmowanie spraw ogólnych, wspólnych dla całej sieci ogólnokrajowej, powinno wzmocnić autorytet centralnych komórek administracyjnych i przystosować je do zupełnie nowych warunków, w których będą działać. W działaniu tym ważnym elementem jest

wyposażenie centralnych komórek administracyjnych w uprawnienia do egzekwowania ustaw i zarządzeń dotyczących bibliotek. Muszą one stać na straży respektowania przede wszystkim ustawy o bibliotekach i nie dopuszczać do jej naruszania w żadnej postaci. Muszą również troszczyć się, aby wydawane zarządzenia dotyczące bibliotek były realizowane. Dzieje zarządzenia o bibliotekach centralnych¹⁴ są typowym przykładem braku porozumienia się kilku resortów w sprawach najistotniejszych. Cały zespół bibliotekarzy trudził się nad tym projektem, ale nikt w odpowiednim momencie nie zainteresował się, czy realizacja tego zarządzenia ma jakieś finansowe gwarancje i w jakich budżetach resortowych są one zaplanowane. Doświadczenia innych krajów pouczają, że ustawa lub zarządzenie dotyczące określonej sfery działania bibliotek może ukazać się wówczas, gdy są zapewnione fundusze na realizację planowanych zamierzeń.

3. PROGRAMOWANIE ROZWOJU BIBLIOTEK

Prace redakcyjne nad *Raportem o stanie bibliotek polskich* oprócz wiedzy o wielu problemach dotyczących bibliotek ujawniły również duże luki na temat wiedzy o społecznym zakresie funkcjonowania bibliotekarstwa. Zasób informacji o znaczeniu bibliotek w procesach oświatowych, w nauce, technice, gospodarce, administracji jest wyjątkowo skromny i fragmentaryczny. Jedynie rola bibliotek publicznych w systemie oświaty i kultury, w kształtowaniu czytelnictwa powszechnego jest szerzej spenetrowana, a to dzięki badaniom naukowym prowadzonym konsekwentnie i systematycznie od 1955 r. w Instytucie Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej. Komitet redakcyjny, który opracowywał *Raport* borykał się z brakiem informacji o wielu ważnych problemach bibliotekarskich, takich jak: przydatność księgozbiorów bibliotek szkolnych w procesie dydaktycznym, potrzeby czytelnicze środowisk studenckich i naukowych, postulaty środowisk zawodowych, zwłaszcza inżynierjno-technicznych względem bibliotek fachowych, wykorzystanie źródeł informacyjnych, jakimi są bibliografie, rzeczywiste potrzeby w dziedzinie informacji źródłowej i rzeczowej, nakłady finansowe na biblioteki, zasady nadzorowania bibliotek w resortach gospodarczych, potrzeby w zakresie kwalifikowanych kadr i wiele innych. Dane, które udało się zebrać, były najczęściej niepełne i nieporównywalne z innymi danymi. Dużym mankamentem sformułowanych w *Raporcie* postulatów była niemożność wyliczenia kosztów modernizacji bibliotek i rozłożenia nakła-

¹⁴ Zarządzenie nr 15 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 9 lutego 1973 r. w sprawie zasad specjalizacji zbiorów materiałów bibliotecznych oraz działalności informacyjnej centralnych bibliotek naukowych. *Dz. urz. Min. Kult.* 1973 nr 2 poz. 18.

dów finansowych w czasie. Doświadczenia w dziedzinie programowania rozwoju bibliotek są również bardzo skromne, a sporządzone w tej dziedzinie plany dotyczą bądź to pojedynczych, bądź niewielkich zespołów placówek. Rozpatrywanie problemów bibliotecznych w granicach wyznaczonych przynależnością bibliotek do poszczególnych resortów utrudniało i w praktyce nadal uniemożliwia sformułowanie ogólnokrajowych planów określających specjalizację zbiorów bibliotecznych, centralizację w zakresie ich opracowywania i udostępniania, koordynację poczynając na polu automatyzacji procesów bibliotecznych, służb informacyjnych, badań bibliotekoznawczych itp. Mimo tych braków *Raport* może być traktowany jako podstawa do sformułowania założeń dla ogólnokrajowego programu rozwoju bibliotek. We wstępnych pracach zmierzających do sformułowania takiego programu mogą być uwzględnione doświadczenia metodologiczne, które zespół autorski i redakcyjny *Raportu* zdobył w toku pracy. Jest ich wiele, toteż wymienimy tylko najznaczniesze:

1) Przygotowanie programu powinny zlecić środowisku bibliotekarskiemu Sejmowe Komisje Kultury i Nauki.

2) Do najpilniejszych spraw, które w programie powinny być rozstrzygnięte wypada zaliczyć: a) Projekt krajowego systemu bibliotecznego; b) Określenie zasad współdziałania między ogólnokrajową siecią biblioteczną a projektowanym systemem informacji; c) Ogólnokrajowy plan automatyzacji bibliotek; d) Krajowy plan budownictwa bibliotecznego oraz wyposażenia bibliotek w urządzenia techniczne; e) Program kierunkowych prac badawczych w dziedzinie organizacji bibliotek; f) Propozycje rozwoju szkolnictwa bibliotekarskiego, sugestie co do treści programów kształcenia bibliotekarzy i planów zatrudniania kwalifikowanej kadry.

3) W zespole powołanym dla opracowania programu powinni się znaleźć oprócz bibliotekarzy przedstawiciele administracji centralnej i lokalnej, ekonomiści, socjologowie, prawnicy, reprezentanci środowisk naukowych, technicznych, oświatowych. Zespół powinien mieć do dyspozycji etatowy sekretariat, a w skład komitetu redakcyjnego powinny wejść osoby oddelegowane do tej pracy całkowicie. Zespół powinien dysponować specjalnie wydzielonym funduszem na badania i dodatkowe ekspertyzy.

4) Do przeprowadzenia koniecznych prac badawczych powinny zostać włączone wszystkie bibliotekarskie zespoły naukowe i dydaktyczne, jak: Uniwersyteckie Instytuty Bibliotekoznawstwa, Instytut Bibliograficzny i Instytut Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej, duże biblioteki naukowe i publiczne.

5) Program powinien być tak skonstruowany, by każdy resort wiedział, za jaki jego odcinek odpowiada i jak się ta realizacja zadań i planów rozkłada w czasie.

6) Program musi być elastyczny i liczyć się z koniecznością wprowadzenia zmian, w zależności od zaistniałych okoliczności.

Za wspólną i najszerszą płaszczyznę programową dla bibliotek należy uznać proponowany obecnie system edukacji narodowej, w którym mieszczą się wszystkie biblioteki. Zmiany w rozumieniu zasad nowoczesnego kształcenia, nie mieszczącego się już jedynie w systemie szkolnym, stwarzają okoliczności, w których biblioteki szkolne, uczelniane, fachowe, publiczne powinny stanowić konsekwentny układ organizacyjny, odpowiedni dla poszczególnych etapów rozwojowych jednostki i całych środowisk społecznych.

4. KRAJOWY SYSTEM BIBLIOTECZNY

Idea podporządkowania różnych bibliotek nadrzędnym celom wynikającym z ogólnych programów oświatowych i kulturalnych tworzonych przez państwo nie jest nowa i przyświecała ona autorom polityki bibliotecznej od pierwszych lat Polski Ludowej. Próby łączenia bibliotek różnych typów dla wykonania zamierzeń przekraczających możliwości nie tylko poszczególnych placówek, ale całych sieci, są podejmowane na przestrzeni trzydziestolecia i dotyczą spraw związanych ze specjalizacją zbiorów bibliotecznych, wypożyczaniem międzybibliotecznym, informacją biblioteczną, tworzeniem katalogów centralnych itp. Wokół samego terminu „system biblioteczny” narosło jednak wiele nieporozumień, które należałoby pokrótce wyjaśnić. W odniesieniu do bibliotek system należy traktować jako całość złożoną z różnorodnych placówek, ze stosunków, jakie zachodzą między nimi i między ich cechami. Całość ta ma swoje właściwości, funkcje i cele różne od właściwości, funkcji i celów poszczególnych bibliotek.

Egzemplifikacją tak rozumianego systemu jest omawiana przez prof. Jana Szczepańskiego szkoła wyższa, w skład której wchodzi elementy niejednorodne, podsystemy, a jednocześnie ona sama jako całość wchodzi w szerszy system, jakim jest system oświaty w kraju¹⁵. Inaczej mówiąc: szkoła podstawowa i Uniwersytet Jagielloński przy wszystkich różniących je cechach i podporządkowaniu różnym resortom wchodzi do jednego systemu oświaty. W odniesieniu do bibliotek sprawa jest bardziej skomplikowana. I wcale nie dlatego, że biblioteki należą do różnych resortów, pełnią różne funkcje, mają zróżnicowane księgozbiory i bardzo rozmaitych czytelników. Trudność tkwi w niemożności sformułowania wspólnego mianownika o charakterze ideowym, w którym mieściłyby się wszystkie biblioteki i na który zgodziliby się wszyscy uczestnicy

¹⁵ J. Szczepański: Refleksje nad oświatą. Warszawa 1973 s. 84.

systemu. Stąd poprzednio sformułowana propozycja przyjęcia, jako najszerszej płaszczyzny, systemu edukacji narodowej.

Punktem wyjścia dla projektu systemu musi być nauka o zarządzaniu, bowiem w bibliotekarstwie bariery administracyjne wytyczają zakresy organizacyjnego działania poszczególnych placówek i całych sieci. Dlatego m. in. tak wiele uwagi poświęciliśmy w naszych rozważaniach sprawie zarządzania bibliotekami. Kreślenie projektów systemu na kartkach papieru, gdy przepisy finansowe nie dopuszczają twórczenia wspólnych funduszków na centralne opracowanie książek dla bibliotek szkolnych i publicznych w skali powiatu niczego nie posuwa naprzód. Budowanie systemu bibliotecznego nie jest tylko sprawą techniczno-organizacyjną, lecz wymaga również uwzględniania znajomości historycznego toku rozwojowego, potrzeb czytelniczych, kierunków rzeczywistych zainteresowań społeczności, która będzie się nim posługiwała, wiedzy o zawodzie, charakterystyki psychologicznej zespołów pracowniczych, dynamiki tych zespołów, zaawansowania prac badawczych itp. Pomijanie tych elementów grozi projektowanemu systemowi poważnymi deformacjami organizacyjnymi. Ale nie tylko. Każdy system, czy to oświatowy, czy w naszym przypadku biblioteczny, posiada swoje otoczenie, które na niego oddziałuje. Na przykład, produkcja mebli bibliotecznych w systemie bibliotecznym się nie mieści, ale wpływa decydująco na zaopatrzenie bibliotek w sprzęt. Opracowanie systemu bibliotecznego wymaga więc uwzględnienia całego otoczenia bardzo rozległego i ciągle przecież zmieniającego się, a co za tym idzie, brania pod uwagę perspektywy rozwojowej, przyszłościowej. Opracowanie systemu bibliotecznego, jako że obejmuje szeroką skalę zagadnień, wymaga udziału dużego zespołu specjalistów reprezentujących różne dziedziny wiedzy i co najważniejsze a zarazem najtrudniejsze, przy próbie jego wdrażania konieczne są duże kompromisy ze strony czynników administrujących bibliotekami oraz samych bibliotek. Inne bowiem konsekwencje rodzi zgłoszony na jakiejś konferencji postulat, by włączyć powiatowe biblioteki pedagogiczne do publicznych bibliotek powiatowych, a inne reakcje wywołały punkt w programie, że nie mieszczą się one ze względów ekonomicznych w projektowanym systemie i resort oświaty powinien je zlikwidować. Uświadomienie sobie nieuchronności decyzji, które mogą być sprzeczne z wyobrażeniami i nawykami różnych grup bibliotekarzy i które mogą nie tylko miejscami naruszać, ale wręcz zburzyć dotychczasowy układ organizacyjny bibliotek, jest pierwszorzędą koniecznością.

Projektowanie systemu bibliotecznego w Polsce musi być poprzedzone badaniami i rozpatrzeniem kilku wariantów, z których wybierze się najsprawniejszy i najekonomiczniejszy. Jest to jeden z najtrudniejszych momentów, bowiem doświadczenia wielu krajów dowodzą, że nigdzie nie

istnieją rozwiązania w pełni zadowalające i na ogół dominują eksperymenty w tej dziedzinie. Wybrany projekt systemu nie może być traktowany statycznie, bowiem będzie się on rozwijał w otoczeniu, którego zmiany nie zawsze mogą być przewidziane. Aktualna zmiana w podziale administracyjnym kraju zadecydowała o kształcie organizacyjnym sieci bibliotek publicznych na wsi, wszelkie zmiany w strukturze organizacji wewnętrznej wyższej uczelni też wpłynęły na przekształcanie się bibliotek zakładowych w instytucyjne.

Pracom nad systemem powinno towarzyszyć: 1) Zgromadzenie źródeł informacji o funkcjonowaniu bibliotekarstwa w kraju i za granicą, 2) Sformułowanie zadań, jakie system ma spełniać, 3) Powołanie zespołów dla analizy zebranych materiałów i sformułowania projektów szczegółowych w korelacji z kierunkiem, w jakim system ma się rozwijać, 4) Przeprowadzenie kilku eksperymentów sprawdzających.

Zadanie opracowania każdego systemu jest trudne i złożone. A. D. Hall przytacza w swojej pracy przykład wielce pouczający¹⁶. Otóż w USA specjaliści od techniki systemów opracowujący program rozwoju sieci telewizji kolorowej zaczęli od ustalenia społecznego zapotrzebowania na nią. Wydaje się, że w przypadku bibliotek sprawa ta powinna leżeć u podstaw całego programu badawczego warunkującego podjęcie prac nad systemem.

To co wiadomo o rzeczywistych potrzebach społecznych w dziedzinie usług bibliotecznych jest fragmentaryczne i niepełne. W dotychczasowych badaniach nad wykorzystaniem książki, prasy, informacji itp. jako punkt wyjścia przyjmowano rozpoznanie biblioteczne, a nie zewnętrzne. Obserwacje dotyczyły w większości już korzystających, a nie tych, którzy mogliby czy powinni korzystać z bibliotek. Przy badaniach zakładano zresztą z góry, że inżynier, lekarz, agronom powinien czytać niejako z natury rzeczy, i nie wniano w rzeczywiste uwarunkowania społeczne, które sprzyjają lub nie motywacjom czytelniczym.

Mimo tych i wielu innych trudności opracowanie programu, który prowadziłby jednocześnie do wyboru odpowiedniego systemu dla bibliotekarstwa polskiego, wydaje się być działaniem, które należy podjąć w ramach kontynuacji tradycji bibliotekarstwa polskiego i w imię obowiązku włączenia bibliotek do najważniejszych procesów społecznych, jakie się rysują w przyszłości.

¹⁶ A. D. Hall: Podstawy techniki systemów. Warszawa 1968 s. 32.

JADWIGA KOŁODZIEJSKA

PROBLEMS OF POLISH LIBRARIANSHIPS IN THE PERIOD OF THIRTY
YEARS OF THE POLISH PEOPLE'S REPUBLIC (IN THE LIGHT OF THE
REPORT ON THE POLISH LIBRARIES)

Resolutions of the 6th Congress of the Polish United Workers' Party, the 2nd Congress of Polish Science and the Report on the state of education have vital importance for further development of the Polish librarianship. They point out chief tasks of the libraries in culture, education, science and national economy. It is getting necessary to work out a programme of the future development of the libraries. The Report on the state of Polish libraries, prepared by order of the State Council for the Libraries, is to be a base for that programme. It is the first Polish attempt to bring forward in a synthetic form main library problems, such as principles of acquisition, cataloguing, circulation, reference service, etc.

In the light of the Report, management and administration of the nation-wide library network seem to be of particular importance.

It is a matter of great urgency to co-ordinate activities of the administrative centres operating within the Ministry of Culture and Arts, the Ministry of Science, Academic Schools and Technics, and the Ministry of Education.

Distinct repartition of tasks and duties among respective departments is expected to be conducive to working out a detailed evolutionary programme which should include a scheme of a nation-wide library system with specified principles of co-operation of both libraries and centres of scientific, technical and economic information.

The programme for all libraries in Poland is suggested to be based on the national education system which comprehends school libraries, academic libraries, public libraries, professional libraries, research libraries. They all should make up a consequently organized structure appropriate for respective stages of development in case of both individuals and whole social circles. To work out such a library system, many social, historical, technical and psychological factors have to be taken into consideration.

While investigating the environment of a library system, it is necessary to make particular allowances for social conditions which might be an incentive or a hindrance for the users of a library collections. Traditions of the Polish librarianship and actual social needs authorize to undertake the work and to choose a system of organization suitable for Polish libraries.

HELENA WIĘCKOWSKA

DZIEDZICTWO KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ W BIBLIOTEKARSTWIE POLSKIM XIX WIEKU

Dzieło Komisji Edukacji Narodowej, trwalsze od jej krótkiego życia, zakorzeniło się głęboko w świadomości społecznej i odegrało poważną rolę w porozbiorowych dziejach narodu, zwłaszcza w tych okresach, kiedy oświata stawała się najskuteczniejszym orężem w walce o zachowanie narodowości.

W wielkim dziele reformy szkolnictwa, które miało wychować pokolenie oświeconych, nowoczesnych Polaków, niepoślednie miejsce znalazło bibliotekarstwo wprzęgnięte w ogólny system oświaty narodowej, bo — jak głosiły *Przepisy KEN dla szkół głównych i innych w krajach Rzpltej* z 1791 r. — „cokolwiek się dotąd mówiło o naukach, wszystkiego tego składem są księgi”. Stworzone wówczas instytucje, a także wysunięte propozycje i inspiracje KEN torowały drogę dalszego rozwoju bibliotekarstwa polskiego przez cały wiek XIX, a niektóre zamysły Komisji jeszcze dziś nie straciły swej aktualności.

Dzięki licznym studiom, ogłoszonym materiałom archiwalnym i pracom szczegółowym Mariana Łodyńskiego, na których się tu w dużym stopniu opieramy¹, można już dziś śmiało stwierdzić, że właśnie w gronie najprzedniejszych ludzi epoki Oświecenia skupionych w Komisji Edukacji Narodowej, zrodziły się idee, które dały początek procesowi kształtowania nowoczesnego bibliotekarstwa polskiego i jako zawodu, i jako dyscypliny naukowej.

Proces ten rozpoczął się w 70-tych latach XVIII w., kiedy to założona w 1747 r. Biblioteka braci Załuskich, oddana została w 1774 r. pod nadzór władzy państwowej, jaką wówczas była w zakresie oświaty i nau-

¹ M. Łodyński: *U kolebki polskiej polityki bibliotecznej (1774—1794)*. Warszawa 1935 ss. 81; — : *Z dziejów Biblioteki Rzeczypospolitej Załuskich zwanej w latach 1783—1794*. Warszawa 1935 ss. 122, nb. 1, tabl. 7; — : *Hugo Kołłątaj a bibliotekarstwo polskie*. *Prz. bibliot.* R. 20: 1952 z. 2/3 s. 163—221 i uzup. odb. Warszawa 1952 ss. 47; — : *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807—1831)*. Wrocław 1958 ss. 325; Zob. też M. Manteufflowa: *Marian Łodyński jako historyk polityki bibliotecznej w dobie Komisji Edukacji Narodowej*. *Prz. bibliot.* R. 41: 1973 z. 4 s. 421—438.

ki Komisja Edukacji Narodowej, pierwsze w Europie ministerstwo oświaty.

„Biblioteka Rzeczypospolitej Załuskich zwana” stała się również pierwszą w Europie publicznie dostępną biblioteką narodową. Aby uwypuklić doniosłość tych faktów, warto przypomnieć, że Francja, kraj o najwyższym natenczas poziomie kultury intelektualnej, musiała jeszcze prawie 20 lat czekać na podobne wydarzenia: Bibliotekę Narodową w Paryżu przekształconą podczas rewolucji z biblioteki królewskiej, powołał do życia dopiero dekret władzy rewolucyjnej w 1792 r.

Drugim wydarzeniem, równie pionierskim w skali europejskiej, było włączenie bibliotek do ogólnokrajowego systemu oświatowego i poddanie ich centralnej władzy państwowej. Objąwszy opiekę nad Biblioteką Rzeczypospolitej KEN już w 1774, w rok po ukonstytuowaniu się, pochłonięta pracami nad wielką sprawą reformy oświaty narodowej, opracowała szeroki program objęcia w jednolitą całość wszystkich istniejących na terenie kraju bibliotek i podporządkowania ich polityce państwowej².

Wypadki polityczne, kolejne rozbiory, zawieszenie KEN w 1794 i wywiezienie do Petersburga zbiorów Załuskich w 1795 — uniemożliwiły pełną realizację programu w zakresie bibliotekarstwa. Lecz dalekowzroczna koncepcja państwowej polityki oświatowej i bibliotecznej odżyła niebawem, kiedy tylko powstały pewne surogaty państwowości polskiej w postaci Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego. Następczyniami KEN były Izba, potem Dyrekcja Edukacyjna w Księstwie Warszawskim i Ministerstwo WRiOP w Królestwie. Oba te organy obsadzone przez działaczy KEN i kierowane przez członka Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych — Stanisława Kostkę Potockiego, mecenasa sztuki, kolekcjonera i bibliofila, kontynuowały politykę oświatową KEN i realizowały jej wytyczne w sprawach bibliotecznych³.

Do zadań Dyrektora Izby Edukacyjnej należało — jak opiewał Dekret monarszy z 1810 r. — „bezpośrednie zarządzanie wszelkiego gatunku szkołami, bibliotekami i budowlami edukacyjnymi”⁴. Potocki i jako dyrektor Izby Edukacyjnej, i jako minister WRiOP przy wydatnej pomocy

² W jednej z ustaw KEN czytamy: „Wszystkie budynki, Biblioteka Rzpitej Załuskich, inne biblioteki pod rządem Komisji zostawione, ... od wszelkiego obcego ich przeznaczania użycia, wyjmujemy...” i dalej: „Komisja Edukacyjna mieć będzie odąd władzę sądową *supremae et ultimae instantiae* do sądenia spraw... o zaniedbanie obowiązków, ... o całość bibliotek i ksiąg ...” Komisja Edukacyjna Obojga Narodów na Sejmie Grodzkim roku 1793 w formie rządu opisana J. Lewicki: *Ustawodawstwo szkolne za czasów Komisji Edukacji Narodowej*. Kraków 1925 s. 380—381.

³ Całą ustawodawczą działalność KEN charakteryzowała zespolowość pracy, nie można więc z całą pewnością ustalić autora partii dotyczących bibliotek. Wiadomo, że poszczególne części Statutu opracowane były przez różnych członków Komisji, a następnie poddawane opinii profesorów Akademii Krakowskiej i Wileńskiej. Ponieważ część naukową opracowywało Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych pod egidą Ignacego Potockiego, a część „rządową i funduszów” zawierającą sprawy organizacyjne szkolnictwa, w tym biblioteki — Hugo Kołłątaj, przeto temu ostatniemu można z dużym prawdopodobieństwem przypisać za M. Łodyńskim autorstwo ustawy i rozporządzeń dotyczących bibliotekarstwa. Por. Łodyński: *Hugo Kołłątaj*, s. 15.

⁴ W. Gorzycki: *Oświata publiczna w Księstwie Warszawskim*. Warszawa 1921 s. 39.

dawnych i obecnych kolegów i współpracowników, jak Czacki, Niemcewicz, Kołłątaj, Staszic, a przede wszystkim rektor Liceum Warszawskiego Samuel Linde, realizował biblioteczną politykę KEN. Pomysły i posunięcia ówczesne zdumiewają nas jeszcze dziś swą trafnością i nowoczesnością. Tak np. wysuwano potrzebę celowego uzupełniania księgozbiorów bibliotecznych zgodnie z funkcjami bibliotek; planowano racjonalną gospodarkę dubletami w skali krajowej; zwracano uwagę na usprawnienie metod katalogowych sugerując pewne uproszczenia opisu w celu przyspieszenia tempa ujawnienia zbiorów. Wysuwano sprawę odpowiedniego doboru kadry bibliotecznej i jej przygotowania zawodowego. Z inicjatywy Lindego minister Potocki zamierzał utworzyć przy Ministerstwie WRiOP Generalną Dyrekcję Bibliotek jako władzę naczelną koordynującą całokształt spraw bibliotecznych i czuwającą nad modernizacją księgozbiorów w duchu racjonalistycznego, laickiego światopoglądu. I kto wie, czy by się nie udało tego dokonać, gdyby nie zmiana kursu politycznego, nagle dymisja Potockiego ze stanowiska ministra w 1821 i szybki potem jego zgon.

Wprawdzie Linde próbował jeszcze po śmierci Potockiego interweniować u władz oświatowych o zatwierdzenie projektu Generalnej Dyrekcji Bibliotek, lecz spotkał się z kategoryczną odmową Komisji WRiOP, opowanej już wówczas przez czynniki reakcyjne i ultramontańskie.

Do idei scentralizowania bibliotek nawiązywał jeszcze, w ograniczonym nieco zakresie, Aleksander Wielopolski w 1862 r., gdy w *Ustawie o wychowaniu publicznym w Królestwie Polskim* pisał, że „Biblioteka Główna [Szkoly Głównej Warszawskiej] i wszystkie biblioteki przy zakładach naukowych rządowych w Królestwie uważają się za jedną całość i zostają pod zwierzchnim zawiadywaniem Dyrektora Honorowego Bibliotek w Królestwie ...mianowanego przy Komisji WRiOP przez Namiestnika...”, lecz i ten zamysł nie doznał się realizacji i upadł wraz z całą *Ustawą o wychowaniu* na skutek wypadków politycznych i represji po powstaniu styczniowym⁵.

Idea scentralizowania bibliotek i podporządkowania ich władzy państwowej straciła w Polsce na aktualności po upadku bytu państwowego i mogła być realizowana dopiero po odzyskaniu niepodległości. Toteż od 1918 r. dopominali się o to uporczywie, choć bezskutecznie, postępowi działacze biblioteczni w okresie międzywojennym, a apel o centralną władzę biblioteczną stał się żelazną pozycją wszystkich bibliotekarskich wystąpień, zjazdów, konferencji, raportów i publicystyki aż do czasów obecnych.

Natomiast inne wytyczne KEN stały się szczególnie cennymi drogo-

⁵ M. Łodyński: Pierwszy polski projekt „Generalnej Dyrekcji Bibliotek”. *Prz. bibliot.* R. 24: 1956 z. 1 s. 1–23; Z. Gaca-Dąbrowska: Żywe tradycje KEN w bibliotekarstwie współczesnym. *Bibliot.* R. 40: nr 10 s. 293 (z błędną informacją jakoby projekt Lindego w 1821 r. „Został przez sejm odrzucony”).

wskazami w dalszym rozwoju bibliotekarstwa polskiego we wszystkich trzech zaborach. Gromadzenie zabytków piśmiennictwa polskiego i tworzenie biblioteki narodowej, upublicznianie bibliotek naukowych i włączanie bibliotekarstwa powszechnego do akcji oświatowych — te trzy główne dyrektywy KEN, nie podejmowane przez władze zaborcze, przyświecały działaczom bibliotecznym w okresie niewoli i przyczyniły się do stopniowej modernizacji bibliotekarstwa polskiego.

O zorganizowaniu biblioteki narodowej skupiającej możliwie pełne piśmiennictwo myślano zaraz po utracie Biblioteki Załuskich. Rozpoczęto od ewidencjonowania wszystkich zbiorów znajdujących się po klasztorach i w rękach prywatnych. Na wniosek Juliana Ursyna Niemcewicza podjęła tę akcję Izba Edukacyjna, a następnie wznowiło ją Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Na jednym z pierwszych posiedzeń Towarzystwa Niemcewicz wzywał ogół obywateli do nadsyłania spisów posiadanych dzieł w celu „utworzenia... katalogu dzieł polskich od dawnych czasów aż do dzisiejszego w języku naszym wydanych”. Jednocześnie minister spraw wewnętrznych Paweł Łuszczewski polecił zakonem sporządzenie i przesłanie do stolicy katalogu zbiorów, aby mieć podstawę orientacyjną w zasobach bibliotek klasztornych⁶. Minister sprawliwłości Feliks Łubieński w 1810 r. założył własnym sumptem Bibliotekę przy Sądzie Apelacyjnym z myślą o stworzeniu załączka biblioteki narodowej. Ambitne plany Łubieńskiego nie doszły do skutku, przekreślił je upadek Księstwa Warszawskiego, lecz Biblioteka przy Sądzie Apelacyjnym przetrwała i stała się po uporządkowaniu i gruntownej selekcji podwaliną utworzonej w 1817 r. Biblioteki Publicznej przy Uniwersytecie Warszawskim. I ta Biblioteka była również pomyślana jako przyszła biblioteka narodowa. Otoczona opieką ministra WRiOP, Stanisława Kostki Potockiego, otrzymała egzemplarz obowiązkowy wydawnictw z drukarni Królestwa, podobnie jak to w 1781 r. uczyniła Komisja Edukacji Narodowej uprawniając Bibliotekę Rzeczypospolitej Załuskich do egzemplarza obowiązkowego wszystkich druków polskich i Bibliotekę Akademii Wileńskiej do wydawnictw z drukarni „prowincji litewskiej”⁷.

Rzecznikiem utworzenia publicznej biblioteki w Pałacu Kazimierzowskim, luźno tylko związanej z powstałym wówczas Uniwersytem Warszawskim, był przede wszystkim ruchliwy i ambitny Samuel Linde, znany językoznawca, członek Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, mianowany w 1818 r. generalnym dyrektorem Biblioteki przy Uniwersytecie Warszawskim. W celu skupienia piśmiennictwa zabytkowego jeździł po całym kraju i z sekularyzowanych klasztorów zwoził do Biblioteki wiel-

⁶ H. Więckowska, I. Treichel: Zarys dziejów polskich bibliotek oraz bibliografii i bibliologii polskiej. Stud. Mater. Dziej. Nauki. Ser. E. z. 2 Warszawa 1966 s. 62—65.

⁷ List okólny [Komisji Edukacji Narodowej] z 2 czerwca 1781, obwieszczający wszystkie drukarnie w Koronie i W. X. Litewskim o konstytucji sejmu w roku 1780. Lewicki: Ustawodawstwo... s. 164—165.

kie skrzynie cennych materiałów. Upamiętnił swe peregrynacje w składanych kolejnym ministrom WRiOP — Potockiemu i Grabowskiemu — szczegółowych raportach, które — nawiasem mówiąc — są nieocenionym źródłem dla poznania stanu ówczesnych bibliotek prowincjonalnych i rzucają światło na szczególnie metody stosowane przy gromadzeniu zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej⁸. Lecz nie tylko o gromadzenie chodziło Lindemu, dbał również o możliwie szybkie udostępnianie nabytków, domagał się przeto przyspieszenia tempa prac katalogowych, choćby kosztem dokładności i pełności opisów. W tym względzie popadał w konflikty ze swym zastępcą Joachimem Lelewelem, który jako historyk, badacz kultury cenił sobie precyzję opisu katalogowego. Rodzinie i idealowo zespolony z Komisją Edukacji Narodowej przez ojca, Karola Lelewela, kasjera generalnego i zarządzającego funduszami szkolnymi KEN, utrzymującego przyjazne stosunki z Kołłątajem, młody uczonec, już wówczas ceniony historyk i pedagog był przez trzy lata „podbibliotekarzem”, tj. zastępcą Lindego w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. Do obowiązków jego należało segregowanie napływających nabytków, ich klasyfikacja, katalogowanie i udostępnianie. Utrzymując żywy kontakt z czytelnikami, których wspierał swą rozległą wiedzą, zapoczątkował biblioteczną działalność informacyjną. W myśl dyrektyw KEN, szczególnie mocno akcentowanych przez Hugona Kołłątaja, aby bibliotekarz uniwersytecki łączył działalność praktyczną z nauczaniem akademickim, Lelewele prowadził kurs „bibliografii” (właściwie bibliotekoznawstwa) na Wydziale Sztuk Pięknych UW. Wpływ Komisji Edukacji Narodowej uwidocznił się również w teoretycznych poglądach Lelewela na zadania dydaktyczne i naukowe bibliotek i wypływające stąd obowiązki bibliotekarza, czemu dał wyraz w swym dwutomowym dziele *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, uznanym według ostatnich badań za pierwszy polski podręcznik bibliotekarski. W odróżnieniu od współczesnych mu zagranicznych teoretyków bibliotekoznawstwa, Lelewele nadawał bibliotekarzowi wysoką rangę wychowawcy i współtwórcy nauki⁹.

Nie bez pewnej ingerencji KEN, której delegat Hugo Kołłątaj wizytował w latach 1777-1783 biblioteki Szkoły Głównej Koronnej, przy żywym współdziałaniu władz akademickich, reformie i modernizacji podległa również Biblioteka Jagiellońska. W 1810 na wniosek Kołłątaja Izba Edukacyjna mianowała dyrektorem Jerzego Samuela Bandtkiego, historyka i językoznawcę, doświadczonego bibliotekarza (był kilka lat kierownikiem Biblioteki przy kościele św. Bernardyna we Wrocławiu). Bandtkie po-

⁸ Łodyński: Materiały do dziejów... s. 10—175; Raporty i korespondencja S. Lindego z ministrami WRiOP Stanisławem Kostką Potockim i Stanisławem Grabowskim 1817—1829; m. in. raport o przejęciu Biblioteki Sądu Apelacyjnego (s. 18), sprawozdania z podróży po bibliotekach klasztornych i in., zwłaszcza s. 33—65.

⁹ H. Więckowska: Joachim Lelewele — sylwetka bibliotekarza. *Biblot. R.* 19: 1952 z. 1 s. 2—12; I. Treichel: Pierwszy polski podręcznik bibliotekarski. Wrocław 1957 ss. 78.

mnożył znacznie dział piśmiennictwa polskiego, uporządkował katalogi i inwentarze biblioteczne, uruchomił w 1812 Czytelnię dla publiczności, a jednocześnie jako badacz literatury staropolskiej zapoczątkował metodyczne studia nad pierwocinami drukarstwa polskiego. Opierając się na historycznych materiałach archiwalnych oficyn drukarskich opracował historię drukarni krakowskich (1815), Wielkiego Księstwa Litewskiego i Królestwa Polskiego (1826).

Rozprawy Bandtkiego stały się dla Lelewela podniecią do podjęcia podobnych badań. Prowadził je jednak innymi metodami przy pomocy drobiazgowej analizy obiektów typograficznych. Te dwie uzupełniające się „szkoły” badań inkunabulistycznych historyczno-archiwalna Bandtkiego i typograficzna Lelewela były na gruncie polskim pionierskie, a jak dalece zakresem swym i ujęciem wyprzedzały epokę, świadczy fakt, że podjęli je na nowo dopiero po 100 latach dwaj wybitni księgoznawcy Jan Ptaśnik i Kazimierz Piekarski.

Zarówno Bandtkie jak i Lelewel byli też — w myśl zaleceń KEN, aby „obowiązkiem bibliotekarza było prócz dozoru Biblioteki pisać historię Szkoły Głównej...”¹⁰ — pierwszymi historykami bibliotek: Bandtkie opracował *Historię Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego* (1821), a Lelewel „Stan Biblioteki przy Uniwersytecie Warszawskim” (*Bibliograficznych ksiąg dwoje*, t. 2, 1826) i, do dziś w naszej literaturze unikalny zarys historyczny bibliotek w powszechności pt. *Dzieje bibliotek* (1828).

Łączenie bibliotekarstwa praktycznego z rozległą wiedzą teoretyczną — ten tak bardzo naszym czasem bliski postulat wysuwany obecnie na całym świecie — wywodził się bezpośrednio z poglądów KEN na poważną rolę bibliotek w procesie dydaktycznym, wychowawczym i naukowo-badawczym. Hugo Kołłątaj nawoływał, by każdy kierownik biblioteki uczelnianej prowadził wykłady z bibliografii (rozumianej szeroko) i badania w tym zakresie. Ta dyrektywa stała się niemal regułą od początków XIX w. Realizowały ją wszystkie poważniejsze biblioteki naukowe, nie tylko uniwersyteckie. Poza wyżej wymienionymi przykładami (Linde, Lelewel, Bandtkie) w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego od 1804 r. dyrektorem był G. E. Grodeck, filolog klasyczny, profesor literatury łacińskiej, który jednocześnie nie zaniedbując innych obowiązków bibliotekarskich, wzbogacił księgozbiór, uporządkował wewnętrzne czynności biblioteczne i opracował „prawidła korzystania z Biblioteki”. W Liceum Krzemienieckim Tadeusz Czacki powołał na bibliotekarza Pawła Jarkowskiego (1805), który prowadził jednocześnie wykłady bibliologii w Liceum.

Innym znamienym rysem polskich bibliotek uczelnianych był ich charakter publiczny. Cecha ta utrzymała się do dnia dzisiejszego i sta-

¹⁰ Lewicki: *Ustawodawstwo...* s. 353.

nowi pewnego rodzaju specyfikę naszych bibliotek szkół wyższych w odróżnieniu od francuskich, niemieckich, czy anglosaskich, które są raczej zamkniętymi zakładami, przeznaczonymi tylko dla nauczycieli i studentów. I w tej sprawie nie trudno dostrzec inspirację KEN, która w *Ustawach dla stanu akademickiego* w 1790 r. pisała: „...biblioteki w Szkołach Głównych chce [KEN] mieć publiczne dla pożytku nie tylko nauczycieli Szkoły Głównej i podwydziałowej, kandydatów do nauczycielstwa i uczniów, ale też dla każdego z obywatelów, któryby przy tejsze bibliotece światła jakiego z ksiąg chciał zasiągnąć”¹¹.

Obok bibliotek uczelnianych poczęły się w podobnym duchu rozwijać prywatne biblioteki naukowe coraz częściej udostępniane publicznie (z ograniczeniem do świata nauki). Stawiały one sobie dwa zadania: gromadzenie piśmiennictwa narodowego z myślą o przyszłej bibliotece narodowej i tworzenie przez odpowiedni dobór materiałów warsztatu pracy naukowej. Największą i najpoważniejszą tego rodzaju placówką była Biblioteka Ossolińskich, od 1827 r. działająca we Lwowie. Pod kierownictwem swego założyciela Józefa Maksymiliana Ossolińskiego i dyrektora ks. Franciszka Siarczyńskiego, wybitnego historyka, członka Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Krakowskiego Towarzystwa Naukowego, stała się niebawem ośrodkiem dokumentacji kultury narodowej i zarazem warsztatem pracy nad historią i literaturą polską. Innym poważnym ośrodkiem życia umysłowego były Puławy, gdzie prywatna, rodzina Biblioteka Czartoryskich, wzbogacona i zmodernizowana przez ks. Adama, dzięki wybitnym bibliotekarzom-naukowcom jak Łukasz Gołębiowski czy Karol Sienkiewicz, zaopatrzona w cenne rękopisy i starodruki, była do 1831 r. warsztatem dostępnym dla uczonych, głównie historyków.

Podobnie w Wielkopolsce Biblioteka Kórnicka Tytusa Działyńskiego i Biblioteka Edwarda Raczyńskiego w Poznaniu prowadzone ze znanstwem przez swych fundatorów — mecenasów nauki i sztuki, uczonych, pisarzy i wydawców źródeł — gromadziły materiały udostępnianie historykom i literaturoznawcom.

W programie bibliotecznym Komisji Edukacji Narodowej biblioteki naukowe miały służyć wychowaniu akademickiemu i rozwojowi nauki, natomiast potrzeby szeroko pojętej oświaty miały zaspokajać biblioteki publiczne, powszechnie. KEN nie zdążyła się nimi zająć, lecz jej następczyni, Izba Edukacyjna, przystąpiła do organizowania pierwszych profesjonalnych bibliotek powszechnych na terenie Księstwa Warszawskiego. Zaczęła od bibliotek szkolnych w departamentach i przeznaczała wiele z nich na biblioteki powszechnie. W Królestwie Kongresowym za mi-

¹¹ J. Lewicki, Op. cit. s. 231.

nisterstwa Stanisława Kostki Potockiego władze oświatowe podjęły inicjatywę przekształcania co bogatszych szkolnych bibliotek wojewódzkich w szeroko dostępne biblioteki publiczne. W miastach, gdzie takich nie było, zakładano przy żywym poparciu miejscowego społeczeństwa biblioteki samodzielne lub czytelnie publiczne. Takie były początki publicznych bibliotek w Lublinie, Kaliszu, Płocku, Łomży, Radomiu, Suwałkach i Pińczowie⁴².

Zaostrzenie kursu politycznego w Królestwie po 1820 r., zmiany na stanowisku ministra oświaty (którym po Potockim został Stanisław Grabowski sławetny „minister ociemnienia”), wreszcie upadek powstania listopadowego — wszystko to zahamowało rozwój bibliotekarstwa na ziemiach polskich, lecz nie przekreśliło w świadomości społecznej dyrektywy Komisji Edukacji Narodowej. W trudnych warunkach rozbitcia dzielnicowego i reakcyjnej, eksterminacyjnej polityki zaborów już nie władze państwowe, lecz instytucje społeczne i pojedyncze jednostki podjęły inicjatywę kontynuowania wskazań oświatowych KEN.

Idea biblioteki narodowej odżyła zaraz po 1831 r. i nie mając możliwości realizacyjnych w kraju przeniosła się za granicę do większych ośrodków emigracyjnych. Przyświecała twórcom Biblioteki Polskiej w Paryżu, Biblioteki przy Szkole Polskiej na Batignolles i Biblioteki Raperswilskiej. Biblioteki te odegrały poważną rolę w życiu kulturalnym społeczeństwa, zabezpieczając przed rozproszaniem lub zagładą dokumenty historyczne i pamiątki narodowe, szerząc wiedzę o Polsce za granicą, chroniąc młodzież polonijną wychowywaną na obczyźnie przed wynarodowieniem.

Tymczasem w kraju dopiero w II połowie wieku nowe pokolenie ideowych spadkobierców KEN mogło przejawić żywszą działalność w zakresie bibliotekarstwa i nawiązać do jej tradycji.

W Galicji zaraz po nadaniu autonomii w 1870 r. podniósł się z upadku po ciężkich represjach politycznych 1846 i 1848 r. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie. Pod kierownictwem kolejnych dyrektorów, wybitnych uczonych, Augusta Bielowskiego i Wojciecha Kętrzyńskiego począł się szybko rozwijać i modernizować. Pozostając nadal ośrodkiem dokumentacji kultury narodowej, stał się jednocześnie poważną, znakomicie zorganizowaną placówką naukową i wydawniczą. Również lwowska Biblioteka Uniwersytecka zniszczona w czasie bombardowania w 1848 r., odbudowała swój księgozbiór pod kierownictwem znakomitych organizatorów i uczonych, jak m. in. historyk Aleksander Semkowicz, który zorganizował bibliotekę w duchu nowoczesnym i doprowadził do budowy nowego, specjalnie na cele biblioteczne, przeznaczonego gmachu (1904).

Rozkwit Biblioteki Jagiellońskiej wiąże się przede wszystkim z naz-

⁴² Więckowska, Treichel: Zarys dziejów... s. 63.

wiskiem Karola Estreichera, który jako dyrektor w latach 1868-1905 dążąc do zgromadzenia całokształtu piśmiennictwa narodowego nadał Bibliotece charakter bibliotheca patria. Na podstawie bogatego materiału tworzył tu swe wiekopomne, nie mające sobie równego w świecie, dzieło — *Bibliografię Polską* — realizując dawne postulaty i skromne próby zapoczątkowane projektem J. U. Niemcewicza w Księstwie Warszawskim. Również zgodnie ze wskazaniami KEN łączył Estreicher bibliotekarstwo praktyczne z równocześnie prowadzoną działalnością pedagogiczną w zakresie bibliografii, najprzód w Szkole Głównej Warszawskiej, a następnie na Uniwersytecie Jagiellońskim.

W Poznańskim, gdzie skupiało się sporo emisariuszy emigracyjnych, wzmógł się ruch umysłowy, zwłaszcza w okresie Wiosny Ludów. W 1857 r. przy Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk powstała Biblioteka, która zorganizowana została jako warsztat pracy naukowej dostępny dla wszystkich zainteresowanych. W latach międzypowstaniowych była ona jedyną w Wielkopolsce placówką krzewienia kultury i języka polskiego, inne bowiem biblioteki, jak np. Biblioteka Raczyńskich pod zarządem pruskim ulegały stałej germanizacji,

Warszawa pozbawiona była ośrodków akademickich, całe zaś szkolnictwo urzędowe, tak wyższe jak średnie, było systematycznie rusyfikowane. Taki los spotkał także Bibliotekę Publiczną przy Uniwersytecie Warszawskim, którą ze znacznie okrojonym księgozbiorem przemianowano na Bibliotekę Rządową, w latach 40-tych na Główną Bibliotekę Okręgu Naukowego Warszawskiego, w latach 60-tych na Bibliotekę Szkoły Głównej, wreszcie od 1871 na Bibliotekę Uniwersytecką, przy czym poddawano ją rusyfikacji, a zbiory ulegały ciągłej dewastacji.

Lecz już w latach 40-tych, po pierwszych wstrząsach wywołanych tragedią powstania listopadowego, począł się ożywiać ruch umysłowy. Powstawały różnego rodzaju placówki kulturalne i naukowe, skupiające coraz szersze grono ówczesnej inteligencji. Rodziły się nowe idee, szerzyły się poglądy, powstawały inicjatywy organizacyjne. Redakcja *Encyklopedii Orgelbranda* czy *Biblioteka Warszawska* były istnymi akademiami naukowymi, zastępowały nie istniejące de facto szkolnictwo polskie, rozbudzały zainteresowania naukowe, społeczne i narodowe. W ruchu tym poważna rola przypadła bibliotekom prywatnym. Zakładane z inicjatywy i z funduszków światłych mecenasów-filantropów, najczęściej arystokratów, kierowane przez uczonych, literatów, pisarzy, rekrutujących się ze sfer postępowej inteligencji mieszczańskiej, stawały się publicznie udostępnianymi warsztatami pracy naukowej. Przyciągały nie tylko badaczy-specjalistów, lecz również młodzież, która znajdowała tu wszystko to, czego nie miała w urzędowym szkolnictwie: cenne zabytki kultury narodowej, nową postępową literaturę naukową i społeczną i wytrawną

kierowniczą opiekę nauczycielską bibliotekarzy-uczonych. Dla przykładu można tu wymienić założoną w 1844 Bibliotekę Ordynacji Krasińskich, która po uzyskaniu księgozbioru Konstantego Swidzińskiego stała się od 1861 biblioteką udostępnianą publicznie, czy Bibliotekę Ordynacji Zamojskiej, którą kierowali wybitni pisarze i naukowcy, jak Józef Przyborski i Tadeusz Korzon.

Trochę innego rodzaju placówką biblioteczną była założona w Warszawie pod koniec stulecia Czytelnia Naukowa Władysława i Jadwigi Dawidów. Genetycznie związana z Uniwersytetem Łatającym dla Kobiet, nawiązywała do haseł Oświecenia, lecz była już typowym produktem pozytywizmu. Chciała nie tylko uczyć, lecz również poprzez naukę wychowywać w duchu patriotycznym, laickim i postępowym. Zaopatrzona w niewielki, lecz doborowy księgozbiór złożony z najnowszej literatury społecznej, politycznej, ekonomicznej i pedagogicznej, czynna cały dzień od 8 rano do późnych godzin wieczornych, cieszyła się dużym powodzeniem wśród inteligencji warszawskiej. W 1907 r. księgozbiór Czytelni wchłonęła Biblioteka Publiczna w Warszawie.

Również inicjatywie społecznej zawdzięcza swe początki opóźnione u nas w stosunku do całej niemal ówczesnej Europy bibliotekarstwo powszechne. Nazywano je wówczas bibliotekarstwem oświatowym. Nomenklatura ta nie była przypadkowa. Była wyrazem ścisłej łączności bibliotekarstwa powszechnego z powszechną oświatą.

W rządowych szkołach i szkołkach wiejskich władze zaborcze prowadziły politykę eksterminacyjną za pomocą odpowiednio konstruowanych programów i „dobieranej” lektury szkolnej. Na bardzo niskim poziomie stały nieliczne rządowe biblioteki przeznaczone dla szerokiej publiczności miast i wsi. Nic przeto dziwnego, że obowiązek zaspokajania potrzeb społecznych w zakresie polskiego szkolnictwa i czytelnictwa powszechnego wzięły na siebie pół tajne, pół jawne organizacje społeczne. Mimo różnic w postawach ideologicznych swych członków (od konserwatystów i kleru do liberałów, demokratów i socjalistów) prowadziły one uparcie swą akcję oświatową i patriotyczną, nierzadko narażając się na represje i więzienia. I znowu w polityce oświatowej, tym razem nie państwowej, lecz społecznej, biblioteki zajęły doniosłe miejsce, zmuszone często do zastępowania szkoły podstawowej.

W zaborze pruskim po kilku wcześniejszych próbach Towarzystwa Oświaty Ludowej akcję zakładania szkół i czytelni przejęło w 1880 Towarzystwo Czytelni Ludowych, które w dramatycznych nieraz wysiłkach zakładało po wsiach Poznańskiego, Prus, Pomorza i Śląska placówki czytelnicze i biblioteczne¹⁸.

¹⁸ J. Wróblewski: Biblioteki polskie na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1881–1898. Olsztyn 1968 ss. 201; — : Polskie biblioteki ludowe w zaborze pruskim i na terenie Rzeszy Niemieckiej w latach 1843–1939. (Rozprawa habilitacyjna, 1974).

W Galicji, gdzie toczyła się ostra walka o wpływy na oświatę ludową między grupką postępowej inteligencji a silną konserwą, intensywną akcją biblioteczną zaczęło prowadzić dopiero umiarkowane Towarzystwo Szkoły Ludowej w 1898 r., zakładając czytelnie i wypożyczalnie książek na całym terenie Małopolski. Dużą pomoc w popularyzowaniu tej akcji okazały oba uniwersytety Jagielloński i Lwowski, organizując wykłady dla szerokiej publiczności i zasilając biblioteki prowincjonalne literaturą popularnonaukową (zbiórka książek zainicjowana przez prof. Oswalda Balzera w Towarzystwie dla Popierania Nauki Polskiej we Lwowie, 1903). W Krakowie działało jednocześnie postępowe Towarzystwo Uniwersytetu Ludowego im. A. Mickiewicza, które utworzyło w 1905 r. poważną bibliotekę o charakterze publicznym, prowadzoną już bardziej nowoczesnymi metodami przez Helenę Orsza-Radlińską, zapatrzoną w bliskie sobie ideały Staszica i Kołłątaja. Biblioteka ta stała się niebawem podstawą dla powołanej w 1915 r. do życia Publicznej Biblioteki Miejskiej w Krakowie.

W Warszawie pierwsze biblioteczki publiczne pod nazwą Czytelni Bezpłatnych „dla klasy robotniczej” zakładane były przez Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności w 60-tych latach XIX stulecia. Fundowane zazwyczaj przez arystokratów, miały początkowo charakter konserwatywny i klerykalny. Niebawem jednak grupa młodych działaczy postępowych przejęła akcję czytelni i zreorganizowała księgozbiory nasycając je literaturą popularnonaukową, przyrodniczą, polityczną i społeczną¹⁴. Mimo napotykanych przeszkód i groźnych interwencji policji, zakończonych aresztowaniami głównych działaczy, jak Stanisław Michalski czy Stefania Sempołowska, liczne placówki czytelnicze i wypożyczalnie książek powstawały na terenie całego miasta i w okolicach (pod koniec stulecia ponad 200). Szczególny upór okazywał tu twórca *Poradnika dla samouków*. Mimo trzykrotnego aresztowania inicjował wciąż nowe placówki, był współorganizatorem Biblioteki Kolejowej przy Stowarzyszeniu Spożywczym Pracowników Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej otwartej w 1898 w Warszawie z licznymi filiami rozszanymi na trasie kolei.

W ten sposób przygotowywano grunt pod dalszy, już normalniejszy rozwój bibliotekarstwa powszechnego, gdy tylko pewne złagodzenie kursu politycznego po 1905 r. w Królestwie pozwoliło zalegalizować się niektórym instytucjom kulturalno-społecznym i zakładać biblioteki publiczne nie tylko w Warszawie (1907), lecz również w innych większych miastach na terenie Królestwa (np. Biblioteka Publiczna im. Łopacińskiego w Lublinie, 1907, Biblioteka Publiczna w Łodzi, 1915).

¹⁴ B. Cywiński: *Rodowody niepokornych*. Warszawa 1971 s. 21–244 („Skandal w WTD”).

Polskie bibliotekarstwo XIX w. było pozbawione jakiegokolwiek ciągłości, nieodzownego warunku normalnego rozwoju, jakiegokolwiek opieki władz państwowych i musiało się rozwijać w ciągłej walce z wrogimi rządami. Zdane na dobrą wolę ofiarnych jednostek i instytucji społecznych, paraliżowanych w swej działalności przez obce władze, nie dotrzymywało kroku współczesnemu sobie, szybko rozwijającemu się i modernizującemu bibliotekarstwu zagranicznemu. W tych warunkach nowoczesny i pionierski na owe czasy program biblioteczny Komisji Edukacji Narodowej realizował się bardzo powoli i urywkowo. Na pełną jego realizację, tj. stworzenie całego systemu bibliotek podporządkowanych polityce i centralnej władzy państwowej, trzeba było jeszcze bardzo długo czekać.

Lecz dziewiętnastowieczni spadkobiercy Oświecenia, „niepokorni” działacze, pedagodzy, uczeni, myśliciele, kształtujący swe postawy ideowe już w innej epoce i w innych okolicznościach politycznych, społecznych i ekonomicznych, nawracali wciąż do testamentu Komisji Edukacji Narodowej współpracując bibliotekarstwo w służbę oświaty i nauki. Dzieliły ich często przekonania polityczne, rozchodziły się niejednokrotnie ich drogi życiowe (podobnie zresztą i zespół KEN nie był wszak monolitem), lecz spajała ich żarliwa walka o najwyższe wartości narodowe. W tej służbie patriotycznej i obywatelskiej przyświecały im odległe, lecz wciąż żywe wskazania Komisji Edukacyjnej, która poprzez szkołę i związaną z nią bibliotekę chciała wychować młodzież patriotyczną i nowoczesną „do obywatelskich posług przysposobioną”.

HELENA WIĘCKOWSKA

THE HERITAGE OF THE COMMISSION ON NATIONAL EDUCATION (CNE) IN POLISH LIBRARIANSHIP OF THE 19th CENTURY

1. The function and place of libraries in the educational plans of the CNE 1773-1794. Directions of the CNE and its achievements in librarianship.

2. The continuation of the state policy concerning libraries, initiated in the Grand Duchy of Warsaw (1807-1814) and in the Congress Kingdom of Poland (1815-1831). The activity of the Chamber (then Direction) of Education and of the Ministry of Public Education, under the supervision of Stanisław Kostka Potocki in the first years of the Kingdom (till 1820). A trend towards the centralization of library affairs in the scale of the whole country, the endeavours to create a national library undertaken as well by the government as by the society, the reorganization of university libraries (at Cracow, Wilno and Warsaw) the modernization of libraries and the initiation of research in book and library science

undertaken by librarians (Bandtkie, Lelewel). The action of transforming larger school libraries into public libraries, by which origin was given to the latter.

3. The influence of the CNE conceptions upon the trends in Polish librarianship after loss of independence, 1831-1914. Social initiative as replace of the governmental one and factors by which the regular development of Polish librarianship was hampered.

- a) The libraries were created by individuals or social institutions in the country itself and abroad as substitutes for a national library.
- b) The private libraries, so-called foundation libraries, assumed functions of public libraries and became a base for research work.
- c) The autonomy of Galicia contributed to a new upturn in the life of the academic libraries.
- d) Social actions on behalf of popular education were a source of development of public librarianship in the three annexed territories Poland's since the second half of the 19th century till world war I, 1914.

ALEKSANDRA NIEMCZYKOWA

WSPÓŁCZESNA PROBLEMATYKA BIBLIOTEK SZKOLNYCH

Biblioteka szkolna, szczególnie szkoły podstawowej, jest jedyną biblioteką, przez którą obywatel musi przejść na zasadzie obowiązku szkolnego. Ze wszystkich innych bibliotek korzysta w konsekwencji własnego, dojrzałego wyboru.

Biblioteki szkolne są jedynym warsztatem powszechnego kształcenia użytkownika informacji. Znaczenie tego faktu wynika nie tylko z obowiązku szkolnego, dającego możliwość przygotowania każdego obywatela do przyszłego użytkowania informacji, ale również z jedynego układu: biblioteka szkolna — nauczyciele przedmiotów, dającego możliwość przygotowania absolwenta szkoły do korzystania z informacji (przynajmniej na elementarnym poziomie) z zakresu każdej dziedziny wiedzy ludzkiej.

Jedynie w możliwościach bibliotek szkolnych — dzięki obowiązkowi szkolnemu, a także dzięki naturalnej współpracy biblioteki z nauczycielami i wychowawcami — leży możliwość indywidualnego wyrównywania różnic w starcie życiowym dzieci.

Ukazanie się Uchwały w sprawie systemu edukacji narodowej z dn. 13 października 1973 r.¹, tak wiele zmieni w polskim systemie oświaty, iż warto się zastanowić również nad miejscem biblioteki szkolnej we współczesnym nauczaniu i wychowaniu. Biblioteka szkolna od wieków nie zmienia swej zasadniczej funkcji, jaką jest współuczestniczenie w procesach dydaktycznym i wychowawczym szkoły, ale procesy te ulegają przemianom i biblioteka, jako organiczna część szkoły, przemianom tym także podlegać powinna.

Jakie mają być te zmiany, w jakim kierunku ma postępować rozwój biblioteki szkolnej, winna decydować przede wszystkim myśl pedagogiczna. Toteż inspiracji do unowocześnienia pracy biblioteki szkolnej należy szukać w piśmiennictwie pedagogicznym. Warto również śledzić rozważania publicystyczne nad tym, jak powinien być przygotowany młody

¹ Uchwała Sejmu PRL z dn. 13 października 1973 r. w sprawie systemu edukacji narodowej. *Monit. pol.* nr 44 poz. 260.

absolwent szkoły do podejmowania samodzielnego życia w społeczeństwie. Do zadań bibliotekoznawców należy — w konsekwencji wymagań stawianych przez pedagogikę i zapotrzebowanie społeczne — określanie podstawowego kształtu organizacyjnego biblioteki szkolnej, metod jej pracy, jej miejsca w systemie bibliotek, a także jej miejsca w ogólnokrajowej sieci bibliotek.

Stawiając więc sobie za zadanie, spojrzeć na funkcję biblioteki we współczesnej szkole, nie można pominąć żadnego z wymienionych aspektów. Dopiero na płaszczyźnie zetknięcia się tych pozornie odmiennych spraw: nowych kierunków w dydaktyce i wychowaniu, rozwoju potrzeb społecznych i problemów organizacyjno-metodycznych pracy bibliotek — można wyznaczyć pola badawcze najpilniejsze i najbardziej charakterystyczne dla problematyki bibliotek szkolnych.

W polskiej literaturze bibliotekoznawczej brakuje takiego całościowego opracowania wytyczającego zadania bibliotek szkolnych w obliczu zmian społecznych i nowych kierunków w dydaktyce. Wydawnictwa poświęcone problematyce bibliotek szkolnych, takie jak *Z Doświadczeń Bibliotek Szkolnych i Pedagogicznych*, dają przede wszystkim obraz indywidualnych poczynań w zakresie doskonalenia pracy bibliotekarskiej. W literaturze pedagogicznej, przy charakteryzowaniu nowych kierunków w dydaktyce, z reguły nie dopowiedziane jest to, co bezpośrednio interesuje bibliotekarzy szkolnych: w jakim stopniu realizacja opisywanych zamierzeń może być spełniona w oparciu o sprawny warsztat, jakim powinna być biblioteka szkolna. Publicystyka społeczna wypełniona jest problematyką związaną z rozwojem i znaczeniem informacji, ale trudno dopatrzeć się artykułów, w których postawiono by wyraźnie obowiązek kształcenia użytkownika informacji już w szkole podstawowej, przy współpracy: nauczyciel przedmiotu — biblioteka szkolna.

Literatura światowa wyprzedza nas znacznie. Obok wydawnictw zwartych traktujących o funkcjach i organizacji bibliotek szkolnych², w wielu krajach istnieją specjalne czasopisma poświęcone wyłącznie tej problematyce³; stosując się do wymagań dydaktyki Stany Zjednoczone, Kanada, Anglia opracowują normy określające dokładnie status biblioteki w szkole⁴.

Brak czy istnienie literatury poświęconej temu zagadnieniu jest oczywiście konsekwencją pracy ośrodków zainteresowanych z tych czy innych względów bibliotekami szkolnymi. Należą do nich:

— władze oświatowe — instytuty pedagogiczne,

² Przykładowo: L. Fargo: *Library in the school*. Chicago 1947. Wyd. 4. 1947 (właśc. 1965); R. G. Ralph: *Library in education*. London 1949. Wyd. 2. 1962; *Die moderne Schulbibliothek*. Hamburg 1970.

³ *The School Librarian 1937—; School Libraries 1952—; School Library Journal 1954—; International School Library News* (USA).

⁴ *Standards for school library programs*. Ed. by American Association of School Librarians. Chicago 1960.

- środowiska bibliotekarskie (głównie stowarzyszenia bibliotekarzy),
- szkolnictwo wyższe (przede wszystkim bibliotekarskie i pedagogiczne),
- organizacje międzynarodowe działające w zakresie oświaty i kultury (UNESCO, IFLA),
- inne ośrodki zainteresowane rozwojem oświaty.

Usprawienie pracy biblioteki, jej właściwe spełnianie obowiązków wobec całego układu szkolnego uzależnione jest m. in. od koordynacji prac pomiędzy wymienionymi ośrodkami.

Przykładem ilustrującym współpracę władz oświatowych z kręgami bibliotekarzy jest sytuacja panująca w tym zakresie w USA, Od 1953 r. Ministerstwo Oświaty przy Rządzie Federalnym, koordynuje działalność państwową na polu oświaty i szkolnictwa, zajmuje się bibliotekami szkolnymi wspólnie ze Stowarzyszeniem Bibliotekarzy Amerykańskich (ALA) opracowując studia i raporty dotyczące rozwoju bibliotek. W ramach tego Ministerstwa działa Biuro Bibliotek Szkolnych, odpowiedzialne za opracowanie struktury księgozbiorów podręcznych, warsztatu informacyjnego ucznia szkoły średniej oraz za wydawanie podręczników — poradników, dotyczących prowadzenia bibliotek szkolnych. Ponadto Wydział Bibliotek Ministerstwa Oświaty prowadzi badania nad współpracą bibliotek szkolnych (wszystkich stopni) z bibliotekami publicznymi, zajmuje się koordynacją programu dydaktycznego z pracą bibliotek, m. in. wypracowaniem metod szkolenia użytkowników informacji, koordynacją zakupów i wymiany dokumentów (książek, czasopism, materiałów audiowizualnych) między szkołami. Pracownicy tego wydziału są automatycznie członkami ALA. Ponadto — w skali stanu — zajmują się tą problematyką Stanowe Wydziały Oświaty.

Amerykańskie Stowarzyszenie Bibliotekarzy Szkolnych współpracuje ściśle z Wydziałem Bibliotek Ministerstwa Oświaty i wydaje *International School Library News* (Międzynarodowe Wiadomości na Temat Bibliotek Szkolnych). Ponadto w Stanach Zjednoczonych biblioteki szkolne są przedmiotem zainteresowania wyższych szkół bibliotekarskich, a studenci socjologii i pedagogiki piszą prace dyplomowe na temat funkcjonowania bibliotek w środowisku szkolnym. Podobnie w Anglii biblioteki szkolne są objęte współpracą władz oświatowych i stowarzyszeń bibliotekarskich (w Stowarzyszeniu Bibliotekarzy — LA istnieje sekcja bibliotek szkolnych od roku 1936)⁵.

W Polsce brakuje podobnej koordynacji poczynań poszczególnych ośrodków. W Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich istnieje Sekcja Bibliotek Szkolnych, zaś w Związku Nauczycielstwa Polskiego Sekcja Bi-

⁵ School Library Association.

bliotekarska; nikła jest współpraca pomiędzy nimi. We władzach oświatowych stale reorganizowane komórki nadzoru bibliotek szkolnych żyją własnym życiem. Sprawnie działały w ramach ośrodków metodycznych niektóre sekcje bibliotek; po ostatniej reorganizacji zadania ich przejęły właściwe komórki w Instytutach Kształcenia Nauczycieli i Badań Pedagogicznych. W Instytutach Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej nie istnieje specjalizacja w zakresie bibliotekarstwa szkolnego. Prace wykonywane w ramach Wydziału Pedagogicznego UW idą w kierunku badań czytelniczych i nie są nastawione na problematykę dotyczącą miejsca biblioteki szkolnej w ogólnym systemie dydaktyki i wychowania. Wydaje się więc, że jednym z naczelnych postulatów odnoszących się do usprawnienia pracy bibliotek szkolnych w Polsce byłby postulat skoordynowania prac badawczych i organizacyjnych określających miejsce biblioteki we współczesnej szkole.

W tym, co było powiedziane dotychczas na temat bibliotek szkolnych, chodziło o zasygnalizowanie, jak dalece problematyka ta jest złożona i w jak skomplikowanych układach instytucjonalnych powinna być rozwiązywana. Zanim jednak przejdziemy do propozycji dotyczących realizacji wymagań stawianych współczesnej bibliotece szkolnej, warto zastrzymać się nad problematyką bibliotekarstwa szkolnego.

Najpilniejsze tematy można usystematyzować w następujących grupach:

- relacja pomiędzy systemem oświaty a funkcją biblioteki szkolnej;
- znaczenie biblioteki szkolnej dla demokratyzacji oświaty;
- wpływ nowych kierunków w dydaktyce na organizację biblioteki szkolnej;
- rola biblioteki szkolnej w kształceniu użytkownika informacji. *

W grupie tematycznej: relacja pomiędzy systemami oświaty a funkcją biblioteki szkolnej — nie można pominąć szeregu problemów historycznych, związanych ze znaczeniem bibliotek szkolnych w rozwoju oświaty. Już w pięknym wykładzie Jana Amosa Komensky'ego z 28 listopada 1650 r. pokazana jest biblioteka szkolna jako niezbędna w zdobywaniu wiedzy, a jednocześnie spełniająca oczywistą demokratyczną rolę w stosunku do studentów: „Inny myśli sobie: ale skąd wezmę książki? Bieda w domu jest przeszkodą w zdobywaniu cnót. Odpowiedź: dopóki tu jesteś, przyjacielu, możesz mieć dostatek z książek z biblioteki szkolnej, którą też będziemy się starali, w miarę możliwości, powiększyć”⁶.

Łatwo jest mnożyć przykłady historycznych tematów, dotyczących rozwoju bibliotek w szkole. Ponieważ jednak w podjętych rozważaniach najbardziej interesuje nas współczesność, warto może wspomnieć o jed-

* J. A. Komenský: *Mowa o książkach*. Warszawa 1957 s. 43.

nym zjawisku, charakterystycznym dla polskiej specyfiki. Otóż na seminarium magisterskim Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej powstała praca poświęcona zmianom w funkcji bibliotek od czasu Edukacji Narodowej do czasów obecnych. W pracy tej autor potraktował szeroko swoiście polskie biblioteki szkolne — księgozbiory tajne, służące dokształcaniu w zakresie historii i literatury polskiej⁷.

Ponieważ celem tego artykułu jest jak najbardziej przekonywające wyeksponowanie współczesnej potrzeby nowego spojrzenia na biblioteki szkolne, warto się pokusić o analizę tematów, które dyktuje Uchwała o systemie edukacji narodowej z 1973 roku. Przyjrzyjmy się chociażby jednemu z fragmentów Uchwały z rozdz. 3: „Perspektywy rewolucji naukowo-technicznej, potrzeba przygotowania młodzieży do rozwiązywania zadań wynikających z szybko zmieniających się warunków życia i pracy [...] stawiają przed systemem szkolnym zwiększone wymagania w dziedzinie intelektualnego rozwoju dzieci i młodzieży, zdolnej do samodzielnego uczenia się, dostrzegania i rozwiązywania nowych problemów”⁸.

Fragmenc ten zawiera szereg sugestii dotyczących bezpośrednio roli biblioteki w usamodzielnianiu pracy ucznia, umożliwianiu mu dostrzegania nowych problemów. Na to, by szkoła mogła wypełnić stawiane jej wymagania, uczniowie muszą mieć możliwość zetknięcia się z najnowszymi zdobyciami nauki — a to można osiągnąć wyłącznie przez zapewnienie szkole właściwie zaprojektowanego księgozbioru, z odpowiednią liczbą tytułów czasopism. Do realizacji tego zamierzenia niezbędne są z kolei: współpraca biblioteki z gronem nauczycielskim i z najbliższą usytuowaną biblioteką publiczną, budowa odpowiedniego aparatu informacyjnego, usprawnienie pracy bibliotekarza itp.

Realizacja tych zamierzeń, mimo istnienia jednolitych programów szkolnych, jest w rzeczywistości zależna od wielu czynników. Na przykład: inna powinna być struktura księgozbioru w szkole wielkomiejskiej, posiadającej w sąsiedztwie szereg dobrze funkcjonujących i zasobnych bibliotek (dziecięcej-publicznej, wypożyczalni i czytelnicy publicznej dla dorosłych itd.), inna w zbiorczej szkole gminnej, w gminie o przewadze ludności rolniczej, jeszcze inna w gminie przemysłowej itd. Właśnie po to, by spełnić postawione przed systemem oświatowym dezyderaty, biblioteka szkolna powinna być szczególnie elastyczna.

Szukając dalej w Uchwale wytycznych dla pracy biblioteki, znajdziemy wskazówki dotyczące treści nauczania, które mogą być zrealizowane w oparciu o dobrą bibliotekę: „Dobór treści poszczególnych przedmiotów nauczania w powszechnej szkole średniej powinien uwzględniać

⁷ M. Iwanowski: *Rozwój funkcji bibliotek szkolnych od czasów Komisji Edukacji Narodowej do dzisiaj*. 1972. Praca magisterska. Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UW.

⁸ Uchwała Sejmu PRL... s. 539.

aktualne osiągnięcia odpowiednich dyscyplin naukowych oraz stwarzać możliwości aktualizowania programów nauczania w toku pracy szkoły, zgodnie z najnowszymi osiągnięciami nauki, techniki i kultury”⁹. Zanim biblioteka szkolna spełni tkwiące w Uchwale wskazania — nad tym, jak one mają być spełnione — muszą popracować w zespole koncepcyjnym pedagogowie, bibliotekarze i administratorzy szkół.

Osobny problem wynika z powstającego systemu oświaty ustawicznej. Należy określić, jakie jest miejsce biblioteki szkolnej w przygotowaniu tego pierwszego etapu, po którym nastąpi kształcenie ustawiczne w bibliotece publicznej, ośrodku informacji czy bibliotece naukowej.

Uważna lektura Uchwały stawia przed bibliotekami coraz to nowe zadania do spełnienia. Np. w określeniu, kto będzie mógł znaleźć się na studiach wyższych obok szczególnie uzdolnionych absolwentów 2-letnich szkół specjalizacji kierunkowej i „absolwentów szkół zawodowych na podbudowie 10-letniej szkoły średniej”, powiedziane jest, iż na studia wyższe będą kierowani „absolwenci 10-letniej szkoły średniej po co najmniej dwuletnim stażu wzorowej pracy lub po wzorowym odbyciu służby wojskowej”¹⁰. Najdalej posunięta wzorowość w pracy nie zapełni luki w znajomości przedmiotów nauczania, jeżeli właśnie biblioteki szkolna i publiczna, w jakimś wspólnym planowym wysiłku nie przyjdą z pomocą tej grupie przyszłych studentów. Rozwiązanie tego problemu także wymaga kompleksowych badań, nie tylko specjalistów w zakresie szkolnictwa średniego oraz bibliotekoznawców, ale również zakładu badań nad szkolnictwem wyższym.

Już w omawianych powyżej przykładach problematyki badań nad sprawnością pracy bibliotek szkolnych w nowym systemie oświaty wyłoniła się grupa tematów, wymagających szczególnego omówienia ze względu na wagę społeczną tych zagadnień; jest nią znaczenie biblioteki szkolnej dla demokratyzacji oświaty. W pracach magisterskich, przygotowywanych w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UW, zarysowały się dwie grupy tematów, związanych ze szczególną rolą biblioteki szkolnej w procesie demokratyzacji. Pierwszy zespół tematyczny odnosi się do roli biblioteki szkolnej w wyrównaniu startu życiowego dzieci nie mających ze względów obiektywnych jednakowych warunków rozwoju. Przede wszystkim tkwią tu wszystkie różnice środowiskowe: dziecko z rodziny chłopskiej i dziecko z rodziny inteligenckiej (różnice w słownictwie, nawyku czytania, posiadania księgozbioru domowego itp.), dziecko ze wsi i dziecko z miasta (dostęp do biblioteki i korzystanie z książki). Różnice te, nie wynikające z poziomu uzdolnień, lecz właśnie z warunków środowiskowych,

⁹ *Ibid.*, s. 540.

¹⁰ *Ibid.*, s. 541.

wyraźnie się zarysowują przy pierwszym zetknięciu z grupą studencką pochodzącą z różnych szkół i miejscowości. Niezależnie od tego, że problem badawczy w tym zakresie leży w odpowiedzi na pytanie, jak zorganizować bibliotekę i jej pracę w każdej szkole, by zniwelować te różnice, należy zaznaczyć, że brak znajomości słowników, encyklopedii czy bibliografii u większości absolwentów szkół średnich jest niewątpliwym wynikiem niedostatku pracy bibliotek szkolnych. Świadczy to również o słabej realizacji programu nauczania języka polskiego, ponieważ w programach nauczania tego przedmiotu, już od klasy V począwszy, przewidziano szereg godzin na problematykę książki, biblioteki, a nawet w starszych klasach na zapoznanie się z bibliografiami i zbieranie literatury do opracowywanych referatów¹¹. Prawdopodobnie słabe realizowanie programu w tym zakresie tkwi w braku odpowiednich wydawnictw w bibliotekach szkolnych. Niestuszne jest również anachroniczne wiązanie umiejętności korzystania z bibliografii, encyklopedii i innych wydawnictw informacyjnych wyłącznie z nauczaniem przedmiotów humanistycznych, mimo iż współczesne nauczanie wymaga, by nauczyciele wszystkich przedmiotów żądali od uczniów umiejętności korzystania z tych wydawnictw, najpierw w bibliotece szkolnej, a następnie, w starszych klasach, w bibliotekach publicznych.

Drugi nurt badań na tym zespole zagadnień dotyczących znaczenia biblioteki szkolnej dla demokratyzacji oświaty, odnosi się do problemów organizacji bibliotek w szkołach i zakładach dla dzieci z odchyleniami od normy. W pracach magisterskich, pisanych w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UW poruszone były następujące tematy: „Funkcja biblioteki szkolnej w szkole dla niewidomych”, „Funkcja biblioteki szkolnej w szkole dla głuchych”, „Funkcja biblioteki szkolnej w szkołach sanatoryjnych”, „Znaczenie biblioteki szkolnej dla dzieci mających trudności w nauce”. Podsumowując wyniki badań i wnioski wyciągnięte z literatury poświęconej tej tematyce należy stwierdzić, że rola książki w życiu tych dzieci jest jeszcze większa, niż w życiu dzieci rozwijających się normalnie. Jednocześnie wyniki badań prowadzonych przez studentów wykazały, że biblioteki w tych zakładach pracują znacznie słabiej niż w szkołach normalnych. Z wywiadów przeprowadzonych z ludźmi, którzy mimo braków fizycznych dostosowali się do życia w społeczeństwie, wynikało, iż ludzie ci w dużej mierze zawdzięczają swą rehabilitację społeczną właśnie książkom, ale książki te były im udostępniane nie w czasie zajęć szkolnych, nie w ramach pracy bibliotek szkolnych, lecz w rodzinie, przez kogoś z rodziny, kto zadał sobie ten trud, by umożli-

¹¹ Język polski. Program nauczania. Warszawa 1966 passim.

liwić choremu dziecku jak najściślejszy kontakt z książką¹². Stawiając więc tezę, że do demokratyzacji oświaty mają prawo wszystkie dzieci zdrowe, należy postulować przeprowadzenie poważniejszych, niż to może mieć miejsce przy pisaniu prac magisterskich, badań nad znaczeniem, organizacją i metodami pracy biblioteki szkolnej w zakładach i szkołach specjalnych wszystkich typów.

Następną grupę problemów badawczych stanowią tematy z pogranicza dydaktyki i bibliotekoznawstwa dotyczące wpływu rozwoju dydaktyki na zmiany organizacyjne i metody pracy bibliotek szkolnych. Trudno w ramach takiego ogólnego artykułu omówić wszystkie próby dokonywane w ramach usprawnienia procesu dydaktycznego, ale przyjrzyjmy się przynajmniej niektórym z nich:

Próby indywidualizacji nauczania, od całkowitego odejścia od systemu klasowego począwszy (dziecko otrzymuje pewien temat do opracowania samodzielnego) do prób wprowadzenia wielopoziomowego nauczania (uczniowie zdolniejsi w tej samej klasie otrzymują zadania trudniejsze, uczniowie mniej zdolni — łatwiejsze). W każdym z tych wypadków, niezależnie od tematu, droga ucznia powinna przejść przez bibliotekę szkolną. Nawet jeśli to będą tematy z fizyki czy chemii, wymagające przygotowania laboratoryjnego, to jednak na którymś etapie tej samodzielnej pracy uczeń będzie musiał poszukać literatury poświęconej opracowywaniu przez niego zagadnieniu.

Nauczanie problemowe. Już sama nazwa wskazuje, że nie można przy stosowaniu tej metody obejść się bez pomocy książek, a przede wszystkim czasopism, jako niosących najszybsze informacje o najnowszych osiągnięciach nauki.

Jednym ze szczególnych zagadnień w omawianej grupie jest stosowanie w dydaktyce materiałów audiowizualnych. Można oczywiście uważać, że nie powinny one stanowić części zbiorów bibliotecznych. Niezależnie jednak od tego, czy się je włączy do biblioteki, czy nie, należy zająć w tej sprawie jakieś stanowisko, oparte na badaniach, na porównaniu istniejących w tym zakresie rozwiązań. Ewentualnie można by dokonać próby stworzenia w szkole, w bibliotece, czy poza biblioteką centrum informacji o wszystkich zbiorach szkoły, gdzie wykazane byłyby nie tylko książki i czasopisma, ale również i materiały audiowizualne (z podaniem miejsca ich przechowywania w szkole). Należy w naszych czasach odpowiedzieć na pytanie, czy współczesna biblioteka szkolna ma gromadzić zbiory audiowizualne czy nie. Nie posiadamy w tym zakresie żadnych tradycji,

¹² D. Dejter-Przybylik: Funkcje biblioteki w szkole specjalnej dla dzieci głuchych. 1973. Praca magisterska. Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki UW.

za to Uchwała, wyraźnie mówi o unowocześnieniu form nauczania, o zastosowaniu środków audiowizualnych, pozostawiając realizatorom Uchwały decyzje w sprawach organizacyjno-strukturalnych tego typu zbiorów.

Istnieje jeszcze jeden temat, raczej związany z organizacyjnymi problemami szkoły, ale również aktualny w naszej rzeczywistości: relacje pomiędzy biblioteką szkolną a systemem klas-pracowni. Każda z takich pracowni jest albo powinna być wyposażona w księgozbiór podręczny. Jaka ma być więc pomiędzy tymi księgozbiorami a biblioteką szkolną? W grę wchodzi nie tylko zagadnienie struktury księgozbioru, polityki gromadzenia, ale również organizacji udostępniania. Np. gdzie mają się znaleźć wszystkie małe encyklopedie, poświęcone poszczególnym dziedzinom wiedzy; w księgozbiorze podręcznym biblioteki czy w klasach-pracowniach? Trudno bowiem zakładać, że biblioteki szkolne stać na zakup podwójnych egzemplarzy tych wydawnictw.

Ostatnią grupę stanowią tematy dotyczące roli biblioteki szkolnej w kształceniu użytkownika informacji. Podnoszenie ogólnego poziomu kwalifikacji umysłowych całego społeczeństwa jest faktem dokonywającym się w coraz szerszym zakresie. Wprowadzenie obowiązkowej szkoły dziesięcioletniej jest dalszym etapem w postępującym naprzód procesie kształcenia obywateli. Szkoła jest podstawowym elementem tego układu kształcącego, w którym dalszymi elementami obejmującymi już kształcenie ludzi dojrzałych są różne instytucje, a przede wszystkim zakłady pracy i wyższe uczelnie. W interesującym nas systemie podnoszenia kwalifikacji obywatela szczególną rolę odgrywają biblioteki: dla podejmujących studia wyższe — biblioteki szkół wyższych, dla pracujących zawodowo — ośrodki informacji zawodowej. Stwarza to nowe obowiązki w zakresie kształcenia szkolnego. Jest to mianowicie przygotowanie przez szkołę użytkownika informacji. Wspomniane już było przy okazji omawiania roli biblioteki w demokratyzacji nauczania, jak wielkie istnieją różnice w przygotowaniu absolwentów szkół średnich do korzystania z wydawnictw informacyjnych. Otóż należy stanowczo postawić postulat, że biblioteka szkolna powinna już na poziomie szkoły podstawowej kształcić wszystkie dzieci w umiejętności użytkowania informacji zawodowej i naukowej. Nie nauczyciel języka polskiego (bo korzystanie z informacji nie może się w przyzwyczajeniach dzieci wiązać z tym jednym przedmiotem nauczania), lecz bibliotekarz szkolny, w bibliotece, ma obowiązek systematycznego zapoznawania wszystkich uczniów z tym:

- co to jest dokument i jakie są dokumenty,
- jak należy identyfikować dokumenty,
- jak należy z nich korzystać,
- jak należy trafić do dokumentu,

— co to jest wydawnictwo informacyjne — jakie są te wydawnictwa i jak z nich korzystać.

Wypełnienie takiego programu przez bibliotekę szkolną wymaga znów uprzednich kompleksowych badań:

— nad możliwościami percepcyjnymi dziecka w poznawaniu tych problemów¹³;

— nad strukturą księgozbiorów szkolnych;

— nad opracowaniem metod pracy biblioteki szkolnej, nastawionej nie tylko na pracę indywidualną z uczniem, ale również na prowadzenie specyficznych zajęć lekcyjnych;

— nad problemami współpracy z biblioteką publiczną, nie tylko z obowiązku zaznajamiania dzieci starszych z tą biblioteką i jej zbiorami, jako naturalnym miejscem przyszłej pracy i rozrywki, ale również w ustalaniu współpracy w realizowaniu zajęć; dla przykładu warto wymienić sprawę wypożyczania z biblioteki publicznej do biblioteki szkolnej *Bibliografii Zawartości Czasopism*, którą dzieci koniecznie poznać powinny, a która jest za droga i za dużo zajmuje miejsca, by ją każda biblioteka szkolna mogła prenumerować.

W tej palącej problematyce, jaką jest kształcenie użytkownika informacji w bibliotece szkolnej, najtrudniej o pokonanie oporów psychologicznych wśród bibliotekarzy. Tę trudność należałoby rozpatryć w pierwszej kolejności, biorąc na warsztat programy nauczania przyszłych pracowników bibliotek szkolnych i opracowanie metod prowadzenia zajęć na terenie biblioteki szkolnej.

Sprawa kształcenia użytkownika informacji przez bibliotekę szkolną jest jednym z najnowszych jej obowiązków, ale przy obecnej eksplozji informacji jest jednocześnie sprawą najpilniejszą w rejestrze pilnych spraw bibliotek szkolnych. Jakąż ulgą dla wszystkich bibliotek uczelnianych byłby fakt powszechnego przygotowania absolwentów szkół średnich do korzystania z biblioteki i wydawnictw informacyjnych! Żeby na pierwszym roku nie trzeba było pokazywać wszystkim nowoprzyjętym studentom, jak korzystać z katalogu, i tłumaczyć, jaka jest różnica pomiędzy encyklopedią, słownikiem i bibliografią. Również sieć inte skorzstałaby z takiego przygotowania absolwentów szkół.

Postawione tu żądania, by biblioteka szkolna kształciła użytkowników informacji, mają pełne poparcie w istniejących aktach urzędowych. W Instrukcji o prowadzeniu bibliotek szkolnych z 1968 r. wśród obowiązków biblioteki szkolnej wymieniono: „przysposobienie młodzieży szkolnej, począwszy od ostatnich klas szkoły podstawowej do posługiwania

¹³ Badania w tym zakresie przedstawiła w swojej pracy magisterskiej Z. Błońska: Rola biblioteki szkolnej w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły podstawowej. 1971. Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UW.

się bibliografią i innymi źródłami informacji o drukach i materiałach bibliotecznych, a uczniów ostatnich klas szkoły zawodowej — dodatkowo do korzystania z usług informacji technicznej i ekonomicznej¹⁴. W r. 1971 ukazały się wytyczne programowe, również poświęcone przygotowaniu uczniów do korzystania z informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej¹⁵.

Chodzi więc tylko o to, by opracować w pełni koncepcje biblioteki szkolnej, spełniającej stawiane jej przez współczesną rzeczywistość wymagania.

Próby przedstawienia metod stosowanych przy badaniu problematyki bibliotek szkolnych. Heliodor Muszyński we *Wstępie do metodologii pedagogiki* (Warszawa 1971) proponuje, by w badaniach nad szkołą jako instytucją społeczną zastosować zasady myślenia cybernetycznego, a więc potraktować ją jako swisty układ. Biblioteka szkolna jest elementem należącym do zespołu narzędzi działania tego układu i w takim rozumieniu może podlegać badaniom metodycznym:

- w ścisłym związku z całym układem szkoły (wejścia i wyjścia),
- z zastosowaniem metod i technik charakterystycznych dla badania innych elementów tego układu.

Najbardziej charakterystyczną techniką badania w pedagogice jest eksperyment, przeprowadzony w warunkach laboratoryjnych bądź w warunkach naturalnych; odnosi się to przede wszystkim do weryfikacji hipotez zakładających, iż określone postępowanie powinno dać założony skutek. Otóż zakładając konieczność wprowadzenia do zajęć bibliotek szkolnych lekcji poświęconych korzystaniu z bibliografii, na seminarium magisterskim w latach 1969-1973 przeprowadziliśmy szereg takich eksperymentów w warunkach naturalnych w szkołach podstawowych, liceach ogólnokształcących, liceach zawodowych, a także w grupach dzieci z odchyleniem od normy. Po przeprowadzeniu zajęć w klasie eksperymentalnej, porównywane były wyniki dokonanej próby, przy pomocy sprawdzianu przeprowadzonego zarówno w klasie eksperymentalnej, jak i w klasie kontrolnej. Nie ma tu miejsca na dokładne omówienie wyników tego ciekawego eksperymentu, ale dla zaakcentowania jak pozytywnie oceniane były te próby przez młodzież, warto zacytować jedno charakterystyczne zdanie ucznia, którym zakończył wypełnianie sprawdzianu: „Znając zasadę posługiwania się bibliografią np. *BZCz* człowiek jest w bibliotece czy czytelniku zupełnie samodzielny. A w końcu przy-

¹⁴ Instrukcja o prowadzeniu bibliotek szkolnych, *Dz. urz. Min. Ośw. Szk. Wyż.* 1969 nr B-3 poz. 28.

¹⁵ Zarządzenie z dnia 17 września 1971 r. w sprawie wytycznych programowych w zakresie przygotowania uczniów szkół średnich (ogólnokształcących i zawodowych) do korzystania z informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej, *Dz. urz. Min. Ośw. Szk. Wyż.* 1971 nr B-13 poz. 84.

jemniej jest robić coś łatwego samemu niż wiecznie być od kogoś uzależnionym”.

Prawie identyczny eksperyment opisuje Elsa Berner¹⁶, która w ramach prac nad szkoleniem użytkowników informacji po odbytych lekcyjach bibliotecznych przeprowadzała sprawdzian ich celowości.

Niestety, eksperymentu nie da się zastosować we wszystkich problemach, które winno się rozwiązać w celu ostatecznego opracowania modelu współczesnej biblioteki szkolnej. Np. w wypadku badań nad strukturą księgozbioru szeroko stosowane są metody statystyczne. Stanowe wydziały oświaty USA podają strukturę księgozbiorów szkolnych w procentach.

Szeroko stosowane są w badaniach nad problematyką szkoły techniki badań socjologicznych, takie jak wywiad, ankieta. Badania poświęcone różnicom funkcji bibliotek szkolnych i publicznych bibliotek dziecięcych oraz zakresowi ich współpracy oparte były na wywiadach i obserwacjach przeprowadzonych w kilku bibliotekach obu typów.

Stwierdzając analogię pomiędzy metodami i technikami badawczymi stosowanymi w pedagogice a wykorzystywanymi również dla badań nad bibliotekami szkolnymi, można zaryzykować zdanie, że biblioteka szkolna, podobnie jak i inne elementy tego szkolnego układu, może być obiektem badań przeprowadzanych — w zależności od badanego problemu — metodami zapożyczonymi z socjologii, psychologii, a także i innych nauk. Z reguły jednak należy stosować badania kompleksowe.

Próba omówienia modelu biblioteki szkolnej. Wieleś zadań stawianych przed biblioteką szkolną uniemożliwia stworzenie jakiegoś „wzorca”, „modelu” tej biblioteki. Zakładając (i nie rezygnując z żadnego z tych zadań) iż biblioteka szkolna służy:

- pomocą w realizacji procesu dydaktycznego szkoły,
- rekreacji uczniów i nauczycieli,
- wyrównaniu indywidualnych różnic w przygotowaniu uczniów,
- kształceniu użytkownika informacji,

trudno przyjąć jakiś wzorec zamknięty, ograniczony przez nadanie priorytetu jednemu z wielu zadań biblioteki. *

Mówi się więc w literaturze światowej o bibliotece-laboratorium służącej indywidualnemu nauczaniu, w której uczeń ma pełny zestaw dokumentów potrzebnych do rozwiązania tematu swej pracy. Mówi się o bibliotece tworzącej centrum komunikacji w szkole, informującej, przetwarzającej, produkującej materiały pochodne na każde zapotrzebowanie ucznia czy nauczyciela. Mówi się o zastąpieniu systemu klasowego przez bibliotekę z pomieszczeniami przeznaczonymi dla indywidualnej pracy ucznia. Niepokojące jednak, w tych wszystkich próbach stworzenia mo-

¹⁶ E. Berner: Junior high school. Chicago 1958.

delu biblioteki dającej w sposób optymalny możliwość pracy umysłowej, jest zagubienie rekreacyjnej wartości biblioteki. Informowanie, przetwarzanie danych, reprodukcja — to wszystko przesłania zwykle i najbardziej kulturotwórcze czytanie dla przyjemności. A do tego także ma służyć biblioteka szkolna.

Z tych przyczyn wydaje się, że dobrze jest znać pomysły i projekty z różnych stron świata: jednakże żaden z nich z całą pewnością nie nadaje się do mechanicznego przeszczepienia na teren Polski. Może warto wprowadzać nowe elementy do pracy biblioteki szkolnej, bez przekreślania jej dotychczasowych zadań i osiągnięć.

Wyduje się, że modelem polskiej biblioteki szkolnej winna być biblioteka zapewniająca realizację wymienionych powyżej zadań, a posiadająca do tego warunki: lokalowe, finansowe i personalne. W pierwszej kolejności należy zadbać o to, by w związku z pierwszym etapem realizacji Uchwały w sprawie systemu edukacji narodowej, zaprojektować — na podstawie kompleksowych badań pedagogów i bibliotekarzy — bibliotekę w szkole 10-letniej, zapewniając jej odpowiednimi aktami prawnymi właściwe warunki umożliwiające spełnienie postawionych wymagań. Należy również opracować program pracy biblioteki szkolnej — tak elastyczny, by mógł być realizowany w każdej szkole w stosunku do każdej grupy dzieci. Należy wreszcie, opierając się na wymaganiach stawianych współczesnym bibliotekom szkolnym, opracować program kształcenia bibliotekarzy dla tych bibliotek, bibliotekarzy tak przygotowanych, by nie mieli trudności z realizowaniem nowego programu pracy biblioteki szkolnej i nie tylko widzieli ją na tle szkoły, ale również doceniali jej miejsce w ogólnokrajowej sieci bibliotek i sieci inte.

W artykule tym dokonana została próba określenia najpilniejszych potrzeb współczesnej biblioteki szkolnej. Oczywiście rejestr omówionych tu spraw nie jest pełny, a spojrzenie na bibliotekę szkolną może zbyt nastawione na wybrane odcinki jej pracy. Jedno nie ulega wątpliwości — problematyką bibliotek szkolnych w interesie oświaty, w interesie lepszego przygotowania zawodowego należy się zająć. Z pewnością także należy skoordynować w tym kierunku prace pedagogów i bibliotekarzy.

ALEKSANDRA NIEMCZYKOWA

CURRENT PROBLEMS OF THE SCHOOL LIBRARIES

The school library, just as the school itself, undergoes continual alterations resulting from changing methods of teaching, changing systems of education and from changes within the society. That is why the contemporary school librarian should take into consideration both actual pedagogical theories and the social demand for alumni properly trained for life.

Owing to the Act on the Educational System, there arises a possibility of reorganizing the school libraries. Thus, in the nearest future, the position of the library in the school should be thoroughly discussed, and especially the relation between educational systems and the function of the school library, the role of the school library in the process of democratization of the education, the influence of the new trends in didactics on the organization of the school library, the part of the school library in educating users of information.

The methods applied to the study of the school libraries are borrowed from pedagogics, sociology, psychology and other sciences.

While working out the school library pattern, it should be remembered that the school library has always contributed to the didactic and educational process, and to the broadly conceived recreation of teachers and pupils. It is the only library that the citizen is forced to visit, the school education being compulsory. It is a natural place of work where a pupil can be formed as an information user. It is a place where special care is to be taken of the intellectual and cultural development of the children of backward families to enable them an equal start in life.

WŁADYSŁAW PIASECKI

BIBLIOTEKI SKŁADOWE

MOTTO I: Książka, której nikt nie czyta i nie zna, która przeto aktualnej wartości nie posiada, zyska ją, gdy dostanie się do rąk ludzi, którzy ją przeczytają i rozumieją. Nie będąc aktualnym dobrem [...] jest jednak zbiornikiem dóbr, które kiedyś będą mogły być zaktualizowane.

Władysław Tatarkiewicz: *O szczęściu*. Kraków 1949 s. 419.

MOTTO II: Nie jest oczywiście ani konieczne, ani pożądane, aby zachowywać każdy świstek papieru z jakimś napisem. Rzecz w tym, aby zapewnić zachowanie wszystkich książek i innych dokumentów pisemnych, których tekst czy inne cechy mogą wydatnie zwiększyć naszą wiedzę, rozeznanie lub przyjemność przy równoczesnym niemarnowaniu pieniędzy i wysiłku na zachowywanie materiałów, których wkład intelektualny jest tak nikły, że nie jest wart kosztu zachowywania.

Gordon Williams, „Library Journal” Vol. 91: 1968 s. 56.

Cel i zadania bibliotek składowych można by niemal całkowicie wiedzieć z obu przytoczonych wyżej cytatów. Jeśli chodzi jednak o konkretną realizację tego celu i zadań, to wchodzi w grę tyle szczegółów i wątpliwości, że hamują one gwałtownie przejście od pomysłów do działań. Materiały biblioteczne są bardzo tajemniczymi zbiornikami wartości; kryją one w sobie niewidoczne dla nas aspekty, które dojrzy dopiero kiedyś przyszły użytkownik. Również warunki urzeczywistnienia składnic są tak różnorodne i uwikłane w sytuację czasu, miejsca i środowiska, że stanowi to gordyjski splot nadający się raczej do rozcięcia, niż do rozplątania.

Autor oglądał w czasie podróży zagranicznych szereg urzędów składowania i zwartego magazynowania, przeprowadzał rozmowy i korespondencje na te tematy, a zapoznawszy się ze znaczną literaturą przedmiotu wykonał opracowania dla Państwowej Rady Bibliotecznej, dla oddziału krakowskiego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, dla Kursu Kandydatów na Bibliotekarzy i Dokumentalistów Dyplomowanych oraz dla *Zagadnień Informacji Naukowej* — czasopisma Ośrodka Dokumentacji

i Informacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk. W miarę zapoznawania się z tematem uproszczone pojęcie o osobnym składowaniu nadmiaru zbiorów różnicuje się i dzieli na liczne sposoby i rodzaje krzyżujące się między sobą i odporne wobec usiłowań systematycznego uporządkowania. Toteż niniejsza próba przedstawienia sprawy w kilku schematach jest tylko wyrazem dążenia do jakiejś orientacji w chaosie pomysłów i realizacji. Nieustanne pojawianie się nowych informacji uzupełniających i zmieniających obraz sytuacji w tej dziedzinie zmusza do zastrzeżenia, że jesteśmy ograniczeni do wiadomości, jakie dotarły do nas przed napisaniem tych słów, a na pewno nie są one kompletne.

W *Encyklopedii wiedzy o książce* osobne hasło ma zbiornica i osobne hasło — biblioteka składowa (nawet bez wzajemnych odsyłaczy). Sądzę jednak, że w szerokim znaczeniu pojęcia biblioteki składowej mieści się także zbiornica, zwłaszcza przy nie ustalonej terminologii i różnorodności funkcji spełnianych przez instytucje składowania poza zwyczajnym magazynem bibliotecznym.

Słowem „zbiornica” bywają określane różne instytucje przez różnych autorów, a chodzi przy tym przeważnie o imprezy doraźne lub prymitywne, o jakąś „pierwszą pomoc w nagłych wypadkach”. Można tu rozróżnić dwa rodzaje:

1) Zbiornice księgozbiorów zabezpieczonych, gromadzące materiały opuszczone i bezpiecznie po drugiej wojnie światowej. Cenne niejednokrotnie materiały ratowano w tych zbiornicach od zniszczenia i zasilano nimi wiele bibliotek polskich. Najbardziej chyba znaną zbiornicą tego rodzaju jest bytomski dział zbiorów zabezpieczonych i druków zbędnych pod zarządem Biblioteki Narodowej¹. Zbiornica tego rodzaju zasila biblioteki niezbędnymi im materiałami lub inaczej mówiąc, służy bibliotekom, aby mogły b r a ć.

2) Inne zastosowanie terminu „zbiornica” widzimy w postulatach końcowych Konferencji Rogowskiej z r. 1961, gdzie jest mowa o „terenowych zbiornicach druków zbędnych, które będą magazynować druki z bibliotek wszystkich typów i sieci na danym terenie”. A więc chodzi tu nie — jak w pierwszym przypadku — o zabezpieczenie, porządkowanie i rozdzielanie bezpiecznych materiałów bibliotecznych, tylko o uwolnienie bibliotek od materiałów im niepotrzebnych. Taka zbiornica przeto służy bibliotekom, aby mogły o d d a w a ć.

Trwalsze i bardziej skomplikowane instytucje składowania spróbujemy przedstawić w następującym schemacie:

1) Biblioteki składowe o głównej funkcji p r z e c h o w y w a n i a zbiorów rzadko udośćnianych mogą być

¹ Kto by się chciał dowiedzieć dzisiaj, jak takie zbiory zabezpieczone wyglądały, wskazałbyśmy mu barwny a wierny opis M. Skwarnickiego w jego książce pt. *Marcin* z r. 1967 na s. 137—139.

- a) indywidualne, dla poszczególnych bibliotek czy sieci bibliotecznych poszczególnych instytucji, jak np. w Wersalu dla francuskiej Biblioteki Narodowej, czy w Ann Arbor dla sieci bibliotek Uniwersytetu Michigańskiego;
 - b) zbiorowe, jako wynik współpracy wielu bibliotek, jak np. Hampshire Inter-Library Center w Stanach Zjednoczonych.
- 2) Z główną zaś funkcją udostępniania w bibliotece składowej spotykamy się przede wszystkim w National Lending Library², która w przeciwieństwie do zbiornicy poprzedniej kategorii gromadzi materiały najczęściej wykorzystywane i prowadzi wypożyczenia nie tylko w obrębie Wielkiej Brytanii, ale i dla zagranicy; udostępnia odpłatnie mikrofilmy, fotokopie i kserogramy ze swoich zbiorów.

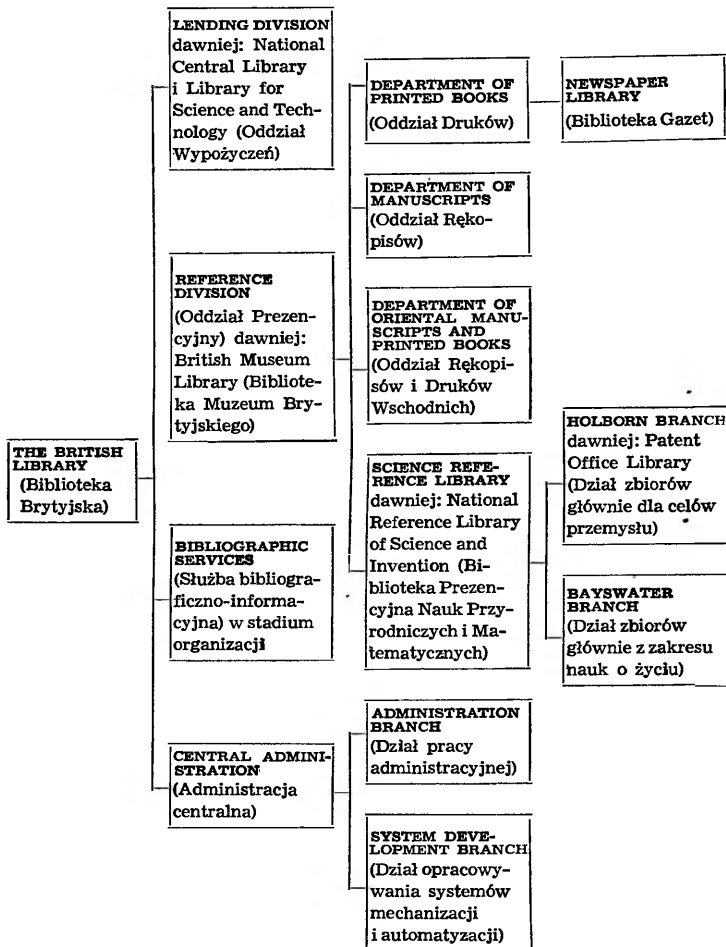
Bibliotekę składową łączącą w sobie szereg funkcji i ogniskującą wspólne zadania współuczestniczących bibliotek można by nazwać ośrodkiem współpracy i w tym kierunku dążą takie instytucje, jak Center for Research Libraries w Chicago, Statens Depotbibliotek w Håbo (Szwecja) czy fińska składnica w Urajärvi.

Jan Muszkowski wystąpił w 1928 r. na I Zjeździe Bibliotekarzy Polskich we Lwowie z pomysłem uporządkowania organizacji bibliotekarstwa przez radykalne rozgraniczenie funkcji pomiędzy biblioteki składowe, gromadzące materiały rzadko udostępniane i biblioteki użytkowe gromadzące i udostępniające zbiory aktualnie potrzebne użytkownikom [21]. Zdając sobie sprawę z trudności, jakich wymagałaby taka racjonalizacja, Muszkowski zastrzegł się, że jest to marzenie na wzór siedemnastowiecznej utopii Campanelli z jego projektem „Państwa Słońca”. Okazuje się jednak, że żyjemy w czasach urzeczywistniania bajek i utopii, że osiągamy księżyc według fantazji Cyrana de Bergerac i Żuławskiego, oraz uzyskujemy integrację bibliotekarstwa — wprawdzie jeszcze nie u nas, ale drogę już wskazano.

W 1971 r., po długim przygotowaniu, bibliotekarze brytyjscy skłonili rząd do realizacji olbrzymiego planu: Białej Księgi (White Paper) bibliotekarstwa, z budżetem 36 000 000 funtów szterlingów. Będzie to zespolenie najważniejszych instytucji bibliotecznych w jeden organizm pod ogólną nazwą British Library [10, 11, 13]. Diagram organizacyjny Biblioteki Brytyjskiej pokazuje schematyczny układ wchodzącego w życie planu koordynacji całego bibliotekarstwa Zjednoczonego Królestwa. Widać też, że oparto się na istniejących już bibliotekach dostosowując je tylko w pewnej mierze do ogólnego planu. Instytucje pozostające poza tym schematem będą wciągnięte do współpracy w sposób mniej formalny.

² Miałem sposobność przekonania się o sprawności tej działalności NLL za pośrednictwem Biblioteki Głównej AGH w Krakowie. Tę National Lending Library zdumiewającą w skali światowej instytucję brytyjską, opisała najlepiej dr A. Kasbohm [13] korzystając także z szeregu niedostępnych dla nas źródeł.

DIAGRAM ORGANIZACYJNY BIBLIOTEKI BRYTYJSKIEJ

Z diagramu widać, że ustanowienie Biblioteki Brytyjskiej stało się możliwe przy oparciu się na istniejących już bibliotekach, dostosowując je tylko do ogólnego planu. Włączono tu zatem również bibliotekę skła-

dową gazet, najstarszą bibliotekę składową w Europie (1902), oraz National Lending Library for Science and Technology w Boston Spa, o której już była mowa jako o bibliotece składowej gromadzącej najbardziej wykorzystywane materiały. Pozostawienie poza tą organizacją tak poważnych instytucji jak biblioteki uniwersyteckie z Cambridge i z Oxfordu zostało złagodzone przez ogólne zalecenie koordynacji krajowej i międzynarodowej. O wynikach mówić oczywiście jeszcze za wcześnie, ale dotychczasowe sukcesy National Lending Library dają podstawę do jak najlepszych przewidywań.

Całość zadań Biblioteki Brytyjskiej określono jako zapewnienie możliwości najlepszych centralnych służb bibliotecznych dla Zjednoczonego Królestwa przez:

a) zachowywanie i udostępnianie prezencyjne co najmniej po jednym egzemplarzu każdej książki i czasopisma krajowej produkcji i tytułu zagranicznych wydawnictw ile się zdoła zgromadzić; jeśli czytelnik nie może dostać w pobliżu czego potrzebuje — będzie wiedział, że może to znaleźć w Bibliotece Brytyjskiej;

b) zapewnienie skutecznej centralnej służby wypożyczalniaej i fotokopiowej wspomagającej inne biblioteki i systemy informacyjne w kraju; oraz

c) zapewnienie centralnego katalogowania i innych służb bibliograficzno-informacyjnych odpowiadających nie tylko potrzebom bibliotek centralnych, ale również bibliotekom i ośrodkom informacji w całym kraju — w ścisłej współpracy z centralnymi bibliotekami zagranicznymi.

Inny wielki plan ogólnopanstwowy przedstawia tzw. Raport Gordona Williamsa dla Stanów Zjednoczonych [29]. Plan ten kładzie główny nacisk na zapewnienie trwałości materiałom bibliotecznym przechowywanym dla przyszłego użytku. Ma to zasadnicze znaczenie wobec groźby szybkiego samozniszczenia zbiorów papierowych wyprodukowanych w ciągu ostatnich stu lat. Już w r. 1965 amerykańskie Stowarzyszenie Bibliotek Naukowych uchwaliło memoriał Williamsa jako niezbędne rozwiązanie przyszłości zagadnień bibliotecznych, ale w przeciwieństwie do Biblioteki Brytyjskiej nie przystąpiono do realizacji. Nastąpiła tylko przemiana regionalnej biblioteki składowej Midwest Inter-Library Center na ogólnokrajowy ośrodek współpracy: The Center for Research Libraries w Chicago. Nie jest też zapewne przypadkiem, że dyrektorem tego ośrodka jest autor Raportu — Gordon Williams.

Więc jeszcze Muszkowski [21] w r. 1928 i Orne [22] w r. 1960 uważali takie generalne załatwienie spraw bibliotekarstwa za fantastyczne, a Zarządski w 1971 r. odkładał je do nieokreślonej przyszłości [30], podczas gdy gdzieindziej przystępowano już do urzeczywistniania tej „utopii”.

Aby ogarnąć więcej zagadnień dotyczących składowania, można ująć

je w kilku podziałach, ponieważ nie powiodło się pomieszczenie wszystkiego w jednym schemacie. Podziały te krzyżują się nieraz i zmieniają w ciągu działalności instytucji, a tutaj spróbowaliśmy je wypreparować w celu bardziej przejrzystego przeglądu.

I. Podział według z a d a Ń:

1) zasilanie bibliotek materiałem im potrzebnym (jak to czyniły zbiornice po II wojnie światowej),

2) odciążanie bibliotek od materiałów zbędnych (jak w postulatach Konferencji Rogowskiej).

II. Według kryterium u ż y t k o w n i k a:

1) składnice dla indywidualnych bibliotek (jak dla paryskiej Biblioteki Narodowej w Wersalu),

2) dla większej liczby bibliotek (jak Midwest Inter-Library Center w Chicago).

III. Według zasięgu terytorialnego:

1) miejscowe (np. Metropolitan Joint Fiction Reserve dla bibliotek publicznych w Londynie; składowanie beletrystyki podzielono tu między 28 bibliotek — na podstawie alfabetu),

2) regionalne (np. Midwest Inter-Library Center dla ośmiu stanów środkowozachodnich),

3) ogólnopaństwowe (jak British Library),

4) międzynarodowe (np. Center for Research Libraries po przewidzianym w raporcie Gordona Williama przyłączeniu się Kanady i Meksyku).

IV. Według rodzajów bibliotek:

1) składnice dla bibliotek powszechnych (Metropolitan Joint Fiction Reserve w Londynie),

2) — naukowych (Center for Research Libraries),

3) — specjalnych (np. propozycja Zarzębskiego — 30),

4) — narodowych (Biblioteka Brytyjska),

5) dla wszystkich bibliotek (postulat wypowiedziany coraz częściej).

V. Według warunków pomieszczenia:

1) w tym samym budynku (np. w dolnych kondygnacjach Butler Library, głównej biblioteki Columbia University w Nowym Jorku),

2) w części innego budynku (jak w Bibliotece Uniwersyteckiej Kings College w Aberdeen, Szkocja, gdzie składnicę umieszczono w suterenie pobliskiego budynku),

3) w budynku adaptowanym (jak w Ciężeniu nad Wartą, gdzie w danym pałacu biskupów poznańskich ma składać rzadko wykorzystywane materiały Biblioteka Uniwersytetu Poznańskiego),

4) w specjalnie na ten cel wystawionym gmachu (tu znów przykładem ośrodek chicagowski: The Center for Research Libraries),

5) wspólny budynek, w którym biblioteki wynajmują sobie wydzielone jego części na składowanie własnych zbiorów (New England Deposit Library w Bostonie, USA),

6) z lokalizacją pomieszczeń składowych w stolicy kraju (jak w projekcie wiedeńskiej biblioteki składowej) lub na prowincji (jak w fińskiej bibliotece składowej w Urajärvi).

VI. Kryterium metod magazynowania i udostępniania:

1) składowanie na tradycyjnych regałach (jak w części wersalskiej składnicy Bibliothéque Nationale),

2) zwarte magazynowanie (np. w składnicy w Aberdeen),

3) z bezpośrednim dostępem dla czytelników (jak w nowej składnicy Princeton University Library, USA), lub bez takiego dostępu (jak w większości innych składnic).

VII. Według sposobów finansowania:

1) współuczestniczące biblioteki wspólnie finansują prowadzenie biblioteki składowej (jak w Hampshire Inter-Library Center, USA),

2) fundacyjne dotacje umożliwiają prowadzenie biblioteki składowej (na zrealizowanie Midwest Inter-Library Center otrzymano specjalną dotację w wysokości 1 mln dol.),

3) skarb państwa bierze na siebie wydatki inwestycyjne i bieżące (jak w przypadku British Library).

Oprócz tych podziałów (nie zawsze niestety konsekwentnie przedstawionych) spróbujemy jeszcze zestawić wykaz niektórych funkcji związanych z czynnością składowania:

I. S e l e k c j a czyli wydzielenie do składowania. Dokonywanie wyboru materiałów przeznaczonych do pomieszczeń składowych ma już odrębną literaturę przedmiotu. W praktyce materiały lokowane w bibliotekach składowych wykazują wielką różnorodność, obejmując między innymi rękopisy z zastrzeżonym (nieraz na dziesiątki lat) terminem nieudostępniania oraz nakłady wydawnictw naukowych przeznaczonych do wymiany i sprzedaży (jak w Urajärvi, składnicy fińskiej). Określenie tych zbiorów jako przestarzałych, archiwalnych, zbędnych czy rzadko udostępnianych nie jest więc w pełni słuszne i nie zawsze da się stosować. Większość jednak projektów na temat wydzielenia materiałów do składowania dotyczy aktualnej i przewidywanej częstotliwości udostępniania jako kryterium do usuwania z aktywnego księgozbioru.

Wężowym jednak problemem jest: co w ogóle zasługuje na zachowanie, a co można przeznaczyć na przemiał. Zwłaszcza biblioteki otrzymujące egzemplarz obowiązkowy, czyli całą produkcję typograficzną (z obowiązkowym jej magazynowaniem), buntują się po cichu, a często głośno, przeciwko temu serwitutowi. W zbiornicach materiałów zabezpieczonych korzystano obficie z przywileju oddawania na makulaturę beżpańskich

zbiorów, które uznano za bezwartościowe, co w stosunku do księgozbiorów włączonych do ogólnego zasobu i opracowanych w bibliotekach jest już znacznie trudniejsze. Wartość materiałów bibliotecznych oceniana z konieczności subiektywnie powstrzymuje skrupulatnych kustoszów zbiorów bibliotecznych od skazywania jakiegokolwiek części zbiorów na zagładę. Trzeba bowiem stwierdzić, że możemy wprawdzie ustalić, co jest materiałem aktualnie mniej lub wcale nie używanym i co zatem wydaje się nam materiałem nieużytecznym, natomiast co jest na dłuższą metę materiałem wartościowym — pozostaje sprawą otwartą.

Najgorliwsza rzeczniczka plewienia zbiorów bibliotecznych, dr Margit Kraft, pisze w pewnym miejscu swej pracy [15], że „wyjątkowy uczony, który by potrzebował tego śmiecia, tych pospolitości i dziesięciordernych druków, może ich szukać w bibliotekach z przymusem przechowywania egzemplarza obowiązkowego, które — z konieczności — przyjmują je i magazynują”. Więc wprawdzie z dużą dozą pogardy, ale uznaje autorka przechowywanie śmiecia wydawniczego — byle nie w bibliotekach naukowych, które — w jej pojęciu — nie powinny być obciążone egzemplarzem obowiązkowym. Trzeba tu przypomnieć, że u nas na II Zjeździe Bibliotekarzy ten sam pogląd wyrażali zarówno Smolka jak i Gaberle, a polemikę z nimi podjął Birkenmajer [1].

Zniszczenie zbiorów wskutek katastrof żywiołowych, w wyniku nie trwałości materiałów, w następstwie wojen, w konsekwencji upadku poszczególnych cywilizacji itp. przetrzebiło wprawdzie zasoby gromadzone przez tysiąclecia, uwalniając w ten sposób bibliotekarzy od troski o miliony nie istniejących już dokumentów, ale nowoczesne środki wytwarzania druków nadrobiły z nadwyżką straty ilościowe i w praktyce nie możemy się obejść bez selekcji, ponieważ nie mamy możliwości zachowywania wszystkiego nawet w pojedynczych egzemplarzach. Nic nie pomogą ostrzeżenia uczonych, że „pogardzane dotychczas druki są ważnym dokumentem społecznym” [6], że „często i w krótkim czasie »śmiecie« stają się ważnym źródłem” [1] — bibliotekarze bywają zmuszeni wybierać spośród nadmiaru nie dającego się strawić piśmiennictwa i odrzucać to, co im się aktualnie wydaje bezwartościowe albo chociaż tylko mniej ważne. Selekcji takiej muszą też dokonywać biblioteki składowe, do których kierowane są materiały z innych bibliotek.

Stanowczo trzeba się jednak przeciwstawić argumentacji pani Margit Kraft [15] sugerującej użytek wynikający ze szczupłości materiałów docierających do czytelnika: ma to wzmóc inwencję twórczą badaczy. A więc zło konieczne usiłuje autorka przedstawić jako dobro. Nie wydaje się nam wszakże słuszne przedstawianie zła koniecznego jako działania na korzyść nauki i poznania świata. Wówczas wszelkie muzea, galerie, skanseny, parki narodowe, rezerваты natury, zabytki architektury

— wszystko to może się wydać luksusem, jeśli nie szkodliwym, to zbytecznym. A przecież dążenie do zachowania jak najdłużej jak największej ilości takich pomników kultury jest świadectwem dojrzałości cywilizacyjnej, a niedbalstwo i wandalizm — dowodem zdziczenia i upadku. Ciągłe przeciwstawiamy się niszczącej dorobek tysiąceci zagładzie i chlubiśmy się tym, jako posłannictwem najwyższym ludzkości. Niedociągnięć i uchybień w spełnianiu tego zadania nie potrafimy uniknąć, ale nie ma się co nimi szczycić. My, bibliotekarze, jesteśmy wprawdzie przede wszystkim szafarzami dóbr bibliotecznych, ale nie możemy zapominać o swojej roli kustoszów, chronicieli i zbieraczy. To tylko brak środków zmusza nas do ograniczeń, do wyboru.

Tak więc zagadnienie wyboru dotyczy podstawowych obowiązków bibliotekarza, który musi rozstrzygnąć, co w ogóle gromadzić i zachowywać, co z tego przekazywać do składnic, a z czego zrezygnować. Dobrze te zadania trzeba sobie uświadomić; wchodzi one w rutynę naszej codziennej pracy, ale właśnie zrutynizowanie znieczula nas na wymagającą nieustannej czujności odpowiedzialność.

II. *Konserwacja*. Troska o przedłużenie życia zbiorów zaprzęta coraz więcej cały świat bibliotekarsko-archiwalny, ale dla składowania przeznaczonego na użytkowanie (nieraz w bardzo odległej przyszłości) materiału ten aspekt ma szczególne znaczenie. Składowanie straciłoby rację bytu, gdybyśmy nie potrafili zapewnić długotrwałej używalności zbiorów. Zarówno specjalne zabiegi techniczne, jak też warunki lokalowe i sposoby udostępniania wchodzi tu w rachubę stanowiąc obszerną dziedzinę badań i praktyki.

III. *Legislacja*. Teoretycznie można rozpatrywać zbiory biblioteczne jako wspólne dobro całej ludzkości, ale w praktyce własność zbiorów przysługuje poszczególnym ludziom czy instytucjom, co ogranicza i komplikuje wydziałanie ich części do składowania. Zwłaszcza wspólne składnice z ujednoczonym zasobem materiałów wymagają szczegółowych ustaleń określających prawa i obowiązki bibliotek współuczestniczących i biblioteki składowej. Takiego prawodawstwa brakowało dla wielu przedsięwzięć składowania i historia Midwest Inter-Library Center w Chicago jest dobrym tego przykładem.

IV. *Przemieszczanie zbiorów*. Wśród wielu różnych problemów dotyczących bibliotek składowych zagadnienie transportu materiałów bywa zwykle umieszczane gdzieś na drugim czy trzecim planie, a jest ono bardzo istotne i nieuniknione. Łączy się to ze sprawami budynku, nie tylko ze względu na jego lokalizację w stosunku do bibliotek współuczestniczących w składowaniu.

Przykładowo: W czasie zwiedzania wzorcowego budynku chicagowskiej składnicy skarżył się nam jeden z pracowników, że pomimo staran-

nego planowania tego budynku zaniedbano sprawę wyładowywania wielkich transportów książek i brak odpowiedniej krytej ładowni. Także sposób przygotowania zbiorów do przemieszczania, ich pakowanie, rodzaje pojemników czy użycie magazynowych wózków bibliotecznych — wszystko to stanowi zespół spraw należących do tematu bibliotek składowych.

*
* *
*

Powyższy przegląd zagadnień, jakkolwiek niekompletny, daje chyba pojęcie o rozległości i różnorodności spraw dotyczących bibliotek składowych i zmusza do refleksji. Konkretnych wskazówek czy podsumowań nie potrafimy sformułować na podstawie dotychczasowych rozważań, oglądów i lektur. Tempo i zaskakująca kolejność zachodzących zmian nakazuje ostrożność w planowaniu i przepowiadaniu nawet niezbyt odległej przyszłości. W każdym razie bez poważnych wkładów inwestycyjnych nie da się pomyśleć żadna długodystansowa próba rozwiązania problemu. Doraźne wydatki, przy zadowalającym poziomie przygotowania organizacji i urzędzeń składowniczych, muszą być bardzo poważne. W przypadku Midwest Inter-Library Center (Chicago) wyniosły one ok. 1 mln dolarów, a ogólnopństwowy projekt Biblioteki Brytyjskiej wyposażono w 36-milionowy fundusz w funtach szterlingach, tj. ok. 80 mln dolarów.

Co najmniej równorzędne znaczenie należy przypisać wysokim kwalifikacjom ludzi zajmujących się organizowaniem bibliotek składowych. Przy kolebce Midwest Inter-Library Center stało — i działało — grono wybitnych bibliotekarzy, zaś pierwszym dyrektorem tej instytucji był Esterquest, nieprzeciętna osobistość, autor licznych publikacji na temat składowania. W przekształceniu tej instytucji z ośrodka regionalnego na ogólnopństwowy i przemianowaniu go na Center for Research Libraries, uczestniczył ówczesny jej dyrektor Gordon Williams, znakomity autor memoriału w sprawie organizacji zbiorów bibliotecznych w USA. Organizatorem biblioteki składowej dla fińskiej Biblioteki Narodowej (wraz z kilkudziesięcioma innymi bibliotekami) w Urajarvi był Vallinkoski, znany i wysoko ceniony bibliotekarz i uczonec. Dyrektorem National Lending Library for Science and Technology w Boston Spa został Urquart, zupełnie niezwykły człowiek na takim stanowisku, bo nie bibliotekarz. Osiągnięcia National Lending Library polegają w ogromnej mierze na niezmiernie dużej energii i pomysłowości Urquarta. Kierowaną przez niego instytucję przyjęto w sferach bibliotekarskich bardzo sceptycznie, ale z czasem oceniono ją tak wysoko, że chicagowski Center for Research Libraries wybrał ją jako wzór dla swego własnego przyszłego

rozwoju. Te i inne przykłady wpływu wybitnych jednostek na rozwój bibliotek składowych zdają się wskazywać, że odpowiednia kadra stanowi niezmiernie ważny czynnik w podejmowaniu tak wielkich przedsięwzięć, zwłaszcza w okresie pionierskich poczynań.

Szafarze funduszków publicznych, zanim cokolwiek z nich przydzielą na biblioteki składowe, muszą być oczywiście przekonani, że ten cel jest godny takiego poparcia. Bibliotekarze muszą urabiać opinię publiczną przekonując o konieczności tworzenia bibliotek składowych. Akcja taka może trwać długo, wymaga cierpliwości i uporu, a i tak nie zawsze osiąga skutek. Nawet zupełnie konkretne i wykonalne projekty bywają zaniechane z takich czy innych przyczyn i trzeba dużej odporności, aby się tym nie zniechęcać.

Zdarzają się też poważne i uzasadnione opinie przeciwne tworzeniu bibliotek składowych — jak Heleny Harrar [9, 16], czy Burgharda Burgemeistera [2], których argumenty trzeba starannie rozpatrzyć i odeprzeć, zanim się rozpocznie akcję za tworzeniem bibliotek składowych.

Organizatorzy bibliotek składowych powinni być wyposażeni w potrzebną wiedzę. A zatem oprócz obszernego czytania będzie tu konieczna znajomość z autopsji najlepszych przykładów bibliotek składowych. Nie mając ich w kraju — musimy liczyć się z potrzebą podróży badawczych za granicę. Możliwość przyswajania czy adaptowania cudzych doświadczeń wymaga dobrej orientacji w krajowych warunkach i aktualnych potrzebach. Wszystko to wydaje się jasne, a jednak jakże często pomija się najbardziej oczywiste rzeczy przystępując do działania bez poznania osiągnięć i prób poprzednich, popełniając w konsekwencji błędy nie do naprawienia, których można było uniknąć.

Zdawałoby się czasem, że coś już w tym kierunku u nas zrobiono, gdy się czyta np. w sprawozdaniu z działalności bibliotecznej PAN [19], że przygotowano koncepcję budowy biblioteki składowej, którą zgłoszono do projektu planu inwestycyjnego na lata 1976-1990, a w innym miejscu [18] znajdujemy uzasadnienie powołania takiej biblioteki składowej (unowocześnianie metod działania i form organizacyjnych bibliotek naukowych). Polska Akademia Nauk ma już załączek takiej instytucji w Tyborach-Kamiance (pomiędzy Warszawą a Białymstokiem), gdzie w adaptowanym budynku zabytkowym pomieszczono m. in. składnicę materiałów bibliotecznych. Rozwój polegałby na dostawieniu osobnego budynku i prowadzeniu całokształtu gospodarki drukami nieprofilowymi stanowiącymi w poszczególnych bibliotekach druki zbędne lub dublety. Inny znów przykład mamy w Ciężeniu nad Wartą, gdzie Uniwersytet Poznański adaptuje b. pałac biskupi, którego znaczna część ma być przeznaczona na bibliotekę składową. Od szeregu lat zajmuje się problematyką bibliotek składowych Bolesław Świdorski w związku z jego studiami nad współ-

pracą międzybiblioteczną [26]. Doszło też do naszej wiadomości, że Józef Czerni gromadzi materiały z tego zakresu. Żywe zainteresowanie zagadnieniem wykazuje artykuł Tadeusza Zarzębskiego [30], który lansuje koncepcję sześciu bibliotek składowych dla poszczególnych dziedzin wiedzy.

Wydaje się przeto, że nadszedł czas, aby zebrać się w gronie zainteresowanych i wprowadzonych w problematykę składowania w celu przedyskutowania zagadnień i wymiany poglądów oraz zastanowienia się nad dalszym rozwojem sprawy. Najbardziej może powołaną do zorganizowania takiej narady byłaby Państwowa Rada Biblioteczna, która przecież spowodowała opracowanie obszernego referatu na ten temat.

LITERATURA

1. A. Birkenmajer: W aktualnej u nas sprawie „fakultatywnego egzemplarza obowiązkowego” i „martwych zasobów” w bibliotekach uniwersyteckich. *Prz. bibliot.* R. 3: 1929 s. 35.
2. E. Burgemeister: Universallibothek, Speicherbibliothek, Bibliothekssystem. *Zentralbl. Biblioth.-Wes.* Jg. 84: 1970 H. 5 s. 268-272.
3. L. Conger: The annex Library of Princeton University. The development of a compact storage library. *Coll. Res. Libr.* Vol. 31: 1970 nr 3 s. 160-168.
4. Deterioration and preservation of library materials. Proceedings of the 34th Annual Conference of the Graduate Library School, August 4-6, 1969. *Libr. Quart.* Vol. 40: 1970 nr 1 s. 1-200.
5. J. Dietze: Speicherbibliothek in der DDR — zentral oder regional? *Zentralbl. Biblioth.-Wes.* Jg. 84: 1970 H. 5 s. 273-275
6. J. Dunin: Warsztat bibliograficzny i biblioteczny badacza literatury tan-detnej. *Studia o Książce* T. 1: 1970 s. 117-131.
7. Encyclopedia of library and information science. Vol. 5. New York 1971 s. 655-678.
8. Encyklopedia wiedzy o książce. Wrocław 1971 szp. 260, 2516-2517, 2585.
9. H. J. Harrar: Cooperative storage warehouses. *Coll. Res. Libr.* Vol. 25: 1964 nr 1 s. 37-43.
10. K. W. Humphreys: Biała Księga w sprawie Biblioteki Brytyjskiej. W: *Biblioteki angielskie wobec przemian*. Warszawa 1973 s. 42-46.
11. K. W. Humphreys: Najnowsze problemy bibliotekarstwa w Wielkiej Brytanii. *Rocz. Bibliot. Nar.* nr 8: 1972 s. 5-24.
12. W. Jaksch: Depotbibliotheken und ihre Möglichkeiten in Österreich. W: *Symposium moderner Bibliotheksbau*. Wien 1971 s. 155-162.
13. A. Kasbohm: Das Projekt British Library. *Zentralbl. Biblioth.-Wes.* Jg. schaftlichen Bibliotheken. *Zentralbl. Biblioth.-Wes.* Jg. 81: 1967 H. 3 s. 131-141.
14. A. Kasbohm: Zum Problem der wenig benutzten Literatur in wissenschaftlichen Bibliotheken. *Zentralbl. Biblioth.-Wes.* Jg. 81: 1967 H. 3 s. 131-141.
15. M. Kraft: An argument for selectivity in the acquisition of materials for research libraries. *Libr. Quart.* Vol. 37: 1967 nr 3 s. 284-295.
16. *Libr. Trends* Vol. 19: 1970/1971 nr 3 Book storage.
17. H. Kunze, H. Röttsch: Speicherbibliotheken im Bibliothekssystem der

Deutschen Demokratischen Republik. *Zentralbl. Biblioth.-Wes.* Jg. 85: 1971 H. 4 s. 219-222.

18. L. Łoś: Kierunki działania Komisji d/s Bibliotek, Informacji Naukowej i Archiwów Polskiej Akademii Nauk. *Zag. Inf. nauk.* 1973 nr 1 s. 107-113.

19. L. Łoś: Z działalności bibliotecznej Polskiej Akademii Nauk w 1972 roku. *Prz. bibliot.* R. 41: 1973 z. 3 s. 331-345.

20. Materiały z Konferencji Rogowskiej w sprawie działalności i rozwoju bibliotek. Warszawa 1962.

21. J. Muszkowski: Przeszłość i teraźniejszość w życiu bibliotek współczesnych. *Prz. bibliot.* R. 3: 1929 s. 1-13.

22. J. Orne: Storage warehouse. W: *The state of the library art.* Vol. 3 P. 3. New Brunswick, N. J. 1960 s. 52.

23. W. P. Plumb: Central library storage of books. London 1965.

24. C. A. Seymour: Weeding the collection. A review of research on identifying obsolete stock. *Libri* Vol. 22: 1972 nr 2 s. 137-148; nr 3 s. 183-189.

25. M. P. Sinclair: A typology of library cooperatives. *Spec. Libr.* Vol. 64 1973 nr 4 s. 181-186.

26. B. Świderski: Współpraca bibliotek w zakresie gromadzenia zbiorów. Warszawa 1964 s. 164.

27. A. Thompson: Library buildings of Britain and Europe. An international study, with examples from Britain and some from Europe and overseas. London 1963 s. 302-316: Storage libraries.

28. J. Vallinkoski: The Helsinki University Library. *Libri* Vol. 9: 1959 nr 1 s. 9-13.

29. G. Williams: The preservation of deteriorating books. *Libr. J.* Vol. 91: 1966 nr 1 s. 51-56, nr 2 s. 189-194.

30. T. Zarębski: Z problemów nowoczesnej organizacji zbiorów bibliotecznych. *Prz. bibliot.* R. 39: 1971 s. 201-210.

WŁADYSŁAW PIASECKI

DEPOSITORY LIBRARIES

Besides the usual storing of collections in library magazines, there occur most different forms of keeping books, and related problems are being solved in various ways or rather are subjected to manifold attempts of solution. In a series of diagrams, the author presents examples from literature and autopsy that hardly deserve imitation in Polish conditions being subjected to particular situations and not likely to cope with increasing difficulties for a longer time. Investigations and experiments may alter opinions: at any rate, they are sure to necessitate considerable expenditure of money, and to require highly qualified workers if they are to bring about a success in the distant future.

MARIA MAGDALENA BIERNACKA

ASLIB — STOWARZYSZENIE BIBLIOTEK SPECJALNYCH
I OŚRODKÓW INFORMACJI.
(W PIĘĆDZIESIĘCIOLECIE DZIAŁALNOŚCI)

Jedną z pierwszych organizacji, które powstały aby służyć nowej dyscyplinie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, jaka wyłoniła się z praktyki bibliotekarstwa tradycyjnego, jest istniejące od 1924 r. w Zjednoczonym Królestwie Stowarzyszenie Bibliotek Specjalnych i Ośrodków Informacji — Association of Special Libraries and Information Bureaux (A.S.L.I.B., od 1949 r. Aslib).

Bezpośrednio po I wojnie światowej, we wczesnych latach dwudziestych, bardzo silnie było rozwinięte w brytyjskim przemyśle metalurgicznym uznanie potrzeby systematyczniejszego wykorzystywania piśmiennictwa technicznego. W wyniku takiego stanu rzeczy z inicjatywy grupy 84 osób — bibliotekarzy bibliotek specjalnych i pracowników informacji — powstało A.S.L.I.B. (Hoddesdon, hrabstwo Hertfordshire, wrzesień 1924).

Cel Stowarzyszenia określono, zresztą znacznie później, jako „ułatwianie współpracy i systematycznego wykorzystywania zasobów wiedzy i informacji we wszystkich przejawach życia publicznego, w przemyśle i handlu, oraz we wszystkich naukach i umiejętnościach”¹.

W związku z decyzją utworzenia jak najsilniejszej Brytyjskiej Sekcji Narodowej w łonie Międzynarodowej Federacji Dokumentacji (British National Section of the International Federation for Documentation) podjęto w 1945 r. starania o połączenie A.S.L.I.B.-u z powstałym w 1927 r. Brytyjskim Towarzystwem do Spraw Bibliografii Międzynarodowej (British Society for International Bibliography); w 1949 r. utworzono zjednoczoną organizację o nazwie Aslib. Od tego czasu datuje się w działalności Aslibu wyraźne popieranie studiów nad klasyfikacją, bibliografią i dokumentacją oraz intensywne organizowanie kursów szkoleniowych — jako zapowiedź późniejszych szczególnych zainteresowań Aslibu badaniami naukowymi, szkoleniem i poradnictwem.

¹ ASLIB. What it is and what it does. London 1946 s. 6.

RYS HISTORYCZNY

Pierwszy okres działalności Aslibu² (1924-1950) charakteryzuje nieformalna współpraca członków znajdująca wyraz w dorocznych konferencjach i okolicznościowych zebraniach oraz bezpośrednia wzajemna pomoc oparta na osobistych kontaktach nawiązywanych w czasie tych spotkań.

Lata 1924-1940 są okresem entuzjazmu i walki o zdobycie uznania dla głoszonych ideałów. Charakterystycznym rysem jest także dobrowolna, ochotnicza praca i wspólne wysiłki wielu osób (m. in.: A. F. Ridleya, R. S. Huttona, Th. Bestermana), na których głównie opierała się działalność Aslibu, chociaż element poświęcenia, dobrowolnej pracy i pomocy zawsze był charakterystyczny dla tej organizacji. Podkreślenia wymagają także wybitne zasługi Miss E. M. R. Ditmas — dyrektora Aslibu w latach 1933-1949.

Doroczne konferencje były organizowane jesienią, zazwyczaj w kolegiach Oksfordu i Cambridge, a także w innych uniwersytetach brytyjskich. Wśród tematów konferencji były m. in.: analizy i metody analizowania (1931), powstanie i działalność ośrodka informacji (1932), metody selekcji książek naukowych i technicznych (1934), przemysł a biblioteka publiczna (1935), nauczanie korzystania z bibliotek (1936 i 1942), mikrofilmy (1937 i 1942), organizacja służb informacyjnych oraz „narzędzia” służące współpracy bibliotecznej (1938), prace na stopień naukowy (1939), wydawnictwa urzędowe (1944). Sprawozdania z przebiegu konferencji zawierające teksty referatów i streszczenia wypowiedzi dyskutantów, a także roczne sprawozdania z działalności Aslibu ukazywały się jako pojedyncze tomy *Reports of Proceedings of 1st to 22nd Conferences, 1924-1947*. Następnie ogłaszanie materiałów z dorocznych konferencji podjęło czasopismo *Aslib Proceedings*.

Wielkim osiągnięciem Aslibu było wydanie w 1928 r. podstawowego, dzisiaj już klasycznego przewodnika po źródłach informacji specjalnej (bibliotekach i ośrodkach informacji) w Wielkiej Brytanii i Irlandii pt. *Aslib directory*. Tym wydawnictwem informacyjnym Aslib udowodnił, że działa jako „bank informacji o źródłach informacji” (clearing house to sources of information).

Od września 1929 r. zaczęło ukazywać się wydawnictwo *Aslib Information*, a od marca 1935 r. *Aslib Book List*; obie publikacje będą omówione szerzej w dalszym ciągu artykułu. W 1937 r. na życzenie British

² Szczegółowe informacje na temat powstania, dziejów, struktury i działalności Aslibu w tym okresie jego istnienia podają: R. S. Hutton: *The origin and history of Aslib*. *J. Doc.* vol. 1: 1945/46 nr 1 s. 6-20; ASLIB. *What it is and what it does*, London 1946 ss. 19; E. M. R. Ditmas: *The year's work of Aslib, 1947-8*. *Aslib Proc.* vol. 1: 1949 nr 2 s. 169-179; P. Dunsheath: *Presidential address*. *Aslib Proc.* vol. 1: 1949 nr 3 s. 152-153; G. Woleedge: *The work of Aslib, July 1948 to December 1949*. *Aslib Proc.* vol. 2: 1950 nr 3 s. 149-159.

Council opublikowano wybór materiałów z *Aslib Book List*, jako pierwsze wydanie *Select list of standard British scientific and technical books* zawierające około 300 tytułów.

Aktywność Aslibu zaznaczyła się również w tak różnorodnych sprawach, jak np. przekształcenie Głównej Biblioteki dla Studentów (Central Library for Students) w Centralną Bibliotekę Narodową (National Central Library), utworzenie centralnego katalogu bibliotek londyńskich (Union catalogue of the London Borough Libraries and the Guildhall Library) oraz powstanie w 1925 r. Komitetu do Spraw Reformy Prawa Patentowego (the 1925 Committee on Patent Law Reform).

Od początków swego istnienia Aslib był w ścisłym kontakcie z brytyjskim Stowarzyszeniem Bibliotekarzy (Library Association), z Brytyjskim Towarzystwem do Spraw Bibliografii Międzynarodowej (do chwili połączenia się z nim), z amerykańskim Stowarzyszeniem Bibliotek Specjalnych (Special Libraries Association). Współpraca europejska umocniona została przez kontakty z Międzynarodową Federacją Dokumentacji³.

Okres drugiej wojny światowej silnie wpłynął na ukierunkowanie działalności Aslibu. Począwszy od czerwca 1940 r. wydawano serię wojennych przewodników po brytyjskich źródłach informacji specjalnej — *War-time Guides to British Sources of Specialised Information*. Dotyczyły one paliw, elektrotechniki, telekomunikacji, rolnictwa, techniki oraz radiotelegraficznych czasopism naukowych i technicznych.

Aby zaspokoić spowodowane wojną ogromne zapotrzebowanie użytkowników na informacje, w 1941 r. przy pomocy Towarzystwa Królewskiego (Royal Society) i Fundacji Rockefellera (Rockefeller Foundation) przebadano luki powstałe w zbiorach czasopism naukowych i technicznych bibliotek brytyjskich. W wyniku tych badań opracowano użyteczny wykaz topograficzny czasopism europejskich. Na życzenie rządów brytyjskiego i amerykańskiego utworzono w 1942 r., również z pomocą Towarzystwa Królewskiego i Fundacji Rockefellera, służbę reprograficzną Aslibu (Aslib Microfilm Service). Pomagała ona aliantom zmniejszać trudności wynikające ze spowodowanego wojną braku zagranicznej informacji technicznej.

W latach 1942-1943 rozpoczęto centralną ewidencję tłumaczeń dokonywanych w krajach Wspólnoty Brytyjskiej. Wykaz ten stał się rozszerzeniem i uzupełnieniem zapoczątkowanego w 1930 r. rejestru tłumaczy — specjalistów.

Wielkie przedsięwzięcie wydawnicze, jakim był brytyjski centralny katalog czasopism — *British Union-Catalogue of Periodicals*⁴, obejmujący

³ Aslib jest narodowym członkiem FID-u od 1952 r., a jego główne zainteresowania i aktywność koncentrują się na pracach FID-u dla przemysłu i krajów rozwijających się oraz w zakresie szkolenia.

⁴ A record of the periodicals of the world from the 17th century to the present day in British libraries. Vol. 1-4. London 1955-1958.

retrospektywnie wszystkie brytyjskie i zagraniczne wydawnictwa ciągle przechowywane w bibliotekach Wysp Brytyjskich, zostało podjęte również przez Aslib w 1944 r. (referat wygłosił Th. Besterman na dorocznej konferencji w 1942 r.).

Trudności i niedostatki wojenne, dotkliwy brak wyszkolonego personelu spowodowały powstanie Komitetu Kształcenia (Education Committee), który w marcu 1943 r. rozpoczął doraźne, intensywne kursy z zakresu bibliotekarstwa specjalnego dla personelu licznych, nowo utworzonych rządowych i przemysłowych ośrodków informacji. Kursy te szybko zyskały popularność, a zapotrzebowanie na nie trwało również i w najbliższym okresie powojennym.

Z ogólnego zapotrzebowania na zwięzły podręcznik dla bibliotek specjalnych mający służyć jako pomoc młodszym członkom Aslibu w ich codziennej pracy oraz jako uzupełnienie kursów szkoleniowych wydano w 1945 r. *Manual of special library technique. With particular reference to the technical special libraries of commercial and government establishments* J. E. Wrighta⁵.

Okres wojny dał Aslibowi możliwość służenia rozlicznym potrzebom narodowym i rządowym oraz przekształcenia się w centralny koordynujący ośrodek dla wielu innych służb informacyjnych, rozproszonych przez warunki wojenne. Uznanie dla działalności Aslibu wyrażone zostało oficjalnie w 1944 r., gdy brytyjski za pośrednictwem Ministerstwa Badań Naukowych i Przemysłowych (Department of Scientific and Industrial Research — DSIR) przyznał Aslibowi pomoc w postaci systemu rocznych i specjalnych subwencji. Od tego czasu Stowarzyszenie wkroczyło na nowy — łatwiejszy i pewniejszy finansowo — okres swego istnienia.

Okres 1950-1965 charakteryzuje się dynamicznym rozwojem Aslibu, spowodowanym ogromnym wzrostem zapotrzebowania na usługi informacyjne i wynikającą stąd koniecznością reorganizacji Stowarzyszenia; w szczególności dotyczyły to ustalenia zakresu usług, ich planowania i finansowania oraz rekrutacji i szkolenia kadr, zdolnych do wykonania tych zadań.

Wielkie znaczenie miało także utworzenie w 1959 r. w ramach Aslibu Wydziału Badań Naukowych (Research Department), o którego działalności będzie mowa później.

Lata 1965-1973 są okresem dalszego rozwoju Aslibu, przy pomocy finansowej i poparciu (po likwidacji DSIR) Biura Informacji Naukowej i Technicznej Ministerstwa Oświaty i Nauki (Office for Scientific and

⁵ Wydany jako vol. 1 w serii Aslib Manuals; wyd. 2 1948. Następnie opublikowano w ramach tej serii — vol. 2: R. L. Collison: The cataloguing, arrangement and filing of special material in special libraries, 1960; wyd. 2 1965 pt. The treatment of special material in libraries; vol. 3: D. Grenfell: Periodicals and serials. Their treatment in special libraries, 1963; wyd. 2 1965.

Technical Information of the Department of Education and Science — OSTI), w kierunku utworzenia z niego źródła autorytatywnej informacji i poradnictwa w zakresie bibliotekoznawstwa i nauki o informacji oraz w zakresie jeszcze bardziej wszechstronnego i pogłębionego świadczenia usług bibliotecznych i informacyjnych przemysłowi, światu nauki i państwu.

Cechą charakterystyczną jest przeto zwiększenie natężenia badań naukowych (zwłaszcza nasilenie prac badawczych nad wprowadzaniem mechanizacji do prac bibliotecznych i służb informacyjnych oraz studia nad technikami czynnościowymi w jednostkach bibliotecznych i informacyjnych) i dalsza rozbudowa usług konsultacyjnych, kursów szkoleniowych, działalności wydawniczej, oraz służb informacyjnych z zakresu teorii i praktyki informacyjnej⁶.

ORGANIZACJA I DZIAŁALNOŚĆ ASLIBU

Do zadań Aslibu, sformułowanych przez Leslie Wilsona, dyrektora Stowarzyszenia od 1950 r., należą⁷:

1. wydajniejsze wykorzystywanie wiedzy specjalistycznej — przez badanie czynników stymulujących przepływ informacji, przez rozwój ulepszonych systemów kontroli informacji, a także przez udzielanie specjalistycznych porad z zakresu organizacji i funkcjonowania służb informacyjnych i bibliotecznych;

2. podnoszenie poziomu i jakości pracy służby informacyjnej, bibliotekarzy oraz pracowników innych instytucji związanych z gromadzeniem, przekształcaniem i rozpowszechnianiem specjalistycznej informacji — przez stworzenie środków do formalnego i nieformalnego kształcenia i szkolenia, popieranie wprowadzania odpowiednich metod szkolenia w powołanych do tego celu instytucjach kształcących oraz służenie radą pracodawcom i pracownikom w sprawach dotyczących kwalifikacji i rodzaju szkolenia — najbardziej odpowiedniego dla ich potrzeb i wymagań;

3. wzmacnianie działalności informacji indywidualnej i służb bibliotecznych — przez tworzenie na szczeblu centralnym oraz niższym koordynacyjnie (ograniczonym do oddziałów lub grup przedmiotowych) dodatkowych usług informacyjnych, jak najsprawniej zorganizowanych;

4. reprezentowanie poglądów swoich członków w sprawach odnoszą-

⁶ Szczegółowsze dane dotyczące okresu 1950–1973 zawierają m.in.: L. Wilson: The future of Aslib. *Aslib Proc.* vol. 2: 1950 nr 4 s. 179–186; L. Wilson: Aslib's development. Reported. *Aslib Proc.* vol. 6: 1954 nr 4 s. 251–254; [R. S. Hutton]: Forty years of Aslib. *Aslib Proc.* vol. 16: 1964 nr 12 s. 381–382; L. Wilson: Organizations in the special library field. W: *Handbook of special librarianship and information work*. Ed. W. Ashworth. 3 ed. 2 impression. London 1968 s. 557–561; Aslib; L. Wilson: ASLIB. W: *Encyclopedia of library and information science*. Ed. A. Kent, H. Lancour. Vol. 1. New York 1968 s. 666–669; ASLIB. W: *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław 1971 szp. 78–79; L. Wilson: The work of Aslib. *Nachr. Dok. Jg.* 22: 1971 nr 6 s. 265–268, tab.

⁷ *Handbook of special librarianship and information work*. 3 ed. 2nd impression. London 1968 s. 558–559.

cych się do ich pracy zawodowej, lecz nie związanych z działalnością właściwą związkowi zawodowemu.

Członkami Aslibu są organizacje przemysłowe i handlowe (ponad 31%), uniwersytety i szkoły wyższe (prawie 19%), departamenty rządowe i instytucje subwencjonowane przez rząd (ponad 7%), towarzystwa naukowe, naukowe instytuty techniczne i inne instytucje niedochodowe (ponad 12%), biblioteki publiczne i narodowe (ponad 11%) oraz osoby prywatne (prawie 20%)⁸.

Trzy specyficzne cechy charakteryzują Aslib: 1) niezwykle szeroki zakres usług świadczonych organizacjom członkowskim, szczególnie przemysłowym; 2) pionierskie badania nad problemami dokumentacji; 3) fakt, że chociaż statutowo Aslib jest organizacją brytyjską, ma ono charakter całkowicie międzynarodowy: spośród ogólnej liczby 2262 członków zarejestrowanych w 1972 r.⁹, ponad 28,6%, tj. 648 członków pochodzi z 75 krajów świata. Warto tutaj zaznaczyć, że również polskie instytucje, np. Biblioteka Narodowa, Instytut Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej, Polska Akademia Nauk, warszawski Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN, gliwicki Instytut Metalurgii Żelaza są członkami Aslibu.

Cechą znaną dla struktury organizacyjnej i działalności Aslibu jest także fakt, iż w ramach tej organizacji istnieje szereg specyficznych grup (regionalnych, przedmiotowych, funkcjonalnych, organizacyjnych)¹⁰. Istnieją trzy oddziały prowincjonalne Aslibu — w Anglii Środkowej, Anglii Północnej i Szkocji (the Midland, Northern and Scottish Branches). Organizują one konferencje i spotkania regionalne, prowadzą poradnictwo i konsultacje w zakresie lokalnych schematów szkolenia oraz utrzymują kontakty z pokrewnymi organizacjami lokalnymi. Grupy przedmiotowe (subject groups) skupiają członków Aslibu związanych działalnością z konkretną dziedziną przemysłu, techniki lub nauki (np. lotnictwem, biologią, chemią i przemysłem chemicznym, ekonomią, elektroniką, inżynierią, paliwami i energią, przemysłem meblarskim i tekstylnym). Organizują one konferencje i spotkania, opracowują słowniki, informatory, podręczniki, tłumaczenia, przeprowadzają rewizje określonych działów Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej oraz organizują krótkie kursy o wąskiej specjalizacji. Zainteresowania i działalność grup funkcjonalnych (functional groups, „technique” groups, study groups) dotyczą określonych procesów lub służb (np. problemów klasyfikowania, indeksowania koordynacyjnego, sporządzania adnotacji lub tłumaczeń, służb audiowizualnych w bibliotekarstwie, zastosowania

⁸ Dane za 1972 r. zob. *The Work of Aslib for the Year Ended December 1972* s. 5.

⁹ *Ibid.* s. 7.

¹⁰ Zob. L. Wilson: Group activity in Aslib. *Aslib Proc.* vol. 12: 1960 nr 7 s. 264—268.

komputerów w nauce o informacji). Grupy organizacyjne (organizational groups) łączą członków z instytucji o wspólnych podstawach organizacyjnych, np. z uniwersytetów i college'ów, z bibliotek publicznych lub firm przemysłowych. Uczestnictwo w grupie (grupach) uzależnione jest wyłącznie od indywidualnej decyzji członków.

Działalność Wydziału Informatyki (Information Department)¹¹ jako centrum specjalistycznych poszukiwań o praktycznie nieograniczonym zakresie tematyki (z wyjątkiem bibliotekarstwa specjalnego i nauki o informacji, które prowadzi Biblioteka Aslibu), skupia się na udzielaniu źródłowych — doraźnych lub bardziej czasochłonnych — odpowiedzi na kweryndy rzeczowe, na odpowiedziach na zapytania dotyczące danych bibliograficznych, na realizacji wypożyczeń międzybibliotecznych oraz zamówień na mikrofilmy i fotokopie¹². Poza tym Wydział prowadzi (wznowioną od 1951 r.) rejestrację angielskich nie opublikowanych tłumaczeń zagranicznego piśmiennictwa naukowego i technicznego — *Commonwealth Index of Unpublished Translations* (w 1972 r. odpowiedziano na przeszło 21 700 zapytań o tłumaczenia); wykaz tłumaczy — specjalistów¹³ o starannym, wyselekcjonowanym doborze zarówno pod względem stopnia specjalizacji, jak i poziomu znajomości języka; rejestr indeksatorów — osób sporządzających indeksy rzeczowe; kwartalny wykaz zaplanowanych międzynarodowych konferencji naukowych i technicznych — *Forthcoming International Scientific and Technical Conferences*. Poza tym wydano w 1972 r., opracowany przez Ruth Finer, informator dotyczący około 50 wybranych (głównie brytyjskich i amerykańskich) zautomatyzowanych służb informacyjnych — *A guide to selected computer-based information services*.

Biblioteka Aslibu posiada najbogatsze w Zjednoczonym Królestwie zbiory z zakresu bibliotekarstwa specjalnego, dokumentacji i informacji. Prowadzi szeroką i różnorodną służbę informacyjną z zakresu bibliotekoznawstwa i nauki o informacji (ponad 1700 szybkich, doraźnych informacji, ponad 400 czasochłonnych, wyczerpujących kwerynd rzeczowych). Liczba odwiedzin (bez wycieczek) przekracza 1800 rocznie, a liczba wypożyczeń własnych zbiorów sięga prawie 6000¹⁴.

Biblioteka dostarcza rocznie ponad 1400 adnotacji do bieżącej bibliografii analitycznej *Library and Information Science Abstracts* wydawanej od 1969 r. przez brytyjskie Stowarzyszenie Bibliotekarzy (Library Asso-

¹¹ L. Goldstone: Aslib Information Department, A statistical review over ten years. *Aslib Proc.* vol. 12: 1960 nr 9 s. 321—328, tab.

¹² O ogromnym zapotrzebowaniu na usługi reprograficzne świadczy fakt, że w latach 1948—1953 dochody z ich świadczenia wzrosły dziesięciokrotnie i stale wzrastają. — W 1972 r. zrealizowano ponad 12 500 kwerynd wymienionych wyżej rodzajów. Por. *The Work of Aslib...* 1972 s. 15.

¹³ Szczegółowe informacje podaje G. M. Paterson: *Aslib register of specialist translators. Aslib Proc.* vol. 12: 1960 nr 8 s. 252—258, tab.

¹⁴ Wszystkie przytoczone dane liczbowe dotyczą 1972 r. Por. *The Work of Aslib...* 1972 s. 16.

ciation) i Aslib¹⁵. Ponadto ogłasza w *Aslib Information* bieżący wykaz najnowszego piśmiennictwa, tzw. obecnie *Current awareness list*, będący jednocześnie wykazem części nabytków Biblioteki.

Wzrost zainteresowań zagadnieniami automatyzacji bibliotek znalazł odzwierciedlenie w opublikowaniu w 1973 r. opracowanej przez Lynne Tinker bibliografii adnotowanej na ten temat za okres od stycznia 1968 do czerwca 1972 — *An annotated bibliography of library automation 1968-1972*.

Wydział Kształcenia (Education Department) służy radą instytucjom nauczającym, uczestnikom kursów i pracodawcom — szkoląc kadry oraz pracowników — podnosząc ich kwalifikacje. Organizowane są różnorodne, krótkie kursy o bardzo zróżnicowanych poziomach i wciąż rozrastającej się tematyce (m. in. począwszy od 1952 r. wprowadzono tzw. refresher courses — kursy dla starszych pracowników, mające na celu powtórzenie i „odświeżenie” wiadomości). W 1972 r. zorganizowano 35 kursów, na które uczęszczały 874 osoby, w tym również z zagranicy — głównie z krajów rozwijających się, lecz także z krajów Europy Zachodniej. W 1971 r. odbył się eksperymentalny kurs szkoleniowy w Nigerii. Planowane jest przeprowadzenie dwutygodniowego zaawansowanego kursu w Ghanie.

W zasadzie można wyróżnić 5 głównych typów kursów:

- 1) ogólne kursy wprowadzające dla osób nowo zatrudnionych w zawodzie;
- 2) kursy „aktualizujące wiedzę” z zakresu poszczególnych technik (języki klasyfikacyjne i indeksowe, dystrybucja informacji, zarządzanie biblioteką, projektowanie systemów bibliotecznych i informacyjnych, wykorzystanie komputerów i innych środków mechanizacji w pracy informacyjnej);
- 3) kursy poświęcone specjalnym typom materiałów informacyjnych lub dokumentacyjnych (literatura patentowa i firmowa);
- 4) kursy na temat źródeł informacji w poszczególnych dziedzinach (przemysł budowlany, elektronika itd.);
- 5) kursy specjalne (metody nauczania dla bibliotekarzy, projekt BNB/MARC).

Prowadzenie tzw. Rejestru zatrudnienia (Professional Employment Register) umożliwia właściwe kierowanie polityką kadrową. Uwzględniła on zarówno oferty instytucji, jak i indywidualne.

Oprócz form szkolenia zorganizowanego istnieje nieformalne szkolenie i kształcenie, indywidualne poszerzanie i pogłębianie wiedzy zawodowej. Rolę tę spełniają doskonale wszelkiego rodzaju konferencje —

¹⁵ Zob. A. Gilchrist, A. Presanis: *Library and Information Science Abstracts. The first two years. Aslib Proc. vol. 23: 1971 nr 5 s. 251-256.*

słynne już, renomowane doroczne oraz liczne, o niezwykle różnorodnej tematyce jednodniowe, a także spotkania i odczyty. Konferencje doroczne skupiają średnio 350 członków Stowarzyszenia z około 40 delegatami zamorskimi¹⁶.

Jeszcze szerszy zasięg oddziaływania na wzbogacanie indywidualnej wiedzy zawodowej mają wydawnictwa Aslibu. Na publikacje te składają się wydawnictwa ciągłe i zwarte.

Kwartalnik *Journal of Documentation. Devoted to the recording, organization and dissemination of specialized knowledge* (vol. 1: 1945/46) — czasopismo naukowe poświęcone teorii i praktyce nauki o informacji, szczególnie zaś jej problemom gromadzenia, organizacji i dystrybucji. Oprócz artykułów i rozpraw ogłaszana była aż do numeru 1 z 1969 r. włącznie selekcyjna analityczna bibliografia z zakresu dokumentacji i informacji pt. *Documentation Survey*. W związku z dostarczaniem przez Bibliotekę Aslibu materiałów do *Library and Information Science Abstracts* zaprzestano ogłaszania tej bibliografii, a od numeru 2 z 1969 r. pojawił się w kwartalniku nowy dział o znamienym tytule — *Progress in Documentation*, w którym wybitni specjaliści dokonują analizy aktualnego stanu i kierunków badań w dokumentacji i informacji¹⁷.

Drugim kwartalnikiem, istniejącym od 1966 r., a wydawanym przez Aslib od 1969 r., jest *Program. News of computers in libraries* — zawierający artykuły na temat zastosowania komputerów do służb bibliotecznych i informacyjnych oraz informacje o działalności Grupy Aslibu do Spraw Zastosowań Komputerów (Aslib Computer Applications Group).

Najczęściej cytowanym przez cztery główne bibliografie analityczne bibliotekoznawstwa i nauki o informacji czasopismem brytyjskim jest miesięcznik *Aslib Proceedings* (w latach 1949-1956 był on kwartalnikiem). Od 1973 r. zawiera tylko sprawozdania (teksty referatów i streszczenia dyskusji) z konferencji i spotkań Aslibu, krótkie recenzje nowości, listy do redakcji oraz ogłoszenia reklamowe. W latach 1957-1972 do czasopiisma włączono wspomniany już miesięcznik *Aslib Information*; wówczas nosiło ono nazwę *Aslib Proceedings incorporating Aslib Information* i uwzględniało także kalendarium, wiadomości o działalności Aslibu — centrali, oddziałów i grup, informacje o konferencjach, spotkaniach, kursach (wraz z wkładkami — formularzami dla ewentualnych uczestników), o najnowszych własnych wydawnictwach (wraz z formularzami zamówień dla ewentualnych nabywców), bieżące wykazy najnowszego piśmiennictwa z zakresu bibliotekoznawstwa, dokumentacji i informacji naukowej, będące równocześnie częściowymi wykazami nowych nabytków

¹⁶ Zob. *The Work of Aslib...* 1972 s. 18. Por. też sprawozdanie E. Suchodolskiej z 46 Dorocznej Konferencji w Sheffield, 24-27. 9. 1972 r. na temat zewnętrznych służb informacyjnych. *Prz. bibliot.* R. 41: 1973 z. 4 s. 490-491.

¹⁷ Zob. np. D. J. Foskett: „Informatics” *J. Doc.* vol. 26: 1970 nr 4 s. 340-369, bibliogr.

Biblioteki Aslibu oraz ogłoszenia i reklamy. Od stycznia 1973 r. *Aslib Information*, będące głównym łącznikiem informacyjnym Stowarzyszenia z członkami, ukazuje się znowu samoistnie jako miesięcznik o okazalszej szacie zewnętrznej i bardziej rozbudowanej zawartości niż jego poprzednik z lat 1929-1956 oraz niesamoistny wydawniczo dział *Aslib Proceedings*¹⁸.

Z wydawnictw bibliograficznych należy odtowarzać ukazywanie się od 1935 r. wspomnianego już miesięcznika *Aslib Book List*, którego zadaniem jest zaznajamianie bibliotekarzy bibliotek publicznych, uniwersyteckich i specjalnych z najnowszymi, najwartościowszymi książkami z zakresu nauki i techniki wydanymi w języku angielskim. Ponad 70 współpracowników — specjalistów z poszczególnych dziedzin dokonuje ostrej selekcji materiałów i sporządza adnotacje. Wydawnictwo zmieniało podtytuł i częstotliwość, aby ostatecznie ukazywać się jako miesięcznik o podtytule *A Monthly List of Recommended Scientific and Technical Books with Annotations*.

Od 1953 r. ukazuje się roczny wykaz nie drukowanych prac magisterskich i doktorskich przyjętych przez uniwersytety Wielkiej Brytanii i Irlandii — *Index to Theses accepted for Higher Degrees by the Universities of Great Britain and Ireland and the Council for National Academic Awards*¹⁹. Planowane jest wprowadzenie przy poszczególnych pozycjach adnotacji oraz ogłaszanie dwóch części: pierwsza ma rejestrować prace z zakresu nauk ścisłych i techniki, druga — prace z zakresu nauk społecznych i humanistycznych. Przedmiotem badań była również analiza zalet i wad oraz opłacalności komputerowego wydruku *Indeksu*²⁰.

Do wydawnictw zwartych Aslibu, oprócz wspomnianych już trzech podręczników, należą przede wszystkim dwa najważniejsze: 1) dalsze wydania *Aslib directory. A guide to sources of information in Great Britain and Ireland*. Jest to przewodnik po bibliotekach specjalnych i ośrodkach informacji specjalistycznej, podający informacje o rodzaju i zakresie zbiorów, sposobach ich udostępniania, stosowanych klasyfikacjach, służbach bibliograficznych oraz usługach w zakresie tłumaczeń i reprodukcji²¹; 2) doskonały podręcznik *Handbook of special librarianship and information work* pod redakcją Wilfreda Ashwortha, wszechstronnie oma-

¹⁸ Ponadto, szczegółowe informacje o strukturze i organizacji Aslibu oraz roczne sprawozdania z jego bieżącej działalności są podawane od 1950 r. w wydawnictwie *The Work of Aslib. Annual Report*, a w latach 1956-1962 także w roczniku *Aslib Year Book*, który oprócz sprawozdań rocznych zamieszczał m. in. wykazy członków i wykaz publikacji Aslibu.

¹⁹ Vol. 1 za r. akad. 1950/51; vol. 20 za r. akad. 1969/70 wyd. w 1973 r. zarejestrował 7448 pozycji.

²⁰ Zob. B. Weyman, A. Weyman, J. Davis: *Computer typesetting the „Aslib Index to Theses“*. Program vol. 6: 1972 nr 1 s. 36-59.

²¹ Wyd. 2 pod red. M. Almana. 1957; Wyd. 3 pod red. B. J. Wilsona w 2 tomach. Vol. 1: *Information sources in science, technology and commerce*. 1968; przedruk z niewielkimi poprawkami 1970 (zarejestrowano 2787 placówek); Vol. 2: *Information sources in medicine, the social sciences and the humanities*. 1970 (2414 placówek).

wiający zagadnienia bibliotekarstwa specjalnego i pracy informacyjnej; czwarte wydanie jest w przygotowaniu²².

Wzrasta również liczba ogłaszanych sprawozdań z wyników badań naukowych, monografii i podręczników o charakterze instrukcyjnym²³. Publikacje te są przede wszystkim wynikiem działalności Wydziału Badań Naukowych (Research Department, następnie Research and Development Department — Wydział Badań Naukowych i Rozwoju), działającego od 1959 r. Prowadzi on służbę konsultacyjną i poradnictwo (m. in. dla organizacji pragnących utworzyć lub zreorganizować bibliotekę lub ośrodek informacji), podejmuje kontraktowe badania naukowe oraz realizuje stale wzrastający, wewnętrzny program badań naukowych Aslibu.

Zakres podejmowanych prac naukowych jest bardzo szeroki i różnorodny²⁴. Są to studia nad postawami, żądaniami i potrzebami użytkowników informacji (naukowców i inżynierów), próby kategoryzacji grup użytkowników bibliotek; prace analityczne nad wydawnictwami pierwotnymi (np. typizacja pozycji i wartości czasopism brytyjskich jako nośników oryginalnych prac naukowych); badania zasięgu i efektywności publikacji pochodnych m. in. badanie efektywności służb sporządzających opracowania analityczne oraz indeksy cytowań piśmiennictwa z zakresu nauk ścisłych, techniki i nauk społecznych, badanie efektywności międzynarodowych komercyjnych służb wymiany informacji na taśmach magnetycznych; ocena rozmiarów dublowania badań naukowych w W. Brytanii, wynikającego z braku orientacji w odpowiednim piśmiennictwie informacyjnym; badanie możliwości przezwyciężenia bariery językowej w przekazywaniu informacji naukowej; problemy klasyfikacji, opracowania rzeczowego dokumentów i ich wyszukiwania rzeczowego, budowy tezaursów; analiza technik bibliotecznych (zarówno tradycyjnych, jak i zautomatyzowanych), ocena aktualnych i potencjalnych możliwości zastosowania mechanizacji we wszystkich rodzajach pracy bi-

²² Wyd. 1 w 1958; wyd. 2 przejr. 1962; wyd. 3 przejr. i rozz. 1967.

²³ Por. przykładowo — C. W. Cleverdon: Report on the testing and analysis of an investigation into the comparative efficacy records in libraries. Cranfield 1962. Jest to sprawozdanie z toku badań (w ramach tzw. Cranfield Research Project) i analiza porównawcza efektywności 4 systemów opisywania rzeczowego dokumentów w bibliotece Instytutu Lotniczego w Cranfield. — W ramach serii Aslib Occasional Publication ogłoszono m. in.: Nr 1 J. Martyn, A. Gilchrist: An evaluation of British scientific journals, 1968 — ocena wartości i pozycji brytyjskich czasopism naukowych dokonana na podstawie liczby cytowań zarejestrowanych w roczniku 1965 *Science Citation Index*; Nr 3 P. A. Thomas, H. East: The use of bibliographic records in libraries, 1969 — wykorzystywanie opisów bibliograficznych w czynnościach zawodowych w bibliotekach; Nr 4 P. A. Thomas: A procedural model for the use of bibliographic records in libraries, 1970 — dalszy ciąg studium nr 3, dotyczy mechanizacji prac bibliotecznych; Nr 8 P. A. Thomas: Task analysis of library operations, 1971 — dalsze studium z zakresu analizy czynności bibliotecznych, dotyczące metod wykorzystania taśm magnetycznych *British National Bibliography* w różnych pracach bibliotecznych; Nr 11 L. H. Campey: Generating and printing indexes by computer, 1972 — wytworzenie i drukowanie indeksów przez komputer.

²⁴ Szczegółowsze informacje o pracach prowadzonych w latach 1959—1964, a następnie od 1965 r. zob. C. W. Hanson: Aslib research programme. *Aslib Proc.* vol. 12: 1960 nr 10 s. 342—344; B. C. Vickery: Research at Aslib. *Aslib Proc.* vol. 21: 1969 nr 4 s. 156—159; B. C. Vickery: Research and Aslib membership. *Aslib Proc.* vol. 24: 1972 nr 7 s. 419—422.

bliotecznej i informacyjnej, wydawanie bibliografii przy użyciu technik komputerowych.

Działalność Wydziału, poprzez wzrastające ukierunkowanie na systemy informacyjne, coraz bardziej nabiera międzynarodowego charakteru. Świadczą o niej niedawne projekty i systemy informacyjne Organizacji Wyżywienia i Rolnictwa (Food and Agriculture Organisation — FAO), Światowego Systemu Informacji Naukowej i Technicznej (Universal System for Information in Science and Technology — UNISIST), Międzynarodowego Systemu Informacji Nuklearnej (International Nuclear Information System — INIS), czy też prowadzone od 1971 r., również z udziałem Aslibu, prace nad projektem AGRIS (World Agricultural Information System/FAO) — międzynarodowego systemu informacji z zakresu rolnictwa.

Obecnie uwaga skierowana jest także na międzynarodowe selektywne rozpowszechnianie informacji z zakresu dokumentacji i nauki o informacji — oparte na komputerze i używające specjalnie opracowanego tezauryusa.

Badania naukowe Wydziału są największym osiągnięciem Aslibu w ostatnich latach i uczyniły zeń „czołówkę postępu” (spearhead of advance) w wybranej dziedzinie.

KIERUNKI PRZEOBRAZEŃ ASLIBU

W związku ze zmianami w pojmowaniu roli informacji jako głównego czynnika postępu we wszystkich sferach funkcjonowania społeczeństwa oraz ze zmianami w poglądach na znaczenie bibliotek i ośrodków informacyjnych w skutecznym wypełnianiu tej roli, wyznaczony przez Radę (Council) Aslibu w październiku 1972 r. Komitet do Spraw Długoterminowych Celów i Rozwoju (Committee on Long-Term Objectives and Development) poddał rewizji dotychczasowe cele i zadania Stowarzyszenia, jego organizację, funkcjonowanie i sprawy finansowe²⁵.

Zewnątrznym wyrazem tych przeobrażeń jest sprawa zmiany nazwy Aslibu na bardziej dostosowaną do współczesnych pojęć z zakresu zarządzania informacją i bardziej bezpośrednio oczywistą dla szerokiego ogółu. Spośród kilku propozycji wybrano nazwę „Instytut Informacji” (The Information Institute) nie tyle ze względu na jej doskonałość, lecz z powodu jej zwięzłości i dynamizmu w określeniu wszystkich rodzajów operowania informacją, będących w zasięgu zainteresowań Aslibu.

Aslib, chcąc utrzymać w przyszłości swoją pozycję lidera, musi w sferze swej działalności uwzględnić wszelkie rodzaje informacji i systemów informacji; musi okazać się katalizatorem w efektywnym wyko-

²⁵ Szczegółowe wnioski podaje Report of the Committee on Long-Term Objectives and Development, London 1973 ss. 14 powiel.

rzystywaniu wszystkich rodzajów źródeł informacji. Głównym celem jego istnienia jest efektywne organizowanie i wykorzystywanie informacji — bez względu na jej charakter i postać fizyczną, cel jakiego ma służyć, typ instytucji, której jest ona potrzebna oraz metody, za pomocą których jest przekazywana — i żadna możliwość służenia temu celowi nie może być wykluczona a priori.

Dotychczas mimo konsekwentnie realizowanej, stałej tendencji rozszerzania zakresu swojej działalności Aslib w świadomości wielu osób kojarzy się niemal wyłącznie z informacją naukową i techniczną w kontekście naukowych badań przemysłowych i postępu przemysłowego. Chcąc sprostać wymogom współczesnego społeczeństwa, należy także w pozostałych sferach działalności społecznej zaspokoić gwałtownie rosnące zapotrzebowanie na informację (np. w takich dziedzinach, jak: służba zdrowia, ubezpieczenia społeczne, planowanie, marketing). Potrzeby te wyznaczają także nową potencjalną klientelę służb informacyjnych, w tym również nowych potencjalnych członków Aslibu. Aslib musi także ustawicznie starać się rozszerzać skalę świadczonych usług, aby osiągnąć pewność, że potrzeby te są zaspokajane w jak najbardziej efektywny i skuteczny sposób.

W rozpoczynające się we wrześniu 1974 r. drugie pięćdziesięciolecie²⁸ swego istnienia (a także niemal równocześnie przypadające ćwierćwiecze połączenia z Brytyjskim Towarzystwem do Spraw Bibliografii Międzynarodowej) wkracza więc Aslib z dynamicznym, pełnym młodzieńczego zapału i ekspansji programem dalszego, jeszcze bardziej wszechstronnie niż w okresie poprzednim poszerzonego i pogłębionego działania o praktycznie nieograniczonym zasięgu terytorialnym. Aslib ma być nie tylko głównym, o funkcjach koordynacyjnych, ogniwem w brytyjskiej sieci zasobów informacji specjalistycznej, nie tylko ogniwem łączącym sieć brytyjską z odpowiednimi sieciami w innych krajach, ale także głównym kanałem informacji łączącym początkowo Wielką Brytanię z innymi krajami Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, a ostatecznie — z innymi krajami w skali światowej.

MARIA MAGDALENA BIERNACKA

ASLIB IN ITS FIFTIETH ANNIVERSARY

The article shortly describes the history of the Association in which 3 periods have been discerned: 1. 1924-1950, 2. 1950-1965, 3. 1965-1973. The author acquaints us with gradual development of the Association, with its extending activities and successive publications. She characterizes its present aims, organisation (the mem-

²⁸ Por. także program „Jubileuszowej” 48 Dorocznej Konferencji poświęconej „Narzędziom, technikom i źródłom” informacji, która ma się odbyć w Churchill College, Cambridge w okresie od 22 do 25 września 1974 r. — *Aslib Inf.* vol. 1: 1973 nr 6.

bers and the groups), and the activities of each department, viz., the Information Department, the Library, the Education Department and the Research and Development Department, with particular regard to their publications. In consequence of changing conception as to the role of information, libraries and information centres the Committee on Long-Term Objectives and Development appointed by the Council has proposed to rename the Association into the Information Institute, and to intensify its activity by joining world information systems and, hence, by enlarging the scale of its services, viz., by extending information services to all fields of knowledge and to all spheres of life, and by gaining new users.

INSTYTUT PODWYŻSZANIA KWALIFIKACJI PRACOWNIKÓW INFORMACJI
W MOSKWIE

W ZSRR istnieje jednolity, ogólnopaństwowy system informacji oparty na branżowej zasadzie organizacji służb informacji naukowo-technicznej. Sieć informacji obejmuje obecnie 10 organów związkowych, 82 centralne branżowe, 4 międzybranżowe, 15 republikańskich instytutów informacji terytorialnej oraz wiele tysięcy oddziałów informacji w instytutach naukowo-badawczych, biurach projektowo-konstrukcyjnych itd., stanowiących podstawowe komórki działalności informacyjnej.

W skład wszystkich kategorii organów informacji wchodzi odpowiednio branżowe, regionalne, centralne i instytutowe biblioteki oraz ich filie. Ministerstwo Kultury ZSRR wraz z ministerstwami poszczególnych republik zapewniają podległym bibliotekom odpowiednie warunki doskonalenia działalności naukowo-informacyjnej; dotyczy to w szczególności: Państwowej Biblioteki im. W. I. Lenina w Moskwie, Państwowej Biblioteki im. M. J. Sałykowa-Szczedrina w Leningradzie, Państwowej Publicznej Biblioteki Naukowo-Technicznej Literatury ZSRR, Wszechzwiązkowej Państwowej Biblioteki Literatury Zagranicznej oraz bibliotek republikańskich, krajowych i regionalnych. Zarząd i koordynacja oraz kontrola organów informacji naukowo-technicznej została powierzona Państwowemu Komitetowi Nauki i Techniki Rady Ministrów ZSRR. Powołano przy nim Międzyresortową Komisję do Spraw Koordynacji Działalności Bibliotek Specjalnych, Naukowych i Technicznych. Do zadań tej Komisji należy: doskonalenie metodyki prac bibliotecznych, koordynacja kompletowania zbiorów wymienionych bibliotek, wprowadzanie do prac bibliotecznych mechanizacji i automatyzacji, doskonalenie systemu szkolenia kadr bibliotecznych.

Przygotowywanie pracowników naukowych w zakresie informacji odbywa się poprzez aspiranturę prowadzoną od 1959 r. we Wszechzwiązkowym Instytucie Informacji Naukowej i Technicznej (Vsesojuznyj Institut Naučnoj i Techničeskoj Informacii — WINITI). W r. akad. 1963/64 na Uniwersytecie im. M. W. Łomonosowa w Moskwie zorganizowano katedrę informacji naukowej. Do zadań jej należy świadczenie usług pracownikom naukowym wydziałów matematyczno-przyrodniczych w zakresie prowadzonych przez nich prac naukowo-badawczych oraz zaznajamianie studentów tych wydziałów z metodami informacji naukowej. Inne szkoły wyższe ZSRR prowadzą również obowiązkowe wykłady z tego zakresu. Natomiast Tomski Instytut Radioelektroniki i Techniki Elektronicznej oraz Politechnika w Kujbyszewie prowadzą szkolenie specjalistów w zakresie mechanizacji i automatyzacji procesów informacyjnych. Moskiewski Instytut Poligraficzny kształci m. in. redaktorów piśmiennictwa naukowo-technicznego, Instytuty Kultury w Moskwie i Leningradzie — bibliotekarzy dla bibliotek technicznych, a Moskiewski Instytut Historyczno-Archiwistyczny prowadzi zajęcia z informacji naukowej.

W 1972 r. rozpoczął swoją działalność Instytut Podwyższania Kwalifikacji Pra-

cowników Informacji (Instytut podwyższenia kwalifikacji informacyjnych robotników — IPKIR). Poprzeź (od 1963 r.) były organizowane przez WINITI kursy dla kadr kierowniczych, inżyniersko-technicznych oraz pracowników naukowych informacji naukowo-technicznej, które obejmowały 3 specjalizacje: teorię informacji naukowej, metody i środki techniczne informacji oraz mechanizację i automatyzację procesów informacyjnych. Obecny IPKIR jest uczelnią bezpośrednio podporządkowaną Komitetowi Nauki i Techniki Rady Ministrów ZSRR. W jego skład wchodzi 6 katedr:

- 1) Teoria informacji naukowej (zwana w ZSRR informatyką),
- 2) Systemy informacji naukowo-technicznej,
- 3) Metody i środki informacji,
- 4) Analityczno-syntetyczne opracowania informacyjne,
- 5) Propaganda naukowo-techniczna, •
- 6) Reprografia.

Liczne grono wykładowców rekrutujących się zarówno spośród teoretyków informacji, jak i praktyków przodujących instytutów informacyjnych prowadzi wykłady i zajęcia praktyczne na organizowanych 5 razy w roku 2-miesięcznych kursach obejmujących 5 specjalizacji. Uczestnikami kursów są pracownicy działalności informacyjnej zarówno z wyższym, jak i średnim wykształceniem z ZSRR oraz specjaliści z krajów członkowskich RWPG. Wybierają oni jedną specjalizację jako podstawową, pozostałe natomiast stanowią tzw. „mini kurs”. Łącznie kurs wynosi ok. 280 godz., z tego na specjalizację podstawową przypada ok. 66 godzin. Po zakończeniu wykładów poszczególnych dyscyplin następują 3 zaliczenia z przedmiotów uzupełniających (mini kurs) oraz 3 egzaminy z przedmiotów profilowych i 2 prace pisemne (kursowa i dodatkowa) w ramach specjalizacji podstawowej. Praca kursowa zostaje oceniona przez recenzenta, a następnie jest bronią wobec parosobowej komisji.

Program poszczególnych specjalizacji przedstawia się jak następuje:

I. „Organizacja, ekonomika i planowanie działalności informacyjnej”.

1. „Teoria informatyki” określa przedmiot, metody, historię informacji naukowej jako nauki, związki łączące ją z innymi dyscyplinami oraz semiotyczne podstawy teorii informacji. Rozpatruje także ogólne pojęcia teorii naukowej działalności informacyjnej związane z kierowaniem tą działalnością.

2. „Organizacja, ekonomika i planowanie działalności informacyjnej” zawiera omówienie zasad organizacji tej działalności w ZSRR i w wybranych krajach świata, zaznajamia z działalnością wszechzwiązkowych, centralnych branżowych, terytorialnych oraz podstawowych organów informacji, a także niektórych organizacji międzynarodowych.

II. „Analityczno-syntetyczne opracowania informacyjne” — omówienie zasad sporządzania dokumentów pochodnych, a więc metody redagowania, referowania, opisu bibliograficznego oraz sporządzania przeglądów piśmiennictwa.

III. „Podstawy organizacji i wykorzystywania zbiorów informacyjnych”. Kierunek ten obejmuje przedmioty zaznajamiające słuchaczy ze współczesnymi metodami działalności informacyjnej, informacyjno-wyszukiwawczymi językami typu klasyfikacyjnego, ze szczególnym uwzględnieniem UKD. Jest to specjalizacja najbliższa działalności informacyjnej bibliotek. Jej głównym zadaniem jest zapoznanie słuchaczy z organizacją kompletowania i wykorzystywania wszelkiego rodzaju zbiorów dokumentów pierwotnych oraz z całym klasyfikacyjno-wyszukiwawczym aparatem pomocniczym: z katalogami i różnego typu kartotekami, które uzupełniają bibliografię bieżącą i informację faktograficzną.

IV. „Podstawy budowy systemów informacji naukowo-technicznej” — omówienie potrzeb użytkowników, środków realizacji procesów informacyjno-wyszukiawczych, środków kopiowania materiałów informacyjnych, w szczególności różnych środków miniaturyzacji zbiorów.

V. „Teoria, praktyka i środki techniczne propagandy naukowo-technicznej i reklamy przemysłowej” — cykl wykładów rozpatrujących: 1) system propagandy naukowej w ZSRR, rolę propagandy w przyspieszaniu tempa rozwoju nauki, techniki i działalności informacyjnej, 2) zasady naukowej organizacji pracy.

W ten sposób program szkolenia kadr dla potrzeb informacji prowadzony w IPKIR obejmuje podstawowe działy wiedzy nieodzownej dla prowadzenia działalności informacyjnej. Jedynym jego mankamentem jest przewaga zajęć teoretycznych nad praktycznymi. Toteż zarówno wykładowcy, jak i słuchacze wskazują na zbyt krótki okres czasu szkolenia w porównaniu z zakresem wiedzy i umiejętności przeznaczonych do opanowania. Rola Instytutu w kształceniu kadr dla rozwijającego się nowoczesnego systemu informacji naukowej jest ogromna. Rocznie przewija się przez tę uczelnię kilka tysięcy czynnych zawodowo słuchaczy. Powołanie IPKIR określił O. W. Kiedrowski — członek najwyższych władz kierujących działalnością informacyjną — jako jedno z ważniejszych, obok powstania jednolitego, wszechzwiązkowego systemu informacji, osiągnięć informatyki w ZSRR ostatnich lat. Oczekuje się, iż w najbliższym okresie dalszego rozwoju całego systemu informacji Instytut stanie się wszechzwiązkowym instytutem informacji ogólnopństwowej sieci Kraju Rad.

Barbara Wieczorek

Z DZIAŁALNOŚCI BIBLIOTECZNEJ POLSKIEJ AKADEMII NAUK
W 1973 ROKU

I. CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA

W porównaniu z rokiem ubiegłym struktura sieci bibliotecznej Polskiej Akademii Nauk w 1973 r. nie uległa zmianie. Sieć bibliotek Akademii obejmowała:

1. Samodzielne biblioteki PAN w Warszawie, Krakowie, Gdańsku, Kórniku i Wrocławiu.
2. Biblioteki placówek naukowych PAN.
3. Biblioteki zagranicznych stacji naukowych PAN w Rzymie i Paryżu.
4. Biblioteki towarzystw naukowych dotowanych przez Polską Akademię Nauk.

Na koniec okresu sprawozdawczego w Akademii było 96 bibliotek dotyczyło przede wszystkim bibliotek w placówkach naukowych i było wynikiem integrowania nadmiernie rozproszonych księgozbiorów lub też zmian organizacyjnych w placówkach Polskiej Akademii Nauk.

Np. nowo powołany Instytut Języka Polskiego w Krakowie przejął z Instytutu Badań Literackich księgozbiory podręczne Zakładów Języka Polskiego w Warszawie i Krakowie.

W wyniku uchwały Prezydium PAN z października 1973 r. o powołaniu Instytutu Organizacji i Kierowania Polskiej Akademii Nauk i Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. w grudniu 1973 r. Prezydium PAN powołało uchwały o zwinieniu Instytutu Cybernetyki Stosowanej i Zakładu Prakseologii PAN. W nowym Instytucie znalazły się księgozbiory zlikwidowanych placówek naukowych.

Globalny przyrost materiałów bibliotecznych wyniósł 4,2%. Największy przyrost (5,5%) wykazały publikacje periodyczne. W liczbach bezwzględnych stan zbiorów wyniósł na koniec roku 2 770 031 wol. druków zwartych, 1 283 315 wol. wydawnictw ciągłych oraz 1 098 978 jednostek ewidencyjnych zbiorów specjalnych (wobec odpowiednio 2 705 547 i 1 217 008 wol. oraz 1 021 564 jednostek ewidencyjnych zbiorów specjalnych w 1972 r.) Globalny stan zbiorów w liczbach bezwzględnych w 1973 r. wyniósł 5 152 324 wobec 4 944 119 jednostek ewidencyjnych w 1972 r.

W poszczególnych grupach bibliotek sieci bibliotecznej PAN w 1973 r. na biblioteki samodzielne przypada łącznie 2 371 938 jednostek, w tym 730 507 jednostek zbiorów specjalnych, na biblioteki placówek naukowych PAN — 2 132 050 jednostek, w tym 329 715 jednostek zbiorów specjalnych, na biblioteki towarzystw naukowych dotowanych przez PAN przypada 594 441 jednostek, w tym 35 552 jednostek zbiorów specjalnych.

Łącznie udostępniono w wypożyczalniach i czytelniach w 1973 r. 1 497 160 jednostek ewidencyjnych materiałów bibliotecznych.

W finansowaniu bibliotek dał się zaobserwować poważny wzrost wydatków na zakup materiałów bibliotecznych. Globalne wydatki na gromadzenie i konserwację zbiorów wyniosły 26 433 447 zł wobec 23 002 857 zł w 1972 r., co stanowi wzrost wydatków o 14,9% w stosunku do roku poprzedniego. Wskaźnik wzrostu poniesionych wydatków znacznie przekroczył wskaźnik wzrostu nabytków. Przyczyną tego był wzrost cen zarówno wydawnictw zagranicznych, tak zwartych jak i periodycznych, jak i krajowego piśmiennictwa naukowego. Poważną rolę w zaopatrzeniu bibliotek w piśmiennictwo zagraniczne odegrało zwiększenie puli dewizowej na wydawnictwa zwarte i prenumeratę czasopism naukowych z krajów kapitalistycznych. W pierwszych trzech kwartałach roku sprawozdawczego globalna pula dewizowa na wydawnictwa zwarte w zasadzie została przekroczona. Ogółem na zakup literatury zagranicznej wydatkowano 19 573 761 zł obiegowych. Niestety, w IV kwartale 1973 r. dało się zaobserwować zjawisko negatywne polegające na opóźnieniu przekazywania do bibliotek sieci bibliotecznej PAN wydawnictw zwartych zagranicznych, które już były w kraju, ale ze względu na politykę finansową dostawców krajowych zalegały w magazynach, wyczekując na możliwość zaliczenia w następnym roku skutków finansowych ich importu do kraju. Dostawca krajowy zmniejszył przekroczenie obrotów handlowych, ale opóźnił dopływ oczekiwanych przez biblioteki źródeł informacji naukowej.

Liczby globalne w zakresie gromadzenia, udostępniania i finansowania dają obraz tendencji ogólnych, lecz w poszczególnych grupach bibliotek tendencje te mogą mieć różne stopnie nasilenia. Wydaje się więc celowe podanie w zamieszczonej tabeli niektórych liczb szczegółowych składających się na całość tego obrazu w przekroju dyscyplin naukowych reprezentowanych przez Wydziały Akademii i inne zespoły placówek.

W bibliotekach placówek i towarzystw naukowych dotowanych przez PAN były prowadzone lustracje z ramienia bibliotek samodzielnych PAN w ramach realizacji ogólnej akcji lustracyjnej lub też ze względu na potrzeby doraźne. Lustracje dotyczyły bibliotek placówek PAN w Warszawie: Instytutu Geofizyki, Instytutu Historii Kultury Materialnej, b. Zakładu Orientalistyki, Zakładu Nauk Geologicznych; w Krakowie: Pracowni i Muzeum Geologii Młodych Struktur Zakładu Nauk Geologicznych; we Wrocławiu: Instytutu Immunologii i Terapii Doświadczalnej, Towarzystwa Ludoznawczego i innych.

Lustracje dały poważne rozeznanie w sytuacji biblioteki każdej placówki. Została stwierdzona znaczna różnorodność form organizacyjnych: w większości wypadków struktura organizacyjna bibliotek nie odpowiada wymogom, jakie stawia przed nimi fakt przynależności do sieci bibliotecznej. Z drugiej strony dało się zaobserwować coraz pełniejsze wykorzystanie dużego potencjału bibliotek specjalistycznych.

Zaobserwowano też wiele mankamentów wynikających z bieżących trudności lokalowych, wyposażenia technicznego, niedostatecznej i nie zawsze w pełni fachowej obsady osobowej, warunków zabezpieczenia zbiorów oraz należytego zrozumienia potrzeb bibliotek ze strony kierownictwa placówki naukowej.

Odrębną całość stanowią materiały polustracyjne dotyczące sytuacji bibliotek i księgozbiorów towarzystw naukowych. Przeprowadzona w 1973 r. akcja wykazała, że sprawy prowadzenia bibliotek traktuje się często przez towarzystwa jako margines, którego nie wypada zlikwidować, a zorganizowanie i postawienie zagadnienia na właściwym poziomie nastęrczyłoby zbyt dużo wysiłku.

Towarzystwa naukowe — powołując biblioteki formalnie — faktycznie są je-

Biblioteki	Liczba bibliotek	Stan i struktura zbiorów (w woluminach i innych jednostkach ewidencyjnych)						Udośćpniono jednostek		Finansowanie zbiorów (zł)
		Ogółem	w tym			Ogółem	w tym w czytelniach			
			wydawn. zwarte	wydawn. ciągłe	zbiory specjalne					
Biblioteki samodzielne	5	2 371 938	1 186 250	455 181	730 507	632 647	573 947	5 527 967		
Biblioteki pozawydziałowe	3	53 895	39 087	11 604	3 204	12 205	10 247	1 370 568		
Biblioteki placówek -- Wydziału I Nauk społecznych	17	730 055	488 888	114 328	126 839	170 489	139 147	3 179 916		
-- Wydziału II Nauk biologicznych	13	573 030	285 429	227 092	60 519	145 566	87 255	3 468 696		
-- Wydziału III Nauk matematyczno-fizycznych, chemicznych i geologiczno- geograficznych	13	543 510	260 704	159 064	123 742	273 420	209 162	5 378 954		
-- Wydziału IV Nauk technicznych	7	200 697	130 898	53 001	16 798	114 269	74 550	3 450 227		
-- Wydziału V Nauk rolniczych i leśnych	5	34 763	22 472	11 370	941	20 113	8 327	1 273 080		
-- Wydziału VI Nauk medycznych	3	49 875	30 409	18 690	876	12 328	7 354	1 994 845		
Razem biblioteki placówek naukowych	61	2 185 945	1 257 887	595 139	332 919	748 390	538 042	20 116 306		
Biblioteki towarzystw naukowych	30	594 441	325 894	232 995	35 552	116 123	85 275	789 174		
Ogółem biblioteki sieci PAN	96	5 152 324	2 770 031	1 283 315	1 098 978	1 497 160	1 195 264	26 433 447		

dynie w stanie zorganizować księgozbiory podręczne lub składy magazynowe wydawnictw własnych i przestarzałej literatury; stąd w większości wypadków biblioteki nie mogą spełniać swej roli i w zasadzie należałoby rozważyć celowość ich dalszego prowadzenia. Istnieją jednak także w niektórych towarzystwach biblioteki, które mimo borykania się z nieustającymi trudnościami są wysoko cenione dzięki organizacji, wartości i znaczeniu swoich zbiorów oraz randze w środowisku naukowym, jak np. biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, biblioteki towarzystw specjalistycznych: Towarzystwa Botanicznego, Towarzystwa Chemicznego, Towarzystwa Ludoznawczego, Towarzystwa Gleboznawczego; byłoby dobrze, gdyby Wydziały PAN dotujące działalność towarzystw naukowych zwróciły uwagę na poprawę sytuacji tych bibliotek, których funkcja społeczna jest dodatnia.

W 1973 zostały wznowione narady problemowe w sieci bibliotecznej Polskiej Akademii Nauk. Zapoczątkowała je Biblioteka PAN w Warszawie organizując w listopadzie 1973 r. konferencję na temat „Model biblioteki w placówce naukowej PAN”.

Materiały polustracyjne i sprawozdawcze potwierdzają potrzebę podjęcia pewnych działań usprawniających działalność biblioteczną w PAN:

1) istnieje znaczna różnorodność sytuacji bibliotek w strukturze organizacyjnej poszczególnych placówek oraz niejednorodność wewnętrznej struktury samych bibliotek; stąd potrzeba przygotowania w tym zakresie w porozumieniu z Wydziałami aktów normatywnych, które by ujednoliciły organizację wewnętrzną i ustaliły sytuację bibliotek w placówkach naukowych;

2) bezsporny jest znaczny potencjał bibliotek specjalistycznych wymagający w poszczególnych dziedzinach wiedzy efektywniejszego wykorzystania zbiorów; jednakże obserwuje się często bierność postawy pracowników bibliotecznych w przygotowywaniu zaplecza naukowego w postaci aktualnego piśmiennictwa oraz w prowadzeniu działalności informacyjnej;

3) istnieje konieczność zmiany nastawienia kierownictw placówek w stosunku do rzeczywistych potrzeb bibliotek w zakresie warunków lokalowych i wyposażenia technicznego, niezbędnych dla usprawnienia pracy i wykorzystania potencjału bibliotek w badaniach naukowych;

4) wymaga zastanowienia się celowość utrzymywania w niektórych towarzystwach naukowych i finansowania księgozbiorów mało wykorzystywanych; może należałoby przekazać je do profilowo pokrewnych bibliotek placówek naukowych;

5) istnieje potrzeba czynnego zaangażowania bibliotek we współpracy w zakresie importu niezbędnych tytułów literatury naukowej oraz przyspieszenia jej wpływu do użytkowników.

Poważny dysonans w działalności bibliotecznej w Akademii w 1973 r. wywołały sprawy placowe wszystkich grup zawodowych zatrudnionych w bibliotekach PAN. W ciągu 1973 r. udało się stworzyć realne możliwości polepszenia w 1974 r. warunków placowych dla grupy zawodowej bibliotekarzy dyplomowanych i innych grup zatrudnionych w bibliotekach placówek i bibliotekach samodzielnych przynajmniej na okres przejściowy. Poza tą perspektywą pozostała nadal grupa zawodowa służby bibliotecznej, czekając na rozwiązania generalne. Sprawy pociągnęły za sobą wzmocniony odływ kadry bibliotecznej z Akademii do instytucji posiadających znacznie atrakcyjniejsze warunki placowe przy tych samych kwalifikacjach zawodowych. Tak na przykład, ten odływ kształtował się w stosunku do stanu zatrudnienia w grudniu 1972 r. w granicach: w Bibliotece PAN w Warszawie — 13%, w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich — 20%, w Bibliotece In-

stytutu Zoologicznego PAN — 25%, w Bibliotece Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu — 15%; podobnie w wielu innych bibliotekach sieci Polskiej Akademii Nauk.

II. BIBLIOTEKI SAMODZIELNE POLSKIEJ AKADEMII NAUK W 1973 R.

Podstawowa działalność bibliotek samodzielnych w 1973 r. charakteryzowała się dalszym wzrostem dynamiki rozwoju gromadzenia i opracowania zbiorów, udostępniania, informacji naukowej i prac badawczych. Biblioteki samodzielne czynnie uczestniczyły w przygotowaniach i realizacji obchodów Roku Nauki Polskiej: w II Kongresie Nauki Polskiej, w obchodzie 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika, 200-lecia utworzenia Komisji Edukacji Narodowej i 100-lecia Akademii Umiejętności. Organizowano wystawy, publikowano wydawnictwa związane z wymienionymi rocznicami i obchodami. Istotnym elementem działalności bibliotek samodzielnych były lustracje w bibliotekach placówek naukowych, a szczególnie w bibliotekach i księgozbiorach towarzystw naukowych. Umożliwiły one zarejestrowanie wielu problemów bibliotecznych wymagających rozwiązania w poszczególnych środowiskach naukowych lub mających znaczenie ogólniejsze, na miarę potrzeb Akademii. Dały też sposobność do udzielania porad i instruowania bibliotek fachowo słabszych.

W gromadzeniu zbiorów w bibliotekach samodzielnych w Warszawie, w Gdańsku, Kórniku k. Poznania i Wrocławiu poważne znaczenie miały publikacje używane z wymiany centralnej PAN, przekazywane przez Ośrodek Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych.

W ramach prac związanych ze zmianą warunków płacowych zostały poczynione przygotowania do rozciągnięcia na niektóre kategorie pracowników bibliotek samodzielnych przepisów rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 września 1961 r. w sprawie uposażenia pracowników instytutów naukowo-badawczych (Dz. U. nr 43 poz. 226).

BIBLIOTEKA POLSKIEJ AKADEMII NAUK W WARSZAWIE

Działalność Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie uległa w roku sprawozdawczym dalszemu rozszerzeniu dzięki podejmowaniu przez Bibliotekę nowych zadań jak też pogłębianiu więzi z placówkami naukowymi o pokrewnej specjalizacji, z komitetami naukowymi Akademii oraz z krajowymi instytucjami zajmującymi się problematyką biblioteczną i informacyjną.

Stan zbiorów na koniec 1973 r. wynosił 166 014 jednostek ewidencyjnych, w tym 81 841 wol. wydawnictw zwartych, 78 471 wol. wydawnictw ciągłych i 5702 jednostki zbiorów specjalnych.

Biblioteka gromadziła 1197 tytułów czasopism bieżących, w tym 317 polskich i 880 zagranicznych z 50 krajów (z tego 136 tytułów z prenumeraty z krajów kapitalistycznych). Ponadto prenumerowano 25 dzienników i tygodników — do użytku bieżącego w Czytelnii Ogólnej.

Globalny wzrost zbiorów wyniósł 5413 jednostek ewidencyjnych, co stanowiło w stosunku do roku ubiegłego 3,4%.

Udostępniono ogółem 33 575 woluminów, z tego 30 352 w czytelni i 3223 w wypożyczalni. Ze zbiorów Biblioteki korzystało 1246 osób — 745 w czytelni i 501 w wypożyczalni oraz 225 bibliotek (w tym 6 zagranicznych) — w ramach wypoży-

czeń międzybibliotecznych. W stosunku do danych z 1972 r. liczba osób korzystających ze zbiorów Biblioteki wzrosła o 81, liczba bibliotek — o 15. Najliczniejszą grupę czytelników Biblioteki stanowili pracownicy PAN.

Udzielono ogółem 5817 ustnych informacji: katalogowych, bibliotecznych, bibliograficznych i rzeczowych (w tym 1524 na podstawie centralnego katalogu cząstki) 5304 osobom (w tym 2327 pracownikom PAN). W stosunku do 1972 r. oznacza to wzrost liczby informacji o ok. 1600, liczby osób — o ponad 1850.

Urządzono 11 ekspozycji nowych nabytków Biblioteki oraz 4 wystawy tematyczne.

Zgodnie z kierunkami swojej działalności Biblioteka prowadziła prace naukowe o charakterze badawczym, bibliograficzno-dokumentacyjnym i informacyjnym.

W zakresie naukoznawstwa wykonano następujące prace:

1) *Wykaz Nabytków z Zakresu Naukoznawstwa* (kwartalnik ukazujący się od 1967 r.) — opracowano i opublikowano 4 zeszyty: za IV kwartał 1972 i I-III kwartał 1973 r., obejmujące w sumie 2562 poz. (ok. 14 ark. wyd.).

2) *Polska Bibliografia Naukoznawstwa* — ukazały się nakładem Wydawnictwa Ossolineum 2 tomy: za l. 1965-1967; 1968-1970. Do kolejnego tomu za l. 1971-1973 gromadzono materiały w kartotece (liczącej w końcu roku 1973 ponad 4200 poz. bibliogr.).

3) *Bibliografia Bieżąca Historii Nauki i Techniki* (wkładka do *Kwartalnika Historii Nauki i Techniki*) — opracowano i przekazano do druku 4 kolejne odcinki (z. 8-11) — łącznie 1418 poz. bibliogr.

4) *Bibliografia Rewolucji Naukowo-Technicznej (piśmiennictwo polskie)* — opracowano i przekazano do Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN jeden odcinek za rok 1973 (73 poz. bibliogr.).

5) „Słownik polskich towarzystw naukowych” — uległa zmianie koncepcja wydawnicza „Słownika”: postanowiono wydać w pierwszym tomie całość materiałów dotyczących polskich towarzystw naukowych działających aktualnie w kraju (zamiast poprzednio projektowanego podziału materiałów na 2 części dotyczące: towarzystw naukowych ogólnych i towarzystw specjalistycznych). Zakończono gromadzenie materiałów do tomu 1, opracowano projekty: konstrukcji t. 1 oraz układu noty-hasła dotyczącego poszczególnych towarzystw. Podjęto prace w zakresie gromadzenia materiałów do tomu 2 „Słownika”, który obejmie towarzystwa naukowe działające w przeszłości: zamówiono 64 noty, gromadzono bibliografię dotyczącą polskich towarzystw naukowych, liczącą w końcu 1973 r. 1445 opisów.

6) Centralny katalog piśmiennictwa z zakresu naukoznawstwa powiększył się o 1992 karty obejmujące pozycje zarejestrowane w *Wykazie Nabytków z Zakresu Naukoznawstwa* od II kw. 1972 do II kw. 1973.

7) Wykaz znajdujących się w Bibliotece dzieł biograficznych dotyczących uczonych polskich, obejmujący 833 pozycje, przygotowany do publikacji w serii Biblioteki „Dokumentacja Zbiorów Własnych”.

8) Zakończono pracę badawczą na temat „Stan zaopatrzenia bibliotek polskich w piśmiennictwo naukoznawcze”.

W zakresie prognozologii wykonano następujące prace:

1) *Prognozyka. Nowe publikacje* — opracowano i wydano 22 numery, obejmujące w sumie 418 pozycji bibliograficznych adnotowanych. Publikacja jest rozsy-

iana do ok. 350 odbiorców: placówek naukowych i gospodarczych różnych resortów bibliotek i ośrodków informacji branżowej oraz osób indywidualnych.

2) *Bibliografia Prac Progностycznych za rok 1972* (z indeksem przedmiotowym), zawierająca 1061 pozycji — opracowano dla Komitetu „Polska 2000”, do opublikowania w wydawnictwie *Polska 2000*.

3) Centralny katalog piśmiennictwa prognozologicznego (druki zwarte) powiększył się o 600 pozycji i liczył w końcu roku 1235 poz. nadesłanych przez 17 bibliotek.

4) Tezaurus prognozologiczny — gromadzono bibliografię tematu.

W zakresie bibliotekoznawstwa:

1) Przygotowano do publikacji następujące prace: Aktualne problemy międzynarodowego ujednoczenia zasad katalogowania, Ogólne problemy bibliotek w placówkach naukowych PAN.

2) Na podstawie centralnego katalogu bieżących czasopism zagranicznych w bibliotekach sieci PAN opracowano analizę pt. „Stan posiadania i potrzeby sieci bibliotek PAN w zakresie zaopatrzenia w czasopiśma z krajów kapitalistycznych”.

3) Kontynuowano prace nad ogólnokrajową instrukcją katalogowania alfabetycznego — opracowano część dotyczącą problemów hasła.

4) Redakcja *Przeglądu Bibliotecznego* — zredagowano i przekazano do Wydawnictwa Ossolineum z. 3 i 4 za 1973 i 1 za 1974 r., łącznie ok. 40 arkuszy wydawniczych. Opublikowano 4 zeszyty za 1973 rok.

W zakresie prac dydaktycznych:

1) prowadzono kształcenie i doskonalenie własnych pracowników;

2) odbywała się w Bibliotece praktyka studentów Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UW;

3) pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Dembowskiej prowadzone było seminarium doktoranckie z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej.

W zakresie opieki i nadzoru merytorycznego nad bibliotekami placówek PAN i towarzystw naukowych przeprowadzono lustracje 24 bibliotek i księgozbiorów: w 5 placówkach naukowych PAN i w 19 towarzystwach naukowych. W stosunku do 26 towarzystw naukowych nie posiadających bibliotek ani księgozbiorów opracowano odpowiednie materiały dokumentacyjne. Przygotowano materiały dotyczące: działalności informacyjnej w bibliotekach PAN, kadr bibliotecznych w placówkach naukowych PAN oraz projektu wyznaczania centralnych bibliotek specjalistycznych spośród bibliotek warszawskich placówek PAN. Udzielono licznych konsultacji bibliotekom placówek PAN i towarzystw naukowych, w tym szczególnie odpowiedzialne były konsultacje dla Instytutu Historii PAN (w sprawie ewidencji wydawnictw ciągłych), dla Instytutu Geofizyki PAN (w sprawie prawidłowego przeprowadzenia formalności związanych ze zmianą na stanowisku kierownika biblioteki), dla Zakładu Nauk Geologicznych PAN (ocena merytoryczna projektowanych zmian lokalowych). W listopadzie 1973 r. zorganizowano ogólnokrajową naradę bibliotekarzy PAN na temat „Model biblioteki w placówce naukowej PAN” z trzema referatami problemowymi oraz naradę przedstawicieli bibliotek warszawskich placówek PAN dotyczącą materiałów tajnych i poufnych. Kontynuowano prowadzenie centralnego katalogu zagranicznych wydawnictw ciągłych w bibliotekach sieci PAN; wpłynęło doń 20 396 kart.

Pracownicy Biblioteki opublikowali w roku sprawozdawczym 17 prac naukowych z ogólnej liczby przygotowanych 42 prac. Biblioteka zrealizowała w planie wydawniczym PAN ok. 110 arkuszy wydawniczych.

Biblioteka zatrudniała 38 pracowników, w tym 1 samodzielniego pracownika naukowego, 6 bibliotekarzy i dokumentalistów dyplomowanych, 30 pracowników służby bibliotecznej i 1 pracownika administracyjnego. W niepełnym wymiarze czasu pracy było zatrudnionych 8 osób. Obsługę administracyjną sprawował Zarząd Administracyjny Placówek Naukowych PAN w Warszawie.

BIBLIOTEKA POLSKIEJ AKADEMII NAUK W KRAKOWIE

Działalność Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie w roku sprawozdawczym była podporządkowana programowi obchodów Roku Nauki Polskiej. Udział w tych obchodach, tak osobowy jak rzeczowy, był wynikiem związku Biblioteki z tradycją rozwojową krakowskiego środowiska naukowego. Stąd szereg prac opartych na materiałach bibliotecznych przygotowanych przez pracowników Biblioteki; niektórzy z nich prezentowali je również w jubileuszowych obchodach związanych ze 100-leciem Akademii Umiejętności, na jubileuszowym posiedzeniu Oddziału Polskiej Akademii Nauk w Krakowie i w planie wydawniczym Oddziału.

Stan zbiorów Biblioteki wynosił ogółem 472 056 jednostek ewidencyjnych, w tym 210 896 wol. druków zwartych, 152 557 wol. wydawnictw ciągłych oraz 108 603 jednostki ewidencyjne zbiorów specjalnych, wobec ogólnej liczby 460 997 jednostek ewidencyjnych w r. 1972. Wzrost stanowił więc 2,4% w stosunku do zbiorów roku poprzedniego i wynosił 11 059 jednostek ewidencyjnych; uzyskanych przede wszystkim z wymiany wydawnictw za publikacje ciągłe Oddziału PAN w Krakowie, za wydawnictwa własne Biblioteki i niektóre publikacje z centralnego planu wydawniczego Akademii.

Wymiana wydawnictw stanowiła podstawowe źródło nabytków, była prowadzona z 2398 kontrahentami — instytucjami naukowymi w 109 krajach. Osiągnęła w tytułach wydawniczych 90,4% kompensaty.

W udostępnianiu zbiorów bibliotecznych odnotowano w mającej 35 stałych miejsc czytelników 12 495 odwiedzin. Udostępniono 55 227 jednostek druków i zbiorów specjalnych w tym 39 999 wol. druków zwartych, 12 345 wol. wydawnictw ciągłych i 2883 jednostki zbiorów specjalnych. W wypożyczalni zarejestrowano 12 952 czytelników oraz dokonano 18 245 wypożyczeń miejscowych, 303 międzybibliotecznych z innych bibliotek, 718 międzybibliotecznych do innych bibliotek. Niezależnie od udostępniania rejestrowanego użytkownicy korzystali z księgozbioru podręcznego czytelników ogólnej i poszczególnych działów. Użytkowano włącznie do księgozbioru czytelników nowych opracowań, dając użytkownikom szerszy dostęp do zbiorów bez dodatkowych formalności.

Prace bibliograficzne i informacyjno-dokumentacyjne koncentrowały się przede wszystkim nad katalogiem rękopiśmiennych zbiorów biblioteki. Katalogiem wstępnym objęte zostały nowe nabytki oraz fragmenty starego zasobu. W związku z tym uporządkowano poszczególne zespoły, wydzielono z nich jednostki rękopiśmienne oraz przygotowywano i redagowano ostateczne teksty opisów katalogowych przeznaczonych do druku następnego tomu.

Wiele prac dokumentacyjnych i informacyjnych Biblioteki dotyczyło setnej rocznicy założenia Akademii Umiejętności. Znalazły one ostateczny wyraz w publikacjach naukowych: *Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie* R. 18: 1972, *Katalog Wydawnictw Polskiej Akademii Umiejętności* t. 3 1947-1952 stanowiący ostatni tom dokumentacji dorobku wydawniczego tej Akademii, *Członkowie Akademii Umiejętności oraz Polskiej Akademii Umiejętności, 1872-1952* E. H. Nicociowej.

W planie wydawniczym Akademii Biblioteka zrealizowała 43 arkusze wydawnicze. Niezależnie od tego liczne prace naukowe pracowników Biblioteki ukazały się w czasopiśmie naukowych różnych humanistycznych dyscyplin naukowych, w planie wydawniczym Oddziału PAN w Krakowie i poza tym planem.

Staraniem Biblioteki PAN w Krakowie i Muzeum Historycznego m. Krakowa została zorganizowana okolicznościowa wystawa „W stulecie założenia Akademii Umiejętności w Krakowie”; wykorzystwała ona archiwalia, druki, rękopisy i ikonografię ze zbiorów Biblioteki i Archiwum PAN w Krakowie; wzbogaciła ją obrazy Muzeum Historycznego, przedstawiające Kraków XIX wieku. Wystawa przedstawiała dorobek Akademii na polu działalności badawczej i wydawniczej, w zakresie organizacji życia naukowego w kraju, kontaktów z nauką obcą oraz wysiłków kolekcjonerskich. Ostatni temat dał możliwość pokazania najcenniejszych obiektów graficznych, rękopiśmiennych, starych druków oraz dzieł sztuki ze zbiorów Biblioteki. Wystawę tę w części pokazano następnie w Bielsku-Białej. Swoje zbiory biblioteka wystawiała i na innych wystawach w Krakowie, Puławach i Toruniu, jak też udostępniała dla celów dydaktycznych połączonych z wykładami na temat rozwoju technik graficznych.

Współpraca Biblioteki PAN w Krakowie z siecią środowiskową bibliotek PAN rozwijała się pomyślnie i dotyczyła podstawowych kierunków działalności bibliotecznej i informacyjnej krakowskich placówek naukowych Akademii.

Biblioteka PAN w Krakowie zatrudniała w 1973 r. ogółem 40 pracowników, w tym jednego samodzielnego pracownika naukowego, 19 bibliotekarzy dyplomowanych oraz 20 pracowników służby bibliotecznej. W niepełnym wymiarze godzin zatrudniano 12 pracowników. Obsługę administracyjną sprawował Zarząd Administracyjny Placówek Naukowych Oddziału PAN w Krakowie. Warunki lokalowe Biblioteki nie uległy zmianie.

BIBLIOTEKA GDAŃSKA POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk prowadziła w roku sprawozdawczym swoją działalność analogicznie do lat ubiegłych. Gromadzenie zbiorów obejmowało literaturę naukową z zakresu nauk społecznych ze szczególnym uwzględnieniem druków dotyczących Gdańska i jego historii, Pomorza Gdańskiego oraz szeroko pojętej problematyki morskiej.

Stan zbiorów na koniec roku sprawozdawczego wynosił ogółem 503 674 jednostki ewidencyjne, w tym 379 264 wol. druków zwartych, 39 470 wol. wydawnictw ciągłych i 84 940 jednostek ewidencyjnych zbiorów specjalnych. Roczny przyrost wyniósł 9449 jednostek ewidencyjnych; wzrost w stosunku do wielkości zbiorów z roku ubiegłego stanowił ca 2%. Tempo przyrostu zbiorów w jednostkach ewidencyjnych w zasadzie utrzymało się na poziomie roku ubiegłego. Podstawowym źródłem nabywania było kupno. Wymianę zagraniczną prowadzono ze 170 instytucjami w 24 krajach. Wśród nabytków znalazło się wiele cennych dzieł krajowych i zagranicznych. Uzupełniono stan posiadania w zakresie czasopism z XIX i XX wieku. Zwiększyły się też zbiory specjalne — graficzne, kartograficzne, ekslibrisy — przeważnie w drodze darów. Równoległe z wpływem nowych nabytków postępowały ich opracowywanie. Biblioteka gromadziła 630 tytułów bieżących czasopism krajowych i 552 tytuły — zagranicznych.

W czytelniku udostępniono ogółem 235 102 jednostki ewidencyjne. W stosunku do udostępniania z roku ubiegłego wzrost stanowił 13%. Czytelnia Biblioteki

dysonowała 46 miejscami, była czynna w ciągu 324 dni. Odnotowano ogółem 27 187 odwiedzin. Przeciętna dzienna odwiedzin wynosiła 84 osoby, przeciętna udostępnionych dziennie jednostek — 726. Wypożyczalnia była czynna w ciągu 271 dni. Odnotowano 35 621 odwiedzin. Wypożyczono 27 603 wol. Przeciętna dzienna odwiedzin — 132 osoby, przeciętna wypożyczeń — 102 wol. Wypożyczalnia międzybiblioteczna udostępniła ogółem 2055 tytułów w liczbie 2294 wol. Z innych bibliotek sprostawała 624 tytuły.

W zakresie prac dokumentacyjnych i informacyjnych ważne miejsce zajmowała *Bibliografia Pomorza Gdańskiego*. Ukazał się kolejny tom tej bibliografii za r. 1970, oddano do druku dwa następne tomy: za lata 1971 i 1972. Kontynuowano prace nad bibliografią piśmiennictwa morskiego. Zajęto się przy tym głównie drukami zwartymi okresu międzywojennego. Opierając się na prasie polskiej Wolnego Miasta Gdańska zgromadzono materiały dotyczące szkolnictwa polskiego na terenie Wolnego Miasta Gdańska w latach 1920-1939. Materiały te otrzymały postać kartoteki i będą udostępnione historykom szkolnictwa i oświaty. Kontynuowano uprzednio podjęte badania zespolowe i indywidualne. Były to badania dotyczące Jana Heweliusza i jego prac astronomicznych, dziejów książki w Gdańsku i innych tematów. Wiele prac naukowych znalazło swój wyraz w pozycjach publikowanych w ramach planu wydawniczego PAN w *Libri Gedanenses* t. 4/5 za 1970/1971 oraz w różnych wydawnictwach periodycznych poza planem Akademii. W planie wydawniczym PAN prace Biblioteki zrealizowano w objętości 40 arkuszy wydawniczych.

Biblioteka Gdańska wniosła poważny wkład osobowy i rzeczowy w organizację wystaw związanych z rocznicami Roku Nauki Polskiej. Te wystawy były organizowane samodzielnie lub we współpracy z Muzeum Historii Miasta Gdańska i Wojewódzkim Archiwum Państwowym. Łącznie zorganizowano 6 wystaw; do szczególnie uczęszczanych należały wystawy „Gdańsk w epoce Kopernika”, „Jan Heweliusz” i „Atlasy Polskie”.

W ramach organizacji współpracy środowiskowej sieci bibliotek Akademii zadania Biblioteki były wykonywane zgodnie z przyjętymi założeniami.

Z początkiem r. 1973 zakończono lustrację bibliotek sieci Polskiej Akademii Nauk. Były nią objęte księgozbiory tych placówek naukowych, których macierzyste biblioteki znajdują się poza zasięgiem działania Biblioteki Gdańskiej PAN. W wyniku lustracji i stałych, trwających na przestrzeni całego roku kontaktów, uzyskano rozeznanie w sytuacji poszczególnych bibliotek i księgozbiorów, w ich charakterze, stanie i potrzebach. Z udziałem bibliotekarzy sieci zorganizowano kilka spotkań, na których omawiano warunki pracy bibliotekarzy, występujące trudności i możliwości usprawnienia organizacji i metod pracy.

Biblioteka zatrudniła ogółem 68 pracowników, w tym 2 samodzielnych pracowników naukowych, 18 bibliotekarzy dyplomowanych, 37 pracowników służby bibliotecznej oraz 11 pracowników administracyjnych i obsługi. W niepełnym wymiarze godzin zatrudniano 8 pracowników.

Rozbudowa Biblioteki Gdańskiej napotykała na poważne trudności w zakresie robót montażowo-budowlanych. Biblioteka przygotowała też projekty zestawu wyposażenia mających powstać rejonowych pracowni: reprograficznej i intrولوجatorsko-konserwatorskiej oraz dokumentację i założenia niezbędne do zaprojektowania kapitalnego remontu i funkcjonalnego powiązania istniejącego budynku z dobudowanymi skrzydłami.

BIBLIOTEKA KÓRNICKA POLSKIEJ AKADEMII NAUK

W działalności Biblioteki Kórnickiej w roku sprawozdawczym nie zaszły istotne zmiany, chociaż nie bez znaczenia było wyprowadzenie się z Pałacu Działyńskich w Poznaniu niektórych placówek humanistycznych, co spowodowało nieznaczne zmniejszenie frekwencji pracowników naukowych w czytelni w Poznaniu. Dał się natomiast zaobserwować wzrost wykorzystania zbiorów przez kształcącą się młodzież wyższych uczelni, szczególnie uniwersytetu.

Zbiory biblioteczne na koniec 1973 r. wynosiły ogółem 332 533 jednostki ewidencyjne, w tym 139 600 wol. druków zwartych, 49 890 wol. wydawnictw ciągłych oraz 143 043 jednostki ewidencyjne zbiorów specjalnych, wobec 323 924 jednostek ewidencyjnych w roku 1972. Przyrost zbiorów wyniósł 8609 jednostek ewidencyjnych, co stanowiło 2,7% w stosunku do ogólnego stanu zbiorów z roku poprzedniego.

Tempo wzrostu zbiorów wróciło do pewnej stabilności. Przyrost zbiorów w 1972 r. był nietypowy, gdyż obejmował jednorazowe przyjęcie dużego zasobu ze Stacji Naukowej w Rzymie. Realizacja profilu gromadzenia była zgodna ze statutem Biblioteki. Zakup był podstawowym źródłem nabytków. W uzupełnieniu zbiorów wymiana zagraniczna wydawnictw nie odegrała poważniejszej roli wobec opóźnionego ukazywania się wydawnictw Biblioteki, a szczególnie tomu 11 jej organu naukowego *Pamiętnika Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk*. Biblioteka gromadziła 424 bieżące tytuły czasopism krajowych i 123 — czasopism zagranicznych.

Zbiory były udostępniane w czytelni w Kórniku i czytelni w Pałacu Działyńskich w Poznaniu. Ogółem Biblioteka zarejestrowała 9020 odwiedzin wobec 9162 odwiedzin w roku poprzednim oraz udostępniła 61 845 jednostek ewidencyjnych. Muzeum Kórnickie przyjęło 187 678 odwiedzających, co stanowiło liczbę o ponad 8000 osób większą w stosunku do liczby odwiedzających w roku poprzednim. W celu usprawnienia i przyspieszenia szerokiego korzystania z czasopism i druków nowych kontynuowano prace nad uzupełnieniem katalogu w Pałacu Działyńskich w Poznaniu. Zwiększono też poważnie księgozbiór podręczny czytelni z częściowo wolnym dostępem do półek. Czytelnia w Poznaniu dysponowała 34 miejscami.

Biblioteka Kórnicka PAN prowadziła prace bibliograficzno-dokumentacyjne i badawcze; związane one były przede wszystkim z dokumentacją zbiorów własnych. W dziale rękopisów koncentrowano się głównie nad opracowaniem i przygotowaniem do druku tomu 2 *Katalogu rękopisów staropolskich*. Równolegle prowadzono przygotowania zeszytu 4 *Inwentarza rękopisów Biblioteki Kórnickiej*. W pracowni edytorskiej zajmującej się problematyką sporów i spraw polsko-krzyżackich, głównym nurtem pracy było przygotowanie materiałów do tomu 2 i 4 *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*. W pracowni edytorskiej *Acta Tomiciana* w zasadzie zakończono przygotowanie tomu 18, którego maszynopis doprowadzono do stanu pozwalającego na przekazanie go recenzentom. Pracownia edytorska stosunków narodowościowych polsko-niemieckich w latach 1918-1939 kontynuowała zbieranie materiałów źródłowych do realizacji tego tematu ze szczególnym uwzględnieniem ewolucji wydarzeń na odcinku mniejszościowych stosunków polsko-niemieckich w latach 1936-1939.

Biblioteka zorganizowała w Kórniku i Poznaniu wystawy okolicznościowe z okazji 50-lecia ZSRR, 500-lecia urodzin M. Kopernika oraz 200-lecia Komisji Edukacji Narodowej; ponadto — w Śremie i Książu wystawę z okazji 125 rocznicy Wiosny Ludów. Wystawy były organizacyjnie połączone tak z działalnością biblioteczną jak i muzealną.

W zakresie organizacji pracy środowiskowej sieci bibliotecz-

nej Akademii Biblioteka Kórnicka odbyła szereg spotkań z bibliotekarzami pozostałych placówek naukowych PAN, udzielając wskazówek typu metodycznego, instruktażowego i organizacyjnego.

Biblioteka Kórnicka zatrudniała w 1973 r. ogółem 51 pracowników, w tym 2 samodzielnych pracowników naukowo-badawczych, 1 pomocniczego pracownika naukowego, 8 bibliotekarzy dyplomowanych, 23 pracowników służby bibliotecznej oraz 17 pracowników administracyjnych i obsługi w Kórniku i Poznaniu. W niepełnym wymiarze godzin pracowało w Bibliotece 8 osób.

W roku sprawozdawczym w planie inwestycyjnym Polskiej Akademii Nauk na lata 1976-1980 przyznano Bibliotece Kórnickiej na rozbudowę magazynów bibliotecznych samodzielny tytuł inwestycyjny.

BIBLIOTEKA ZAKŁADU NARODOWEGO IM. OSSOLINSKICH WE WROCŁAWIU

Analogicznie do lat poprzednich Biblioteka Ossolineum realizowała w roku sprawozdawczym statutowe obowiązki w zakresie gromadzenia, opracowania i udostępniania dawnego i współczesnego polskiego piśmiennictwa z zakresu nauk społecznych, literatury i sztuki oraz innych pamiątek polskiej kultury; prowadziła też prace naukowo-badawcze z tego zakresu ze szczególnym uwzględnieniem kultur słowiańskich i regionu Dolnego Śląska.

Zbiory biblioteczne w końcu roku sprawozdawczego stanowiły 897 661 jednostek ewidencyjnych, w tym 432 988 wol. druków zwartych, 76 454 wol. druków ciągłych oraz 388 219 jednostek ewidencyjnych zbiorów specjalnych, wobec ogółem 866 291 jednostek ewidencyjnych w r. 1972. Globalny przyrost wydawnictw wyniósł 31 370 jednostek ewidencyjnych, co stanowi 3,6% w stosunku do stanu z roku ubiegłego.

Wśród nabytków znalazło się wiele cennych druków, m. in. zbiór kilkuset rzadkich katalogów wydawniczych z XIX i XX w., zbiór kilkuset druków harcerskich, szereg roczników rzadkich czasopism, grafiki (współczesnych odznak polskich) oraz dokumentów życia społecznego m.in. projekty scenograficzne powojennych wrocławskich przedstawień teatralnych.

Podstawowym źródłem nabycia było kupno, chociaż bardzo pokaźną liczbę materiałów bibliotecznych uzyskano z darów, szczególnie z zakresu zbiorów specjalnych. Biblioteka gromadziła 1541 publikacji ciągłych krajowych oraz 904 zagranicznych.

Udostępnianie zbiorów odbywało się głównie w czytelniach Biblioteki. Ogółem Biblioteka dysponowała 182 miejscami. Odnotowano 67 252 odwiedzin, udostępniono 191 422 jednostki ewidencyjne, w tym 121 568 wol. druków zwartych, 59 045 wol. wydawnictw ciągłych, 10 809 jednostek ewidencyjnych zbiorów specjalnych. Wypożyczalnia zarejestrowała 11 447 wol. wypożyczeń. W drodze wypożyczeń międzybibliotecznych krajowych i zagranicznych Biblioteka udostępniła 2399 tytułów innym bibliotekom oraz wypożyczyła dla siebie 659 tytułów.

Wśród korzystających z ossolińskich zbiorów 4% stanowili pracownicy naukowi, 84% studenci tutejszego Uniwersytetu oraz 12% inni użytkownicy zbiorów. Biblioteka Ossolineum jest wciąż jedyną we Wrocławiu placówką, gdzie znaleźć można dawną książkę polską.

W zakresie prac dokumentacyjno-informacyjnych w Bibliotece załatwiono 204 kwerendy pisemne krajowe i 21 zagranicznych, w tym kilka obszerniejszych m. in. na temat wkładu Polaków na obczyźnie do nauki i kultury światowej. Udzielano informacji ustnych, niezależnie od bieżącej, codziennej infor-

macji katalogowej. Bibliotekę zwiedziło 37 grup wycieczkowych krajowych i zagranicznych liczących blisko 900 osób. W roku sprawozdawczym wieloletnie, uprzednio zapoczątkowane prace pracowników Biblioteki znalazły swój wyraz w tytułach publikacji — *Bibliografia polskich wydawnictw pamiątkowych 1801-1914* F. Sawickiej i J. Rapińskiej oraz *Z początków działalności wydawniczej Ossolineum 1817-1834* H. Łapińskiego i wielu innych.

Działalność naukowa Biblioteki przejawiała się w realizacji planów prac naukowych przyjętych przez Radę Naukową Biblioteki. Główne kierunki prac dotyczyły dokumentacji zbiorów własnych, badań z zakresu dziejów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, dziejów kultury polskiej, zagadnień edytorskich, księgoznawstwa. Ukazał się kolejny: tom 8 *Rocznika Zakładu Narodowego im. Ossolińskich* oraz zeszyt 24 *Ze Skarbcza Kultury*. Przygotowano do druku dalsze kolejne tomy. Łącznie w planie wydawniczym Akademii objętość prac pracowników bibliotecznych wyniosła 72 arkusze wydawnicze. Ponadto pracownicy Biblioteki opublikowali poza planem Akademii kilka publikacji książkowych oraz 40 mniejszych artykułów i rozpraw popularnonaukowych w czasopismach humanistycznych.

W Roku Nauki Polskiej Biblioteka Ossolineum przygotowała wystawę zatytułowaną „Komisja Edukacji Narodowej na tle epoki”, którą w ciągu dwu miesięcy zwiedziło 2500 osób. Ponadto w maju otwarto wystawę obrazującą życie i twórczość Stanisława Ignacego Witkiewicza (1885-1939), którą zwiedziło blisko 1600 osób. Na początku roku sprawozdawczego czynna też była wystawa „Imago mundi w kartografii polskiej i obcej od XV do XX w.”, zorganizowana w 1972 r. z okazji obchodów Roku Kopernikowskiego.

W zakresie współpracy i opieki nad bibliotekami środowiska wrocławskiego PAN rozwijano własne formy działalności. Istotną sprawą było zorganizowanie narady przedstawicieli sieci bibliotecznej PAN we Wrocławiu dla omówienia stanu i potrzeb w zakresie importu wydawnictw zwartych i czasopism na rzecz placówek naukowych Akademii we Wrocławiu. Przygotowana analiza dała możliwość przedstawienia dezyderatów środowiska wrocławskiego na posiedzenie Komisji do spraw Bibliotek, Informacji Naukowej i Archiwów PAN.

Biblioteka zatrudniała w końcu roku sprawozdawczego 111 pracowników, w tym 1 adiunkta naukowo-badawczego, 14 bibliotekarzy dyplomowanych, 58 pracowników służby bibliotecznej, 9 pracowników technicznych, przede wszystkim w pracowniach introligatorskiej i reprograficznej, 10 pracowników administracyjnych oraz 19 pracowników obsługi. W niepełnym wymiarze godzin zatrudniano 12 osób.

W oddanym do dyspozycji Biblioteki w 1971 r. budynku przy ul. Grodzkiej 10 wykonano prace przygotowawcze do remontu. Uzyskano zapewnienie przyjęcia remontu tego obiektu do planu robót Miejskiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Komunalnego Wrocław-Stare Miasto. Nie udało się jednak doprowadzić do wejścia wykonawcy na plac budowy, co spowodować musiało zmianę terminarza działania w planie rozwoju Biblioteki do roku 2000.

III. KOMISJA DO SPRAW BIBLIOTEK, INFORMACJI NAUKOWEJ I ARCHIWÓW PAN

W działalności Komisji do spraw Bibliotek, Informacji Naukowej i Archiwów PAN przeważała problematyka informacyjna w odróżnieniu od r. 1972, w którym większa uwaga koncentrowała się na problematyce bibliotecznej.

Komisja odbyła dwa posiedzenia: 17 kwietnia i 18 grudnia 1973 r.

Na pierwszym posiedzeniu przyjęto przygotowane przez Biuro Wydawnictw i Bibliotek sprawozdanie z działalności bibliotecznej Polskiej Akademii Nauk w 1972 r. Jednocześnie przyjęto informację o przebiegu i stanie prac Podsekcji Dokumentacji i Informacji Naukowej II Kongresu Nauki Polskiej, przygotowaną przez jej sekretarza Leona Łosia.

Przewodniczący Podsekcji Dokumentacji i Informacji Naukowej Witold Staniewicz zaprezentował referat syntetyczny Podsekcji przygotowany na obrady II Kongresu Nauki Polskiej w ramach odrębnego posiedzenia Sekcji XVII pt. „Stan i perspektywy rozwoju informacji naukowej”, obejmujący problematykę bibliotek, archiwów, ośrodków informacji i edytorstwa.

Referat został przyjęty z pewnymi uwagami dodatkowymi zgłoszonymi w dyskusji, a mianowicie:

— referat ukazał w stopniu niedostatecznym trudności bibliotekarstwa i informacji naukowej w nadążaniu za postępem nauki; należałoby zradykalizować wnioski zmierzające do poprawy sytuacji, co wymagałoby rozszerzenia referatu (S. Weyman);

— referat nie uwzględnił materiałów dotyczących realizacji procesów informacyjnych, które miały być udostępnione przez Podsekcję Informatyki Sekcji V II Kongresu Nauki Polskiej i tego elementu w przedstawionym referacie zabrakło. Referat wyraźnie zarysował możliwości i potrzebę integracji problematyki bibliotecznej i informacyjnej (M. Dembowska);

— sytuacja w omawianych dyscyplinach w kraju jest niedobra. Na Kongresie należałoby przedstawić materiał rozszerzony, proponujący konkretne propozycje perspektywy i koncepcje rozwiązań problematyki informacyjnej, dyskusja zaś powinna zakończyć się odpowiednią uchwałą Sekcji XVII II Kongresu (B. Ługowski).

Treść drugiego posiedzenia Komisji 18 grudnia 1973 r. koncentrowała się na dwóch problemach:

1) Stan i potrzeby zaopatrzenia bibliotek Akademii w piśmiennictwo zagraniczne. Materiały do dyskusji nad tym problemem zostały przygotowane w Bibliotece PAN w Warszawie i Ośrodku Rozpowszechnienia Wydawnictw Naukowych. (Referowali: M. Dembowska, T. Klobukowski).

2) Organizacja sieci informacji naukowej. Materiały przygotował Ośrodek Dokumentacji i Informacji Naukowej. (Referowali: B. Ługowski, J. Śach).

Ad 1) Przeprowadzono szeroką dyskusję, w której podkreślono potrzebę usprawnienia organizacji oraz przyspieszenia dopływu źródeł informacji naukowej do bibliotek naukowych placówek Akademii, ustalenia kierunku działania dla bibliotek, ośrodków informacji i dostawców naukowej literatury importowanej, z uwzględnieniem perspektywy wynikających z przyszłych planów specjalizacji materiałów bibliotecznych w poszczególnych dziedzinach wiedzy.

Ad 2) Przyjęto przedstawioną przez ODiIN PAN informację o organizacji systemu mikrofilmowego opartego na źródłach wypożyczonych z bibliotek placówek naukowych PAN i Ministerstwa Nauk, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. W zakresie organizacji sieci informacji naukowej nie przeprowadzono dyskusji merytorycznej, natomiast po dyskusji typu formalnego większością głosów przyjęto projekt przedstawiony przez ODiIN PAN. Protokół z posiedzenia Komisji został przekazany Sekretarzowi Naukowemu PAN jako materiał do ewentualnego podjęcia ostatecznych decyzji.

KRYTERIA AKTUALIZACJI ZBIORÓW BIBLIOTECZNYCH W UCZELNIACH

Charakterystyczny dla ostatnich kilkudziesięciu lat gwałtowny rozwój nauki i związany z tym wzrost piśmiennictwa znalazły swoje odbicie w powiększających się szybko księgozbiorach bibliotek naukowych. Wraz ze stałym wzrostem zbiorów powiększał się stan dokumentów biernych, a więc takich, które coraz rzadziej stawały się przedmiotem zainteresowania czytelników. Pogarszająca się sytuacja lokalowa bibliotek nie pozostawała bez wpływu na operatywność i efektywność ich działania, co miało szczególne znaczenie dla środowisk czytelniczych szkół wyższych, ponieważ sprawność warsztatów bibliotecznych stanowi warunek pomyślnej realizacji zadań naukowo-badawczych i dydaktycznych. Z drugiej strony nie trudno zauważyć, że zapotrzebowania większości użytkowników dotyczą tylko niektórych dokumentów stanowiących pewną część określonych księgozbiorów. Jeśli więc posiadane przez bibliotekę dokumenty mają dla ich czytelników w różnym czasie różną wartość użytkową i informacyjną, istnieje możliwość stworzenia takiego modelu zbioru podstawowego, który posiadałby możliwie największy procent dokumentów potrzebnych rzeczywistym i potencjalnym użytkownikom. Zbiór taki byłby stale aktualizowany w oparciu o wypracowane metody i kryteria selekcji dokumentów. Rzadziej wykorzystywane lub zbędne dokumenty byłyby lokalizowane w magazynach archiwalnych danej biblioteki, przekazywane do wyznaczonych na ten cel bibliotek składowych czy usuwane. Taka koncepcja organizacji księgozbioru biblioteki uczelnianej jest powszechnie przyjęta w bibliotekach amerykańskich i coraz częściej realizowana przez biblioteki w innych krajach [8, 4, 5].

Aktualizacja księgozbiorów w polskich bibliotekach poprawiłaby sytuację w zakresie udostępniania i magazynowania zbiorów. Analiza danych statystycznych dotyczących bibliotek szkół wyższych wskazuje na znaczny przyrost zbiorów¹, a powszechna niemal ciasnota lokalowa pogarsza warunki ich magazynowania i utrudnia szybki dostęp do dokumentów, co niewątpliwie odbija się na jakości usług świadczonych przez biblioteki. Uświadomienie sobie tej zależności przy założeniu stałego wpływu nowego piśmiennictwa do bibliotek musi prowadzić do wniosku, że postulaty usprawnienia działalności bibliotek drogą zwiększania powierzchni magazynowych i liczebności personelu mogą mieć sens tylko wtedy, kiedy oparte będą o wyraźnie sformułowane, obiektywne wskaźniki postulowanego stanu optymalnego, zapewniającego możliwie pełną realizację potrzeb użytkowników [10].

Koncepcja nowoczesnej, operatywnej i użytkowej biblioteki uczelnianej, którą postuluje A. Wróblewski [10], zakładałaby planowanie działalności i rozwoju biblioteki głównej i bibliotek zakładowych pod warunkiem ustalenia:

1. początkowej i docelowej powierzchni lokalowej biblioteki,
2. docelowej wielkości jej zbiorów,

¹ W ciągu 10 lat (1958—1967) zbiory uniwersytetów, politechnik, WSE, WSR, WSI wzrosły o 7 712 237 jednostek obliczeniowych [10].

3. sposobów i form zabezpieczania zbiorów z chwilą przekroczenia ich stanu zaplanowanego.

Realizacja tej koncepcji wymagałaby zmian w organizacji zbiorów w ogólnokrajowej sieci biblioteczeń², a mianowicie:

1. wprowadzenia w życie podziału zadań bibliotek w zakresie gromadzenia i przechowywania piśmiennictwa, zgodnie z ustaloną specjalizacją zbiorów;
2. utworzenia w przyszłości bibliotek składowych dla określonej specjalizacji* oraz wypracowania trybu i sposobu przekazywania do nich piśmiennictwa zbędnego;
3. zapewnienia możliwości szybkiego otrzymania każdej żądanej pozycji.

W kontekście tych problemów wydaje się, że niemożliwa jest realizacja koncepcji nowoczesnej organizacji zbiorów, zarówno w skali sieci biblioteczeń uczelni, jak i w skali ogólnokrajowej, bez podjęcia aktualizacji księgozbiorów bibliotek uczelnianych. Uwzględniając charakter i zadania biblioteki, rodzaj jej zbiorów i kategorie użytkowników, biblioteki szkół wyższych mogłyby przystąpić do aktualizacji księgozbiorów, która dotyczyłaby:

1. w zakresie zbiorów nieobjętych specjalizacją: a) zbioru druków zwartych i ciągłych, wydanych po roku 1945, a przede wszystkim księgozbioru dydaktycznego; b) przestarzałego piśmiennictwa naukowego, szczególnie z zakresu nauk ścisłych, przyrodniczych i technicznych;
2. w zakresie zbiorów objętych specjalizacją — publikacje gromadzone w przeszłości w większej liczbie egzemplarzy.

Poza zasięgiem aktualizacji powinny pozostać wydawnictwa własne danej uczelni, omawiające jej dorobek naukowy itp. oraz partie dokumentów posiadających szczególne znaczenie dla biblioteki, co uzasadniałoby ich dalsze przechowywanie.

Aktualizacja księgozbioru powinna stać się pewną formą permanentnej działalności bibliotek, która umożliwiała podział bibliotecznych zasobów piśmiennictwa na podzbiory o różnym stopniu aktualności, a tym samym pozwala wyodrębnić „żywy” księgozbiór podstawowy o największych wartościach informacyjnych i użytkowych dla określonej grupy czytelników. Praktyczne aspekty badań stopnia aktualności literatury wiążą się z wyborem określonych zasad postępowania, które powinno prowadzić do stworzenia odpowiedniej dla danej biblioteki reguły decyzyjnej ustalającej, które dokumenty i po jakim czasie należy:

— wyłączyć z księgozbioru podstawowego, umieszczając je w magazynie mniej używanych materiałów albo w bibliotece składowej — w celu dalszego przechowywania, lub

— usunąć w ogóle z biblioteki.

Interpretując dane statystyczne dotyczące przyrostu bieżącego zbiorów opracowanych, A. Wróblewski [10] pisze o występowaniu zjawiska „odpływu” piśmiennictwa określanego jako ubytki stwierdzające, że nie są znane przyczyny i charakter ich występowania. Może być wśród nich również selekcja z punktu widzenia przydatności zbioru dla środowiska czytelniczego. Brak jest również informacji na ten temat w polskiej prasie zawodowej, nie znane są także kryteria przeprowadza-

* Problemowi temu poświęcony jest w całości artykuł T. Zarzębskiego [11].

² W rozważaniach na ten temat T. Zarzębski dochodzi do wniosku, że „nie jest pilne ani konieczne utworzenie w najbliższym czasie jednolitych wielkich magazynów, w których przechowywano by zbiory rzadko wykorzystywane” natomiast „można by względnie szybko utworzyć zbiory przyszłych bibliotek składowych przez podział zadań bibliotek, których zbiorów wejdą w przyszłości do jednego magazynu biblioteki składowej o określonej specjalizacji zbiorów” [11 s. 16, 18]. Przedstawił on również propozycję założeń organizacyjnych budowy zbiorów, które byłyby magazynowane w bibliotekach składowych [11 s. 16, 17].

nia takich selekcji. Celowe jest zapoznanie się ze stosowanymi kryteriami oraz metodami badań nad ustaleniem ich przydatności w określaniu stopnia dezaktualizacji materiałów bibliotecznych.

Za najbardziej miarodajne dla tych celów uważano początkowo kryteria, jakościowe. W oparciu o nie aktualizację swych zbiorów przeprowadzało wiele uniwersytetów amerykańskich [8]. Między innymi na kryteriach jakościowych opierał swój program permanentnej selekcji księgozbioru bibliotecznego Uniwersytet w Houston [8]. Zastosowana tam metoda polegała na analizie treści każdej z książek, poddanej ocenie przez pracowników naukowych poszczególnych wydziałów. Personel biblioteki przeprowadzał aktualizację tych partii zbiorów, które nie były związane bezpośrednio z żadnym wydziałem.

Program Selektywnego Wycyfywania Książek (Selective Book Retirement Program) opracowany dla Uniwersytetu w Yale przez Council on Library Resources [8], przyjął również za podstawę kryteria jakościowe przy wyborze książek do magazynowania, usunięcia lub przekazania bibliotekom wydziałowym. Program zawierał takie charakterystyki wydawnictw zwartych jak: przestarzała literatura naukowa i techniczna, książki wąskospecjalistyczne, których treść była zawarta lub powtórzona w obszerniejszych studiach, biografie mało znanych osób, wypisy dla studentów młodszych lat, które nie były wykorzystywane w okresie ostatnich 3 lat.

W ocenie stosowania tego programu w ciągu trzech lat podkreślono pewne istotne mankamenty selekcji opartej na tych kryteriach, a mianowicie:

a) łatwiej było wybrać na ich podstawie określone tytuły niż grupy materiałów z danej dziedziny, mając na uwadze historyczne znaczenie niektórych publikacji i możliwość poruszania kilku tematów w jednej książce;

b) niemożliwe było wyodrębnienie do magazynowania jakiejś grupy materiałów niepodzielnej zarówno ze względu na przedmiot, jak i formę;

c) najlepszym rozwiązaniem byłoby, gdyby wykazy książek do usunięcia sporządzali bibliotekarze, a nie pracownicy naukowci, gdyż zazwyczaj są oni specjalistami wąskich dziedzin i nie posiadają przygotowania bibliograficznego; rola pracowników naukowych ograniczałaby się do weryfikacji sporządzonych wykazów⁴.

W większości przypadków, kryteria selekcji oparte na treści książki nie są dość ściśle określone. Selekcje przeprowadzone w oparciu o te kryteria wymagają dużej wiedzy ze strony selekcjonującego i nie zapewniają obiektywnego wyboru, a poza tym wymagają dużego nakładu czasu i pracy.

Późniejsze badania metod określania przestarzałości literatury naukowej i technicznej wykazały większą trafność i użyteczność kryteriów ilościowych. Dwa z nich mianowicie: kryterium przeszłego wykorzystania i kryterium daty publikacji znalazły największe zastosowanie w bibliotekach uczelnianych.

Na podstawie analizy potrzeb czytelników, wyrażających się w wykorzystaniu materiałów bibliotecznych, prof. Uniwersytetu Technicznego w Massachusetts R. Trueswell [9] opracował metodę pozwalającą na wyselekcjonowanie stosunkowo niewielkiego zbioru zaspokajającego ponad 99% zamówień użytkowników. Badania były przeprowadzone na próbkach książek z kilku dziedzin wiedzy w księgozbiórze Uniwersytetu w Deering oraz w księgozbiorze technicznym Biblioteki Instytutu Technicznego Uniwersytetu w Northwestern.

Na podstawie próbki książek bieżąco wypożyczanych, Trueswell przeanalizował daty poprzednich wypożyczeń w odstępach miesięcznych, ustalając dla każde-

⁴ Na marginesie można dodać, że selekcja przeprowadzona z udziałem pracowników naukowych, jako czynnikiem opiniodawczym, ujawniła ich niechęć do tego typu funkcji, która ich zdaniem powinna być zajęciem bibliotekarzy i oni powinni ponosić za nią odpowiedzialność [8 s. 139].

go miesiąca procent książek wypożyczanych przynajmniej raz od daty ostatniego zapisu wypożyczenia. W wyniku tego otrzymał pewien rozkład próbki „bieżących udostępnień” w odniesieniu do poprzedniej „daty wypożyczeń” każdej książki. Z przedstawionego przez niego zestawienia można odczytać, że dla Biblioteki Technicznej w okresie ostatnich 6 miesięcy 25% książek nie było wypożyczanych ani razu. Po 18 miesiącach od daty ostatniego wypożyczenia nie było wypożyczonych 9% książek z próbki „bieżącego udostępniania”, a po 36 miesiącach około 3% — czyli 97% bieżących wypożyczeń stanowiły książki o jednym lub większej liczbie udostępnień w okresie ostatnich 36 miesięcy⁵. „Stąd — pisze Trueswell — gdyby przekonstrować księgozbiór tej biblioteki w ten sposób, aby składał się tylko z książek o wypożyczeniach według tego rozkładu, można by oczekiwać, że spełniłby 97% bieżących potrzeb użytkowników (nie bez możliwości zapotrzebowania wobec dalszych 3% udostępnień). Rzeczywisty rozkład badanych w Bibliotece Instytutu Technicznego oraz Bibliotece w Deering próbek sięga dalej wstecz poza okres 36 miesięcy, można by więc obliczyć dla tych bibliotek poziom poniżej 1%. Liczba powyżej 99% została dla Biblioteki Instytutu Technicznego osiągnięta w okresie 8 lat. Oznacza to, że ponad 99% próbek „bieżących udostępnień”, to były książki w ciągu minionych 8 lat wypożyczane co najmniej raz. Podobnie stwierdzono w Bibliotece w Deering, że „stan 99 procentowy dotyczył książek, które znalazły się w rękach czytelnika przynajmniej raz na 20 ubiegłych lat” [9].

Jeśli więc, jak wnioskuje Trueswell, próbka „bieżącego udostępniania” wskazuje, że składają się na nią książki (w przypadku Biblioteki Technicznej) o co najmniej 1 wypożyczeniu w okresie ośmioletnim, to wycofanie z magazynu wszystkich książek, które nie były wypożyczane ani razu w ciągu 8 lat, daje pewność, że nie więcej niż 1% czytelników nie znalazłoby w bibliotece poszukiwanych książek. Można by oczywiście obliczyć procent zaspokojenia potrzeb czytelników powyżej 99% (np. 99,25% lub 99,5%).

Przy założeniu, że wzór wypożyczeń wynikający z próbki „bieżących udostępnień” danego okresu (w tym wypadku 8 lat), jest mniej więcej taki sam dla każdego z poprzednich okresów 8-letnich, można by obliczyć wielkość księgozbioru zasadniczego, a więc takiego, który zaspokajałby ponad 99% bieżących potrzeb użytkowników. Według obliczeń dla dwu badanych bibliotek, księgozbiory takie wynosiły 25% dla Biblioteki Technicznej i 40% dla Biblioteki w Deering, łącznie ich zbiorów. A więc 60 — 70% tych zbiorów można by usunąć lub przemieścić do magazynów zamkniętych.

Opisywana metoda posiada szereg zalet i może być z powodzeniem stosowana, jeśli kumulacyjny rozkład właściwie reprezentuje potrzeby użytkowników, jeśli przeprowadzony jest w typowym okresie udostępniania oraz przy spełnieniu podstawowego warunku, że biblioteka prowadzi rejestrację wypożyczeń przynajmniej przez okres pozwalający ustalić ten punkt graniczny selekcji 99,5% zaspokojenia potrzeb użytkowników.

Badania stopnia niezawodności kryterium daty publikacji, w przewidywaniu przyszłego wykorzystania dokumentów bibliotecznych, opierały się na założeniu, że istnieje ścisła współzależność między wiekiem książki a jej wykorzystaniem.

Potwierdziły to badania H. H. Fusslera, J. L. Simona, A. K. Jaina [por. 3 s. 716] i R. Trueswella, którzy wykazali, że przeciętna wypożyczeń materiałów bibliotecznych zmniejsza się wprost proporcjonalnie do daty publikacji lub nabycia [por.

⁵ Dla porównania: dla Biblioteki w Deering Uniwersytetu Northwestern — 30% z próbek bieżących wypożyczeń, to książki nie wypożyczane w ciągu ostatnich 12 miesięcy, a 8% — w ciągu 48 miesięcy [9 s. 22].

także 6]. Na podstawie analizy tych danych wyciągnięto wnioski, że spadek ten przybiera stosunkowo stałą prędkość, która określona dla danych zbiorów pozwala przewidzieć stopień ich wykorzystania w dowolnym roku [3]. Według tych obliczeń np. wykorzystanie literatury po 5 latach magazynowania wynosiło 55% w stosunku do wykorzystania całości zbiorów, po 10 — 30%; po 15 — 17%, co również wskazuje, że przyjęcie pewnej daty, po upływie której poczytność gwałtownie spada lub zanika, można by uznać za punkt graniczny selekcji księgozbioru, który zaspokajałby możliwie największy procent zapotrzebowań użytkowników.

Podobnych wyników dostarczają selekcje przeprowadzane w oparciu o kryterium daty nabycia publikacji [8] stosowane najczęściej ze względu na trudność w dotarciu do daty nabycia, a więc i większy koszt przeprowadzenia takich selekcji.

Inne kryteria, jak np. język publikacji, tytuł, autor, ogólna charakterystyka wydawnictwa itp., które mogłyby być wskaźnikami wykorzystania księgozbioru nie są uważane za adekwatne wskaźniki przyszłego wykorzystania i stosowane są łącznie z innymi kryteriami, najczęściej jakościowymi.

Przy sporządzaniu selekcji według kryteriów ilościowych należy mieć na uwadze różnice, jakie występują w wynikach w zależności od tematyki badanych materiałów. Panuje zgodna opinia, że im węższy zakres przedmiotowy, dla którego dane są stosowane, tym bardziej dokładny będzie wskaźnik przyszłego wykorzystania.

Omówione metody określania aktualności dokumentów bibliotecznych odnosiły się w większości do opracowań zwartych. Selekcja zbiorów czasopism przysparza trudności przede wszystkim z dwóch powodów:

- a) formy wydawniczej,
- b) sposobu udostępniania.

Bieżące czasopisma udostępnia się na miejscu bez ewidencjonowania tej usługi, utrudnia to określenie stopnia ich wykorzystania zarówno w przeszłości, jak i obecnie. Dlatego też większość badań nad poczytnością czasopism skoncentrowała się raczej na analizie cytowań poszczególnych tytułów, niż na wypożyczeniach, czy określaniu stopnia wykorzystania czasopism.

Próby melioracji czasopism na podstawie ewidencji ich udostępniania podejmował między innymi w roku 1961 Lee Ash, ale nie przyniosły one pozytywnych rezultatów, prócz oceny wykorzystania poszczególnych roczników niektórych tytułów [8].

Wspomniani już Fussler i Simon w swoich rozważaniach nad tym problemem [8] zwrócili uwagę na występowanie pewnej „rodzinnej” cechy czasopism, jak ją nazwali, która wskazuje na podobieństwo wzorów eksploatacyjnych wszystkich roczników posiadanego zbioru, co oznacza, że użytkowanie było rozłożone równomiernie na cały zbiór, a nie koncentrowało się na jednym czy dwóch rocznikach. Przeprowadzili oni jeszcze inne próby, porównując kryteria daty publikacji z dostępnymi danymi rzeczywistej eksploatacji itp., ale bez zadowalających rezultatów, możliwych do zastosowania w praktyce bibliotecznej.

W ciągu ostatnich lat w wyniku dość gruntownych badań nad dezaktualizacją naukowej literatury czasopiśmienniczej na podstawie analizy cytowań wypracowano szereg modeli starzenia się czasopism dotyczących określonych dziedzin wiedzy czy grup tematycznych.

Z modeli tych, po pewnych przekształceniach, mogą być przydatne dla selekcji bibliotecznej te, które odnoszą się do konkretnych tytułów czasopism, gdyż jak zauważył Line [2], bibliotekarzowi chodzi nie tyle o stwierdzenie przestarzałości literatury w ogóle, ile raczej o stwierdzenie zestarzenia się poszczególnych tytułów

w danej bibliotece. W związku z tym Line proponuje wyeliminować ze wzoru na starzenie się czasopism czynnik wzrostu ich liczby i zawartych w nich artykułów, gdyż zniekształca on wskaźnik starzenia się poszczególnych tytułów.

Teoria jego znalazła poparcie u A. Sandisona [7], który podkreślał także różnicę między typami użytkowania literatury periodycznej, mającą wpływ na obliczanie wskaźników przestarzałości. Wyróżnia on aktualne wykorzystanie wyłącznie bieżącej literatury oraz jako drugi typ wykorzystania — poszukiwania podstawowe, które mogą opierać się na każdej literaturze niezależnie od jej „wieku”, „w celu zdobycia ogólnego rozeznania w jakiejś dziedzinie”. Proporcje każdego z powyższych typów poszukiwań mogą mieć wyraźny wpływ na stan dezaktualizacji, nazwany przez Sandisona „szybkością rozpadu eksploatacji utworu”. Jest on również zdania, że dane na temat faktycznego udostępniania czasopism w konkretnej bibliotece, dają lepszy obraz ich poczytności niż analizy cytowań poszczególnych tytułów czasopism.

Jak widać z omówienia przytoczonych badań, nie ma jednomyślności na temat najtrafniejszego kryterium selekcji czasopism w zbiorach bibliotecznych. Wydaje się, że najpraktyczniejszym byłaby graniczna data wydania czasopisma, poniżej której należałoby podjąć decyzję o pozostawieniu czy usunięciu wszystkich roczników⁴.

W świetle innych opinii „wiek” niekoniecznie musi stanowić najbardziej użyteczne kryterium określania zawartości zbioru zadowalającego użytkowników, należy więc także brać pod uwagę inne czynniki, jak np. łatwość dostępu do niego; zwiększa to wykorzystanie czasopism, ale jest trudno wymierne.

W końcowych wnioskach opracowań na temat selekcji czasopism często pojawia się pogląd, że jeżeli współczynniki przestarzałości mają mieć realny sens, to muszą być oparte na danych przede wszystkim gromadzonych w poszczególnych bibliotekach, dotyczących udostępniania na zewnątrz i wewnątrz biblioteki, gdyż wydają się być one najlepszym materiałem wyjściowym dla realizacji polityki oczyszczania zbiorów.

Przytoczone oceny przydatności poszczególnych kryteriów dla aktualizacji zbiorów bibliotecznych prowadzą do wniosku, że aktualność literatury naukowej wyznaczana jest przez dwa zasadnicze ściśle ze sobą powiązane wskaźniki:

- 1) wskaźnik starzenia się literatury,
- 2) wskaźnik jej wykorzystania.

Wskaźniki te są różne dla poszczególnych dziedzin wiedzy, a w obrębie danej dziedziny dla poszczególnych dokumentów, stąd wyniki selekcji księgozbiorów przeprowadzonej w oparciu o te same kryteria będą różne dla różnych bibliotek. W każdym jednak wypadku wielkość i struktura wyselekcjonowanego, w wyniku przeprowadzonej aktualizacji, księgozbioru podstawowego, powinna być zdefiniowana potrzebami użytkowników. Stąd przy wyborze kryteriów selekcji powinny być preferowane te, które dają gwarancję możliwie pełnego zaspokojenia wymagań użytkowników.

Złożoność problemu aktualizacji księgozbiorów i szczupłe ramy artykułu nie pozwalają na wyczerpujące przedstawienie zagadnienia. Wydaje się, że zarówno poruszone tu zagadnienia, jak i inne wiążące się z nimi powinny stać się przedmiotem bardziej szczegółowych opracowań. Do takich zagadnień należy niewątpliwie opracowanie założeń długofalowych programów permanentnej selekcji księgozbio-

⁴ W oparciu o kryterium roku wydania czasopism, przeprowadziła selekcję Biblioteka Instytutu Kontroli Leków w Pradze [por. 1]. Analiza wypożyczeń znajdujących się w bibliotece składowej 6000 tomów, wykazała wypożyczenia 915 tomów w ciągu 2 lat.

rów, co w przyszłości pozwoliłoby na ustalenie struktury zasobów centralnych bibliotek składowych. Konieczne wydaje się również podjęcie badań nad problemem optymalnej wielkości zbiorów bibliotek uczelnianych, nie tylko ze względu na ograniczoną powierzchnię magazynowania zbiorów, ale także dla uczynienia z nich sprawnego narzędzia zaspokajania potrzeb użytkowników.

Maria Dobrzańska

LITERATURA

1. L. Baziková: Využívání starých fondů. Analýza výpujek. *Tech. Knihovna R.* 15: 1971 č. 6 s. 168-173.
2. M. E. Line: The „half-life“ of periodical literature. Apparent and real obsolescence. *J. Doc.* Vol. 26: 1970 nr 1 s. 46-54.
3. F. F. Leimkuhler: Systems analysis in university libraries. W: *Introduction to information science*. New York 1970 s. 715-719.
4. V. M. Os'kina: Malosprašivaemaja literatura v fondach naučnych bibliotek. *Bibliotekov. Bibliogr. za Rubež*. Vyp. 32: 1970 s. 30-48.
5. V. M. Os'kina, O. L. Talalakina: Voprosy depozitarnogo chranenija fondov naučnych bibliotek. *Biblioteki SSSR* Vyp. 48: 1971 s. 3-18.
6. V. Rada, M. Kucharova: Rozbor obratu knižniho fondu Státni Technické Knihovny z hlediška vékové skladby tohoto fondu. *Tech. Knihovna R.* 14: 1970 č. 11 s. 337-344.
7. A. Sandison: The use and obsolescence of older literature in libraries. *J. Doc.* Vol. 27: 1971 nr 3 s. 184-199.
8. C. A. Seymour: Weeding the collection. A review of research in identifying obsolete stock. *Libri* Vol. 22: 1972 nr 2 s. 137-148; nr 3 s. 183-189.
9. R. W. Trueswell: A quantitative measure of user circulation requirements and its possible effect on stack thinning and multiple copy determination. *Amer. Doc.* Vol. 16: 1965 nr 1 s. 20-25.
10. A. Wróblewski: Biblioteki szkół wyższych w liczbach. Warszawa 1972 ss. 469.
11. T. Zarzębski: Z problemów nowoczesnej organizacji zbiorów bibliotecznych. Warszawa 1972 ss. 21. *Prace Bibliotekoznawcze 2*; Toż: *Prz. bibliot.* R. 39: 1971 z. 1/4 s. 201-210.

BIBLIOTEKI SZKÓŁ WYŻSZYCH

Adam Wróblewski: *Biblioteki szkół wyższych w liczbach. Próba analizy wybranych zagadnień ekonomiczno-organizacyjnych*. Warszawa Państw. Wydaw. Nauk. 1972 ss. 469; Adam Wróblewski: *Biblioteki szkół wyższych w liczbach. Lata 1968-1970. Roczniki Biblioteczne R. 16: 1972 z. 3/4 s. 651-747*. Odb. Warszawa Państw. Wydaw. Nauk. ss. 99.

Twierdzenie o nadmiarze rodzimej literatury na temat organizacji bibliotek byłoby niezgodne ze stanem faktycznym. Niewielu mamy specjalistów-teoretyków, którzy zajmują się tymi zagadnieniami; więcej jest specjalistów-praktyków, którzy nie przekazują swych doświadczeń w publikacjach. Z tym większym zadowoleniem należy przyjąć prace A. Wróblewskiego poświęcone tej problematyce. Autor jako wieloletni wicedyrektor Biblioteki Głównej Uniwersytetu Warszawskiego uczestniczy w procesach organizacji sieci bibliotecznej jednej z największych naszych uczelni i stąd ma szerokie poglądy na problemy organizacji innych bibliotek uczelnianych.

Szczęśliwie się stało, że Zakład Badań nad Szkolnictwem Wyższym właśnie jemu powierzył opracowanie analizy statystycznej dotyczącej bibliotek szkół wyższych, podległych Ministerstwu Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Bibliotekarze otrzymali pozytywne i bogate źródło danych o poważnej grupie bibliotek naukowych, Ministerstwo Nauk i Zapewnienia Ciągłości Analizy oficjalnej statystyki bibliotecznej, a autor zapewnił sobie miejsce w historii bibliotekarstwa polskiego. Należy podkreślić konsekwencję i wytrwałość autora, dzięki którym opublikowano już ciąg dalszy analizy za okres 1968-1970 oraz złożono do druku w redakcji *Roczników Bibliotecznych* kontynuację za 1971 r., która ma się ukazać w 1974 r.

Biblioteki szkół wyższych MNSzWiT są w tym szczęśliwym położeniu, że dysponują skondensowanymi opracowaniami statystycznymi w pracach: A. Kłossowskiego — *Działalność bibliotek szkół wyższych resortu oświaty i szkolnictwa wyższego w XXV-lecie Polski Ludowej* (Warszawa 1970), gdzie uwzględniono sprawy kadr, działalności informacyjnej, dydaktycznej i naukowej bibliotek oraz J. Lewandowskiego — *Działalność bibliotek szkół wyższych w 1972 r.* (Warszawa 1973), w której uwypuklono problemy kadr bibliotecznych, lokali, wyposażenia w sprzęt i aparaturę, reprografii i pracy informacyjnej.

Natomiast A. Wróblewski w pracy *Biblioteki szkół wyższych w liczbach* koncentruje się na innych zagadnieniach działalności bibliotecznej. Podtytuł jest sformułowany skromnie: *Próba analizy...*, w rzeczywistości jest to obszerna analiza wybranych problemów ekonomiczno-organizacyjnych. Do zagadnień wybranych autor zaliczył: sieć biblioteczną szkoły wyższej, zadania bibliotek uczelnianych, współpracę bibliotek, niektóre wewnętrzne problemy organizacyjne biblioteki, spraa-

wzodawczość i statystykę. Odrębne rozdziały są poświęcone bibliotekom poszczególnych typów szkół wyższych w latach 1958-1967 ze szczególnie rozbudowaną analizą stanu zbiorów i udostępniania. Osobno omówione zostały niektóre wydatki bibliotek oraz zagadnienie zatrudnienia. Druga praca, znacznie krótsza, ogranicza się do analizy stanu bibliotek poszczególnych typów szkół wyższych w latach 1968-1970.

Oparcie analizy w obu pracach tylko na danych statystycznych ujętych w arkuszu K-b-3 Głównego Urzędu Statystycznego ogranicza jej zakres i zubaża o ważne dla bibliotek problemy, bo wiadomo, że w formularzu tym są zawarte tylko wybrane dane statystyczne. Nawłasnem mówiąc szkoda, że omawiany formularz nie znalazł się w publikacji jako załącznik, podobnie jak to zrobiono w opracowaniu statystycznym dla arkusza K-b-2 dotyczącym bibliotek publicznych¹. Na co dzień wielu bibliotekarzy pamięta ten arkusz, a już czytelnicy zagraniczni w ogóle nie będą wiedzieć, o czym mowa. Poza tym z czterech podstawowych składników biblioteki (lokal i wyposażenie, zbiory, personel, czytelnicy) arkusz K-b-3 pomija element pomieszczeń, co daje niepełny obraz działalności biblioteczej.

Mimo wielu podstawowych braków oficjalnej statystyki, autor wnikliwie i wielostronnie analizuje te dane, które ma do dyspozycji, aby osiągnąć cel, który tak sformułował: „1) Zebranie i zgrupowanie danych liczbowych o podstawowych zakresach działalności bibliotek, 2) analiza poszczególnych problemów wchodzących w zakres ich funkcji gromadzenia, udostępniania zbiorów oraz informacji, nakładów na zbiory, zatrudnienia, 3) obliczenie niektórych wskaźników, 4) próba określenia kierunku rozwoju sieci bibliotek poszczególnych uczelni i grup szkół wyższych” (I, s. 45) oraz „poszukiwanie możliwości wykorzystania statystyki jako narzędzia racjonalnej polityki biblioteczej” (II, s. 3)². Punkt drugi i czwarty są realizowane w pierwszej części pracy podstawowej (s. 1-239), a punkt pierwszy i trzeci w drugiej części, którą stanowią tabele statystyczne (s. 241-269).

Analiza opisowa (część pierwsza) obejmuje sześć rozdziałów (200 stron) oraz obszernie podsumowanie zwane skromnie zakończeniem (13 stron). Rozdział pierwszy „Zarys problematyki ekonomiczno-organizacyjnej bibliotek”, będąc najciekawszy z całej pracy, jest sumą doświadczeń, rozważań i przekonań autora. Dla każdego z cytowanych już wyżej problemów podaje osiągnięte wyniki, stan badań, kierunki dążeń, wskazuje zagadnienia nie opracowane oraz te, które wymagają regulacji i zmian.

W rozdziale drugim „Biblioteki szkół wyższych w okresie 1958-1967” omówione są będące przedmiotem analizy biblioteki uniwersyteckie, wyższych szkół ekonomicznych, politechnik, wyższych szkół rolniczych i inżynierskich, scharakteryzowane ich zadania i podział pracy w obrębie sieci biblioteczej jednej uczelni. Podane są najważniejsze dane liczbowe i opisane struktury organizacyjne poszczególnych typów uczelni.

W rozdziale trzecim, jednym z najobszerniejszych, omawiającym zbiory bibliotek szkół wyższych w okresie 1958-1967, autor podaje najpierw krótką charakterystykę wspólną dla wszystkich typów bibliotek, dotyczącą zasobności, struktury zbiorów, przyrostu bieżącego zbiorów opracowanych, czasopism bieżących i zbiorów specjalnych, stanu zaopatrzenia szkół wyższych w piśmiennictwo. Następnie omawia szczegółowo zbiory bibliotek poszczególnych typów uczelni według następujących tematów: sieć biblioteczna, zbiory opracowane, przyrost zbiorów opracowanych, źródła przyrostu bieżącego, ubytki, zbiory specjalne, czasopisma bieżące, wskaźniki

¹ *Biblioteki Publiczne w Liczbach*. Warszawa 1971.

² I — pierwsza z dwóch prac wymienionych w tytule recenzji, II — praca następna.

zaopatrzenia w piśmiennictwo, zbiory nie opracowane. Są tu omówione wskaźniki przeciętne i skrajne dla całego pionu bibliotek, wskazane zjawiska typowe tylko dla danego pionu oraz problemy do uregulowania, np. brak informacji statystycznej o wielkości zbiorów dubletów i druków zbędnych czy też niejednolite i nie uściślone kryteria doboru danych w rubryce „zbiory nie opracowane”, co roku zgłaszanych do GUS. Ciekawe jest rozróżnienie przyrostu bieżącego od przyrostu końcowego⁸ zbiorów opracowanych. Postuluje się konieczność dokładnego opracowania wskaźników dla gromadzenia zbiorów, zwłaszcza dla księgozbiorów dydaktycznych. Ostatnia sprawa stanowi ważny „problem struktury zbiorów, organizacji zbiorów, organizacji czytelnictwa studenckiego” (I, s. 64). Trudne, ale możliwe do zrealizowania są propozycje uwzględnienia struktury treściowej księgozbioru w corocznej podstawowej statystyce. Warto odnotować stwierdzenie, że „rozszerzanie profilu gromadzenia poza rzeczywiste potrzeby uczelni nie znajduje uzasadnienia w koncepcji ogólnokrajowej sieci bibliotecznej” (I, s. 48).

W rozdziale czwartym dotyczącym udostępniania zbiorów i informacji naukowej — po doskonałym określeniu roli i zadań udostępniania w bibliotekach szkół wyższych — autor charakteryzuje sprawy wspólne dla wszystkich bibliotek MSzW. W poszczególnych pionach bierze pod uwagę: czytelnice i czytelników, obciążenie czytelni, udostępnianie wewnątrz biblioteki, wypożyczenia miejscowe i międzybiblioteczne, informację naukową. Wylicza przeciętne dla każdego pionu wskaźniki dotyczące liczby studentów, czytelników i miejsc w czytelniach, ujęte w pomocniczych tabelkach, gesto rozsianych w całej części opisowej pracy. Osobno podano wskaźniki dla bibliotek głównych, osobno dla zakładowych. Tu również formułuje autor wnioski, wynikające z liczb, wskazuje tendencje rozwojowe, wypowiada własne, często dyskusyjne poglądy. Np. czy rzeczywiście „liczba woluminów udostępnionych z księgozbioru podręcznego [...] przy zasadzie wolnego dostępu czytelnika do księgozbioru [...] nie określa obciążenia zespołu obsługującego czytelnię” (I, s. 40)? Z prawie dwudziestoletnich doświadczeń stosowania wolnego dostępu do zbiorów w sieci bibliotecznej Politechniki Szczecińskiej można dość dokładnie określić rodzaje i proporcje obciążeń personelu czytelni. Część obciążeń uległa zmianie, doszły inne, nie spotykane w tradycyjnym udostępnianiu. Szczegółowe ich omówienie zajęłoby tu za dużo miejsca.

Informacja naukowa znalazła w omawianej pracy chyba zbyt skromne miejsce w rozdziale o udostępnianiu i została tak samo potraktowana w analizie. Ta dynamicznie rozwijająca się część działalności bibliotecznej nie znalazła w obu pracach właściwego odbicia.

„Niektóre wydatki bibliotek” omawiane w rozdziale piątym dotyczą wyłącznie wydawnictw na zakup i konserwację księgozbioru. Takich tylko danych wymaga oficjalny arkusz statystyczny. Podobnie jak w poprzednich rozdziałach autor określa, czego brak w arkuszu K-b-3 i jak nieściśle i dyskusyjne są dane, uzyskiwane na jego podstawie, często wskutek rozbieżności między założeniami arkusza a praktyką wypełniania formularza. I znowu po wskaźnikach ogólnych dla bibliotek całego Ministerstwa podane są wskaźniki i obserwacje dotyczące poszczególnych pionów bibliotek. W tablicach 23-U, E, P, R i 20-I znajduje się ciekawe rozróżnienie wydatków na kupno piśmiennictwa w stosunku do jednego studenta i osobno — w stosunku do jednego czytelnika.

Mimo skąpych danych na temat zatrudnienia, autor wyprowadza w rozdziale szóstym „Zatrudnienie” ciekawe ujęcia statystyczne, np. skomplikowany wskaźnik

⁸ Przyrost końcowy w danym okresie sprawozdawczym to przyrost bieżący pomniejszony o ubytki.

„równomiernej” etatyzacji (średnia wartość kilku wskaźników omówiona na s. 179), z którego wynika, że biblioteki uniwersyteckie miały w 1958 r. przeciętnie o 9 etatów za dużo, a biblioteki politechnik o 11 etatów za mało w stosunku do obliczonego dla nich wskaźnika „równomiernego”. W osobnych tabelkach ujmuje autor wskaźniki etatyzacji faktycznej i „równomiernej” dla każdego typu bibliotek. Interesujące wskaźniki obciążenia jednego pracownika działalnością, podstawowej (w części drugiej) wskazują, jakie są efekty za małej ilości etatów w bibliotekach politechnik, tam bowiem wskaźnik obciążenia jednego pracownika jest najwyższy spośród pięciu pionów bibliotek szkół wyższych.

W podsumowaniu pierwszej części pracy autor formułuje spostrzeżenia ogólne charakteryzujące omawiane dziesięciolecie w bibliotekach szkół wyższych. Są to m. in.: tendencja do niwelacji różnic między bibliotekami poszczególnych pionów; pomyślnie warunki rozbudowy zbiorów; szybki rozwój bibliotek zakładowych; wysokie nakłady materialne; brak realnych perspektyw na rozwiązywanie problemów lokalowych i etatowych; improwizacja i żywiołowy rozwój sieci bibliotek szkół wyższych. Na przyszłość autor postuluje różne warianty organizacyjne sieci bibliotecznej poszczególnych uczelni, zgodnie z rysującymi się tendencjami rozwojowymi, a mianowicie: wariant centralizacji sieci bibliotecznej, wariant decentralizacji i wariant mieszany, kompromisowy — przy każdym podaje jego cechy dodatnie i ujemne.

Druga część pracy zawiera szczegółowe informacje liczbowe, przedstawione w 200 tablicach — po 42 tablice na każdy typ bibliotek. W każdym z 5 rozdziałów części drugiej tytuły i kolejność tablic są identyczne. Dzięki temu powiązaniu można szybko znaleźć analogiczne tablice dla pięciu typów bibliotek. Wyjątek stanowią biblioteki WSI, którym poświęcone są tylko 32 tablice. Zagadnieniom obszernej potraktowanym w części pierwszej poświęcono też proporcjonalnie więcej opracowanych tablic, np. zbiorom bibliotek 17 tablic, udostępnianiu również 17 tablic, wydatkom — 3 tablice, zatrudnieniu — 2 tablice i strukturze organizacyjnej — 3 tablice.

Całość opracowania jest również dobrze wyważona w proporcjach: część pierwsza obejmuje 213 stron, część druga 228 stron, a między nimi znajduje się dość obszerna bibliografia (138 pozycji) podstawowych opracowań polskich z okresu ostatnich 50 lat z zakresu organizacji bibliotek, sieci bibliotek uczelni, współpracy bibliotecznej, normowania pracy oraz z zakresu statystyki bibliotecznej. Dokładnie w środku pracy (s. 228-239) schowane są streszczenia i spisy treści w języku rosyjskim i angielskim, co nie zachęci czytelnika zagranicznego do przeglądania pracy, jest raczej antyrekłama wydawnicza. Spis treści w języku polskim mieści się zaraz za kartą tytułową.

Z innych braków formalnych należałoby wymienić nieprecyzyjny tytuł, który może ucieścić w pierwszej chwili biblioteki akademii medycznych, akademii wychowania fizycznego, akademii sztuk plastycznych, wyższych szkół pedagogicznych i innych, a rozczarować potem, bo instytucje te nie zostały w pracy uwzględnione. W spisie treści brak wzmianki o 36 tablicach rozszaniach w części opisowej pracy. Dla bibliotek WSE brak omówienia ubytków w części opisowej. W tablicy 8-P pominięto biblioteki zakładowe Politechniki Gdańskiej. Niejasne jest kryterium kolejności bibliotek w tablicach dotyczących bibliotek uniwersyteckich, politechnicznych i wyższych szkół rolniczych.

Jeśli chodzi o zarzuty merytoryczne, można byłoby podać cały rejestr spraw nie uwzględnionych, ale szczególnie przykry jest brak wiadomości o pracy dydaktycznej bibliotek szkół wyższych, o wyposażeniu w sprzęt i aparaturę, w urządze-

nia reprograficzne i małej mechanizacji; wspomniano już, że zbyt mało miejsca poświęcono pracy informacyjnej bibliotek uczelnianych.

Druga praca A. Wróblewskiego, uzupełniająca opracowanie podstawowe analizą za lata 1968-1970 wprowadza na widownię statystyczną dodatkowo biblioteki: wyższych szkół pedagogicznych, wyższych szkół nauczycielskich, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i dwu innych uczelni wyznaniowych. Prezentacja dwóch pierwszych typów jest efektem połączenia w omawianym okresie Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego i Ministerstwa Oświaty w jedno Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego. Omówiono istotne w tym okresie zmiany organizacyjne w uczelniach, wprowadzone przy przejściu uczelni na strukturę instytutową i ich wpływ na organizację i działalność bibliotek uczelnianych. Zasygnalizowano powstanie dwóch nowych uniwersytetów i likwidację jednej WSE i jednej WSP.

Do najważniejszych problemów z zakresu bieżącego rozwoju i działalności bibliotek w tym okresie autor zalicza m. in.: bardzo liczne pojawienie się filii bibliotek głównych w strukturze organizacyjnej sieci bibliotecznej, częściową likwidację bibliotek zakładowych, duże znaczenie nieodpłatnych źródeł wpływu piśmiennictwa (43,5% w skali Ministerstwa), wzrost zbiorów specjalnych, wzrost aktywności bibliotek w wymianie zagranicznych wydawnictw, poprawę zaopatrzenia w czasopisma bieżące, zwiększanie się ilości zbiorów nie opracowanych, duży wzrost liczby studentów i liczby czytelników, a w związku z tym problem sposobów zaspokajania czytelniczych potrzeb środowiska, problem księgozbiorów dydaktycznych i decydujące znaczenie księgozbiorów czytelnianych w obrazie statystycznym udośćniania. Nawet skąpe dane z arkusza K-b-3, który jest podstawą również tej pracy, świadczą o szybkim rozwoju działalności informacyjnej bibliotek szkół wyższych.

Po analizie ogólnej trzyletniego okresu autor zajmuje się analizą poszczególnych 8 typów bibliotek, każdemu z nich poświęcając jeden rozdział. Dane statystyczne są ujęte w 31 tabelach rozrzuconych w tekście i w 6 tabelach szczegółowych (A-F) w załączniku do tekstu. „Szczegółowe informacje o poszczególnych bibliotekach — według autorów — podają tabela A-F oraz 4-7 poświęcone analizie: a) sytuacji pojedynczej biblioteki w całokształcie spraw bibliotecznych całej grupy, b) organizacji sieci bibliotecznej każdego uniwersytetu, c) sytuacji czytelnika w bibliotece każdej uczelni, d) sytuacji pracownika działalności podstawowej w bibliotece głównej każdego uniwersytetu, określonej za pomocą wskaźników obciążenia” (II, s. 21, 24). Układ tablic jest inny niż w pracy podstawowej. Są niesłychanie skondensowane, ale mimo to przejrzyste. Tabela A (s. 57-66) uwzględnia np. podział na piony (typy bibliotek), w pionach na poszczególne biblioteki, w bibliotekach na główne i zakładowe, w obrębie biblioteki ujęcie danych według poszczególnych lat, a w latach — liczby rzeczywiste i ich odbicie procentowe.

Bibliografia do r. 1970, jak wspomniano, jest ujęta w podstawowej pracy, ale przydałaby się jej aktualizacja w planowanym ciągu dalszym za rok 1971 lub przy latach następnych.

Język i styl pracy zarówno podstawowej, jak kontynuacji za okres 1968-1970 odznacza się klarownością i precyzją, a wkład pracy w ujęcia statystyczne — benedyktyński.

Należałoby jeszcze określić krąg czytelników prac A. Wróblewskiego. Można go podzielić na tych, którzy powinni i którzy mogą je przestudiować. Powinni znać analizę: władze ministerialne i władze uczelni, aby wynotować rejestr spraw przez siebie nie załatwionych; dyrektorzy bibliotek, aby zobaczyć „swoje” placówki na tle pokrewnych bibliotek, znaleźć materiał do porównań, do planowania i do uza-

sadniania konieczności realizacji trudnych postulatów; amatorzy prac badawczych z zakresu bibliotekoznawstwa znajdują kopalnię zasygnalizowanych tematów i dużo stwierdzeń kontrowersyjnych do polemiki. Mogą te prace przeczytać: ponad 3000 szeregowych bibliotekarzy omawianych bibliotek, aby poszukać „swoich” i „konkurencyjnych”, wskaźników; wszyscy bibliotekarze zainteresowani statystyką, aby przekonać się, jak się robi dobrą robotę statystyczną.

Sylvia Wróblewska

BIBLIOTEKI POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Leon Łoś: *Biblioteki Polskiej Akademii Nauk. Zarys kształtowania sieci i stan aktualny*. Wrocław Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo PAN 1973 ss. 247.

Pośród rozmaitych typów i rodzajów bibliotek, jakimi zajmuje się literatura bibliotekoznawcza, najmniej miejsca poświęcono dotąd bibliotekom akademii nauk. Nic w tym zresztą dziwnego. Powstawały one bowiem stosunkowo późno, nie okrzepły więc jeszcze tak jak inne rodzaje bibliotek, np. uniwersyteckie. Funkcjonowanie ich związane jest bardzo ściśle z organizacją nauki, która — jak wiadomo — przechodził ostatnio wiele fluktuacji (specjalizacja, integracja) i wiele przekształceń organizacyjnych, w zależności od ogólnej polityki naukowej kraju. Z tego względu zarysowują się wyraźne różnice w funkcjach i zadaniach bibliotek akademii nauk w różnych krajach, przede wszystkim w krajach o ustroju socjalistycznym i kapitalistycznym. Nie ma więc „wspólnego języka”, wspólnej treści i wspólnego modelu dla organizacji i funkcji bibliotek akademii nauk.

Książka Leona Łośa jest pierwszą próbą przełamania impasu w tym zakresie, próbą zobrazowania struktury organizacyjnej i funkcji bibliotek Polskiej Akademii Nauk. Osoba autora, prawnika z wykształcenia, długoletniego pracownika Biura Wydawnictw i Bibliotek PAN, gwarantuje, że praca oparta na materiałach archiwalnych i bogatym doświadczeniu zawodowym stanowi rzetelną informację o sytuacji bibliotek w obrębie PAN i o ich podstawowej działalności. Dodajmy od razu, że informacja ta jest niezmiernie potrzebna nie tylko bibliotekoznawcom, lecz również, i to w dużym stopniu, szerokiemu kręgowi głównych użytkowników tych bibliotek, tj. polskiemu światu nauki, któremu one służą za podstawowy warsztat pracy badawczej.

Autor, podejmując, jak się wyżej rzekło, pierwszą próbę scharakteryzowania bibliotek Polskiej Akademii Nauk, nadał swej pracy, prawdopodobnie świadomie, charakter czysto informacyjny i nie pokusił się o podjęcie wnikliwej analizy przytoczonych zjawisk ani próby porównania bibliotek PAN z innymi bibliotekami naukowymi w kraju.

Toteż na podstawie książki nie można sobie zdać sprawy, jaka jest właściwie specyfika bibliotek PAN i jakie zajmują one miejsce w krajowym systemie bibliotecznym.

Praca dzieli się na trzy części, nierówne pod względem objętości, znaczenia i charakteru. Dwa pierwsze rozdziały wstępne poświęca autor omówieniu pojęcia biblioteki naukowej i sieci bibliotek naukowych w polskiej literaturze bibliotekoznawczej oraz w ustawodawstwie PRL. Rozdziały te mają stanowić w intencji autora wprowadzenie do właściwego tematu. Unikając własnych definicji i interpretacji przytaczanych poglądów i przepisów prawnych autor poprzestaje na licznych

cytatach, aby ułatwić czytelnikowi zrozumienie znaczenia tych pojęć, którymi operuje w głównym zrebie swej pracy. Ta wstępna część budzi sporo zastrzeżeń i kontrowersji (o czym niżej). Podstawowy zrab pracy (rozdz. III-X) ma charakter sprawozdawczo-opisowy, przedstawia szczegółowe dane dotyczące sieci bibliotek PAN, ich organizacji, administracji (finanse, lokal, kadra) i działalności merytorycznej (gromadzenie, wykorzystanie zbiorów, usługi informacyjne, prace naukowe i badawcze). Partia ta, typowo warsztatowa, oparta jest na materiale opisowym i statystycznym, drukowanym i archiwalnym, pracowicie przez autora zebrany i uzupełniony własnymi obserwacjami. Jako pierwsze tego rodzaju zestawienie, część ta posiada dużą wartość informacyjną i stanowi podstawę dla dalszych studiów analitycznych i komparatystycznych nad bibliotekami akademii nauk, ich znaczeniem dla rozwoju i organizacji nauki. (Nasuwa się tu tylko drobna uwaga dotycząca konstrukcji pracy. Kolejność poszczególnych rozdziałów wydaje się trochę chaotyczna: rozdziały IV i V mówią o merytorycznej działalności bibliotek PAN, następne trzy dotyczą spraw administracyjnych, a rozdziały IX i X powracają znowu do działalności merytorycznej). Końcowy króciutki rozdział XI (7 stron) podsumowuje poprzednie wywody, ukazuje obecny stan sieci bibliotek PAN i zarysowuje perspektywy dalszego ich rozwoju.

Pomijając w niniejszej recenzji meritum pracy, tj. rozdz. III-X (poza drobna uwagą zaznaczoną powyżej), zatrzymam się tylko na dwóch pierwszych rozdziałach wstępnych i zakończeniu, które nasuwają wiele wątpliwości i pobudzają czytelnika do uwag polemicznych.

W rozdz. I, 1 przytoczono wypowiedzi kilku czołowych bibliotekoznawców polskich na temat pojęcia biblioteki naukowej. Ograniczono się przy tym do wyliczenia istotnych cech określających to pojęcie. Te cechy istotne to według autora: „charakter” (chyba raczej struktura, rodzaj, zawartość) księgozbioru, krąg użytkowników i personel. Dalsze rozważania autora, szczegółowo omawiające owe trzy elementy charakterystyczne dla pojęcia biblioteki naukowej, są jednak mało przekonujące, a co ważniejsze, przemawiają raczej za tym, że nie ma istotnych różnic pomiędzy bibliotekami naukowymi a innymi. Każda biblioteka bowiem umiejętnie i celowo dobiera swój księgozbiór, każda go upowszechnia i każda posiada odpowiedni aparat zdolny do niesienia pomocy użytkownikom. Uzupełnienie każdego z tych elementów przymiotnikiem „naukowy” nie rozwiązuje sprawy specyfiki bibliotek naukowych, chyba że ów termin „naukowy” potraktowany jest jako właściwość wyłączna, tj. księgozbiór wyłącznie naukowy, wykorzystanie zbiorów wyłącznie dla celów naukowych, aparat biblioteczny zdolny do niesienia pomocy wyłącznie naukowej. Lecz w ten sposób zawęża się pojęcie biblioteki naukowej, bo już np. biblioteki szkół wyższych (mające zadania nie tylko naukowe, lecz również dydaktyczne) a nawet wielkomięjskie biblioteki publiczne, które służą nauce, wychowaniu, kulturze, nie mieściłyby się w tak ujętym pojęciu biblioteki naukowej. Tę wyłączność „naukową” można by potraktować jako *differentia specifica* bibliotek akademii nauk pośród bibliotek naukowych.

W dalszym ciągu wywodów na ten temat czytamy (s. 6): „księgozbiory bibliotek naukowych mają tendencję stałego wzrostu, wynikającą z rozwoju i stałego różnicowania się piśmiennictwa naukowego, dzięki temu księgozbiory bibliotek naukowych są z reguły większe od księgozbiorów bibliotek innych typów” (podkr. H. W.). Czy rzeczywiście? Czy np. księgozbiór biblioteki naukowej Instytutu Badań Literackich jest licznie większy od księgozbioru Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy? I czy musi być większy? Przecież „tendencja stałego wzrostu” księgozbioru jest charakterystyczna dla każdej biblioteki, rozwojowi i różnicowaniu podlega nie

tylko piśmiennictwo naukowe, lecz w tym samym lub nawet większym stopniu całe piśmiennictwo (popularne, podręcznikowe, beletrystyka itp.). Podobnych niejasności dezorientujących czytelnika jest sporo. Z pojęciem biblioteki naukowej jest bowiem wiele kłopotów. Sam autor wspomina (s. 6) o dużych trudnościach klasyfikowania różnych typów bibliotek. Dlatego wszelkie wywody na ten temat wymagają znacznie precyzyjniejszego sformułowania.

Autor oparł się w swych teoretycznych rozważaniach na literaturze wyłącznie polskiej z lat 40-tych i 50-tych, a więc trochę już zdezaktualizowanej. Przytoczona na końcu rozdziału (s. 10) praca E. Józefowicza z 1968 r. odmiennie już formułuje cechy biblioteki naukowej. Pojęcie biblioteki naukowej przeszło bowiem w ciągu tych lat pewną ewolucję, bo zmieniły się i zmieniają się ciągle zadania i funkcje bibliotek. Płynność pojęcia biblioteki naukowej jest wyraźnie dostrzegalna w bibliotekoznawczej literaturze zagranicznej (której autor w ogóle nie wziął pod uwagę). Warto też wspomnieć o ostatnich ustaleniach międzynarodowych dotyczących statystyki i klasyfikacji bibliotek sformułowanych w *Zaleceniu w sprawie międzynarodowej normalizacji statystyki bibliotecznej* (UNESCO 1970). Zawarta w *Zaleceniu* klasyfikacja bibliotek nie przewiduje w ogóle grupy bibliotek naukowych i uwzględnia sześć następujących typów bibliotek: 1) biblioteki narodowe, 2) biblioteki szkół wyższych, 3) „inne ważniejsze biblioteki uniwersalne... które nie są ani bibliotekami szkół wyższych, ani bibliotekami narodowymi”, 4) biblioteki szkolne, 5) biblioteki specjalne, 6) biblioteki publiczne. Klasyfikacja ta obowiązuje nas wprawdzie tylko w statystykach przeznaczonych na teren zagraniczny, międzynarodowy, nie musimy się do niej stosować ani w teoretycznych rozważaniach, ani w praktycznych ustaleniach w kraju, tym niemniej jest ona znamienym *signum temporis*. Powinniśmy też rozstrzygnąć sprawę, gdzie w tej międzynarodowej klasyfikacji znajdzie się miejsce dla bibliotek PAN. Czy w obrębie „innych ważniejszych bibliotek uniwersalnych” (poz. 3), czy wśród bibliotek specjalnych (poz. 5)?

W związku z tą ostatnią wątpliwością, choć niezależnie od sprawy formalnego umieszczenia bibliotek PAN w tej czy innej kategorii klasyfikacji międzynarodowej, warto rozważyć inne zagadnienie, prawie wcale nie poruszone w pracy L. Łośa, a przecież bardzo istotne dla całej działalności i struktury księgozbiorów bibliotek PAN. Chodzi mianowicie o sprecyzowanie pojęcia biblioteki uniwersalnej i biblioteki specjalnej w odniesieniu do sieci bibliotecznej PAN. Na s. 6 mówi się wprawdzie o „odpowiednim księgozbiore”, a na s. 9 wspomina się o typizacji bibliotek, lecz nie rozstrzygnięto zagadnienia „uniwersalności” i „specjalności” bibliotek PAN. Nie ulega wątpliwości, że większość bibliotek w sieci bibliotecznej PAN to biblioteki specjalne o szerszych lub węższych zakresach tematycznych, lecz tzw. „biblioteki samodzielne”, tj. Gdańską, Kórnicką, Krakowską, Ossolineum i Warszawską zaliczyć chyba należy do bibliotek uniwersalnych, chociaż i one mają wyraźne nachylenia specjalizacyjne: Gdańska — pomoroznawstwo, Warszawska — naukoznawstwo. I tu widać płynność wszelkich schematów klasyfikacyjnych w praktyce życiowej.

Trudno zgodzić się z twierdzeniem na s. 15, że zagadnieniami sieci bibliotecznych zajmowali się głównie badacze radzieccy. Obok nich bowiem istnieje ogromna literatura anglosaska na ten temat, traktująca sprawę sieci (w nomenklaturze anglo-amerykańskiej: library system) zarówno od strony teoretycznej, jak i jej zastosowań w praktyce.

W rozdz. II brakuje wyjaśnienia różnicy pomiędzy pojęciem sieci a pojęciem systemu bibliotecznego. Autor słusznie używa terminu „sieć” w stosunku do zorganizowanego zespołu bibliotek PAN, lecz nie wypowiada się na temat, jakie miejsce

widzi dla sieci bibliotek PAN w krajowym systemie bibliotecznym przewidzianym w najbliższej przyszłości.

W ostatnim rozdziale XI („Perspektywy rozwoju sieci bibliotek PAN”) mówi się o konieczności „włączenia się do ogólnokrajowego systemu specjalizacji zbiorów bibliotecznyc” (s. 220). Prawdopodobnie tendencja do zbyt skrótowych sformułowań doprowadziła do tym podobnych niejasności, których jest szczególnie dużo w części postulatowej.

Tak np. s. 226 (p. 9) czytamy: „Stan zatrudnienia w bibliotekach powinien być współmierny do wielkości księgozbiorów”. Mam duże wątpliwości w tej sprawie. Funkcje bibliotek tak się dziś skomplikowały i poszerzyły, że wielkość księgozbioru nie może już być wyłącznym miernikiem dla liczebności personelu. Może to być najwyżej miernik dodatkowy. Decydującym miernikiem będzie zawsze zakres funkcji i zadań biblioteki oraz jej zasięg czytelniczy.

Na teście s. 226 autor żąda, aby warunki płacowe personelu w bibliotekach PAN-owskich zrównać z „analogicznymi do istniejących w innych resortach”. Brak tu jednak wiadomości, o jakie resorty chodzi, bo pod względem płacowym istnieją między resortami duże rozbieżności, zarówno in plus i in minus w stosunku do warunków bibliotekarzy PAN. Przypuszczać należy, że autor chciałby je raczej zrównać in plus.

Również niejasny jest postulat 10, w którym mowa o pilnej potrzebie wypracowania jednolitego systemu szkolenia zawodowego w dwóch kierunkach: metodycznym — pod auspicjami samodzielnych bibliotek PAN i ogólnym, „problemowym” pod patronatem Biura Wydawnictw i Bibliotek PAN. Nie wiadomo, co właściwie ma tu autor na myśli. Czy chodzi o coś w rodzaju przywarsztatowego kształcenia podyplomowego, czy o jakieś inne kształcenie zamiast studiów akademickich, czy wreszcie o systematyczne doskonalenie kadry zawodowej i przygotowywanie jej do egzaminów państwowych dla bibliotekarzy dyplomowanych. I tu zbyt skrótowa forma wypowiedzi uniemożliwia właściwe zrozumienie postulatu.

Wyliczając przykładowo szereg niejasności w teoretycznych rozważaniach pracy L. Łosia kierowałam się jedynie chęcią zwrócenia na nie uwagi autora w momencie, gdy przygotowywać będzie 2 wydanie pracy. Nakład książki ograniczony do 800 egzemplarzy rozejdzie się błyskawicznie i nie zaspokoi potrzeb wszystkich jej adresatów. Warto więc pomyśleć już dziś o następnym, zaktualizowanym wydaniu tej interesującej i bardzo pozytywnej publikacji.

Helena Więckowska

PRACE BADAWCZE Z ZAKRESU BIBLIOTEKOZNAWSTWA I INFORMACJI NAUKOWEJ W WIELKIEJ BRYTANII

Scientific Research in British Universities and Colleges. 1968-1969. Vol. 1-3. London Department of Education and Science; the British Council 1969.

Omawiana publikacja jest kolejną częścią wydawnictwa ciągłego rejestrującego od r. 1950/51 badania naukowe prowadzone w uniwersytetach, innych wyższych uczelniach oraz instytutach naukowych Wielkiej Brytanii. Zakres tematyczny wykazu jest bardzo szeroki, podzielono więc ogromny i różnorodny materiał na trzy tomy: Vol. 1: Physical sciences, Vol. 2: Biological sciences, Vol. 3: Social sciences. W ramach każdego tomu zastosowano podział na dyscypliny naukowe, wyszczególniając uczelnie i inne instytucje naukowe prowadzące prace naukowo-badawcze

w danej dziedzinie. Dla ułatwienia poszukiwań wszystkie pozycje zawarte w publikacji ponumerowano. Ponadto każdy z tomów zaopatrzone jest w indeksy: osobowy i przedmiotowy.

Informacje dotyczące poszczególnych tematów są bardzo związane. Poza nazwami instytucji oraz osób prowadzących określone badania podano jeszcze w tomie trzecim w większości przypadków daty rozpoczęcia i kontynuowania prac. Jednakże uważa lektura nawet tego rodzaju wykazu pozwala zorientować się w problematyce, dominujących tendencjach i kierunkach rozwoju nauki w Wielkiej Brytanii.

Interesujące nas zagadnienia z zakresu bibliotekoznawstwa oraz dokumentacji i informacji naukowej występują we wszystkich tomach omawianego wydawnictwa. Tematyka tych dziedzin jest uwidoczniiona w indeksach przedmiotowych do poszczególnych tomów. Znajdują się tam takie hasła przedmiotowe jak:

- Dokumentacja
- Dokumentacja — chemia
- Dokumentacja — normy
- Dokumenty
- Informacja
- Informacja — przepływ
- Informacyjne ośrodki
- Katalogi
- Katalogi centralne
- Katalogi centralne — geologia
- Katalogi czytelne dla maszyn
- Katalogowanie — metody
- Komputery — zastosowania — bibliotekarstwo
- Komputery — zastosowania — informacja
- Książki — konserwacja
- Przetwarzanie danych

Prace naukowo-badawcze z omawianego zakresu prowadzone są nie tylko przez odpowiednie szkoły i ośrodki powołane wyłącznie w tym celu, ale również przez inne uczelnie i instytucje naukowe o odmiennej specjalizacji, a także przez biblioteki. W zagadnieniach bibliotekoznawstwa i informacji naukowej specjalizują się następujące ośrodki: London University. University College. School of Librarianship and Archives; Sheffield University. Postgraduate School of Librarianship and Information Science; North Western Polytechnic, London. School of Librarianship; Leeds College of Commerce. Librarianship and Information Science; College of Librarianship, Wales.

Poza ośrodkami specjalnymi prace z interesującego nas zakresu są prowadzone w takich ośrodkach jak: Cambridge University. University Library; Oxford University: Bodleian Library, Department of Education; London University. Medical School; Bath University of Technology; National Lending Library for Science and Technology; Manchester Business School; Greater London Council.

Analiza publikacji daje możliwość wyodrębnienia określonych grup zagadnień będących przedmiotem badań naukowych podejmowanych w Wielkiej Brytanii. Są one zazwyczaj wykonywane zespołowo, przy współpracy różnych instytucji.

Rozwój współpracy między bibliotekami jest przedmiotem prac w London University — School of Librarianship and Archives. Z innych zagadnień związanych z życiem i pracą bibliotek można zwrócić uwagę na studia porównawcze na temat kształtowania się postaw czytelniczych w Anglii, Stanach Zjednoczonych i Nigerii,

na problemy dotyczące rekrutacji w bibliotekarstwie, a także na niektóre kwestie z pogranicza bibliotekarstwa i prakseologii — kierowania, zarządzania (Cambridge University, Univ. Library).

W ścisłym powiązaniu z rozwojem wiedzy w dziedzinie bibliotekoznawstwa pozostają postępy w praktyce bibliotekarskiej. Należyte spełnianie przez biblioteki funkcji nowoczesnych ośrodków informacji nie jest możliwe w obecnych czasach, a tym bardziej w przyszłości, bez zmiany tradycyjnych metod i form pracy na nowe, w maksymalnym stopniu zmechanizowane. Na całym świecie rozważa się obecnie i dyskutuje nad możliwością oraz sposobami wprowadzenia w jak najszerszym zakresie mechanizacji w pracy bibliotek. Omawiana publikacja zawiera informacje dotyczące badań nad automatyzacją konkretnych działań, form, czynności praktycznych. Różne aspekty, analiza efektów oraz warunki dalszego pomyślnego rozwoju procesów automatyzacji w pracy bibliotek znajdują się w centrum zainteresowania i są przedmiotem badań prowadzonych m. in. w Loughborough University of Technology. Z pomocą komputera rejestruje się m. in. lokalizację książek w regionalnych systemach bibliotecznych. Metoda ta jest przedmiotem badań w South Eastern Regional Library System. Najczęściej podejmowane próby zastosowań automatyzacji w pracach bibliotecznych i bibliograficznych wiążą się z tworzeniem różnego rodzaju katalogów, wykazów, z zestawianiem indeksów oraz spisów bibliograficznych. W polu zainteresowania znajdują się tu katalogi o różnym zakresie i zasięgu, ogólne i specjalne oraz centralne, np. „Opracowanie katalogu centralnego książek wydanych przed 1801 rokiem w bibliotekach Oxfordu i Cambridge” w wykonaniu biblioteki uniwersyteckiej w Cambridge przy współpracy Bodleian Library i British Museum. Równolegle rozwiązuje się takie problemy jak: „Przekształcanie istniejących katalogów na formę czytelną dla maszyn” (Bodleian Library).

Dokumentacja i informacja naukowa to osobny rozdział. Jej przedmiot i zadania są na pewnym odcinku wspólne z dziedziną bibliografii i bibliotekoznawstwa. Informacja naukowa ma jednak zakres o wiele szerszy. Postęp nauki współczesnej w ogromnym stopniu zależy od sprawnego przepływu oraz jakości metod informacji. Działalność dokumentacyjno-informacyjna ma zastosowanie w rozmaitych gałęziach wiedzy. Materiał dotyczący badań na temat dokumentacji i informacji zaprezentowany w omawianej publikacji jest dość rozległy. Tematem badań z tego zakresu prowadzonych w Wielkiej Brytanii są zarówno zagadnienia teoretyczne, jak wielostronne zastosowania informacji naukowej w rozwiązywaniu konkretnych problemów naukowych. Rozważania teoretyczne dotyczą różnych form informacji naukowej, analizy wybranych jej zakresów, poszukiwania nowych systemów informacyjnych oraz oceny wartości, przydatności już stosowanych. Miejsce szczególnie ważne zajmuje tu kwestia doskonalenia metod selekcji i rozpowszechniania materiału informacyjnego opartych na najbardziej nowoczesnej technice, przede wszystkim na komputerach. Np. „Rozwój nowych metod wyszukiwania informacji i badania ich sprawności” (City University); „Przegląd zagadnień z zakresu informacji selekcyjnej” (Leicester University). Niekiedy badania dotyczą problemów doskonalenia informacji w zakresie wybranych tylko działów wiedzy, np. socjologii i pedagogiki („Niekóre zagadnienia rozpowszechniania i wyszukiwania informacji w zakresie socjologii wychowania” — Oxford University).

Gromadzenie i rozpowszechnianie materiału informacyjnego powinno być poprzedzone przez bardziej lub mniej szczegółowe analizy potrzeb użytkowników w zakresie informacji. Toteż prace badawcze dotyczące potrzeb użytkowników

informacji naukowej prowadzone są przez przedstawicieli różnych środowisk naukowych: ekonomiczno-handlowych, politechnicznych, muzealnictwa.

Stan badań naukowych w obecnej dobie, ogromna ich liczba wymagają też odpowiedniego ich rejestrowania umożliwiającego orientację w tym materiale. Temu zagadnieniu poświęcona jest praca „Metody przetwarzania informacji dla rejestracji badań naukowych” z pomocą komputera (Greater London Council).

Niemale znaczenie ma również sprawa gromadzenia i odpowiedniego przechowywania zebranych materiałów. Omawiana publikacja zawiera informacje o pracach zmierzających do znalezienia sposobów przechowywania zebranych za pomocą maszyn danych, dotyczących wybranych kwestii, tak aby dane te mogły być udostępnić i wykorzystane w przyszłości do celów naukowo-badawczych. (Np. „Przechowywanie danych w formie czytelnej dla maszyn, dotyczących zagadnień społecznych i ekonomicznych, pochodzących ze źródeł akademickich, handlowych i rządowych, w celu udostępnienia ich dla dalszych badań” — Essex University).

Wprowadzaniu, upowszechnianiu i udoskonalaniu już wynalezionych systemów informacji, w tej liczbie gwarantującego dynamikę i sprawność informacji medycznej zautomatyzowanego systemu MEDLARS, towarzyszą poszukiwania możliwości zastosowania techniki komputerowej w zbieraniu i przekazywaniu informacji z innych dziedzin nauki, np. geologii, chemii, nawet językoznawstwa („Techniki komputerowe w wyszukiwaniu informacji w językoznawstwie” — London University. Centre for Computing and Automation).

Odpowiednie badania mają doprowadzić w rezultacie do znalezienia sposobów zastosowania automatyzacji przy wytwarzaniu określonego typu materiałów informacyjnych. Jako przykład wymienić tu należy tworzenie tezaurusów, zestawianie indeksów przedmiotowych. Prowadzi się również prace nad rozwojem metod warunkujących dokonywanie tłumaczeń maszynowych. (Np. „Tłumaczenie maszynowe z języka włoskiego na angielski” — University of Wales).

Wszechstronny rozwój działalności dokumentacyjno-informacyjnej wymaga odpowiedniej organizacji, koordynacji wysiłków w tej dziedzinie. Stąd zaistniała konieczność utworzenia odpowiednich placówek, ośrodków dokumentacji i informacji, których celem jest gromadzenie, wytwarzanie, przechowywanie materiałów dokumentacyjnych oraz rozpowszechnianie informacji pochodzących najczęściej z zakresu określonej, wąskiej specjalizacji. W omawianej publikacji wspomina się o ważnej z punktu widzenia postępu w dziedzinie dokumentacji działalności National Reprographic Centre for Documentation. Zadania tej placówki to gromadzenie, przechowywanie, ocena wartości i przydatności, opracowywanie posiadanych dokumentów oraz sporządzanie ich metodą reprograficzną.

Przykładem zastosowania najnowszych urządzeń technicznych w pracy informacyjno-bibliograficznej jest British National Bibliography („Projekt skomputeryzowanego systemu bibliografii narodowej”). Bibliografia ta jest zestawiana metodą całkowicie zautomatyzowaną według systemu MARC. Zdobyte doświadczenia są z kolei punktem wyjścia dla dalszych badań nad projektem kodowania za pomocą komputera danych bibliograficznych, które stanowiłyby podstawę informacji bibliograficznej w skali krajowej.

Dokonany wyżej przegląd wybranych zagadnień pozwala na ogólne zorientowanie się w problematyce prac naukowo-badawczych z dziedziny bibliotekarstwa oraz informacji naukowej prowadzonych w Wielkiej Brytanii.

Teresa Niementowska

POLSKIE PODRĘCZNIKI BIBLIOTEKARSKIE

Teresa Głowacka: *Katalogi rzeczowe*. Warszawa Państw. Wydaw. Nauk. 1973 ss. 153.

Praca T. Głowackiej jest — według autorki skryptu — przeznaczona dla studentów II roku bibliotekoznawstwa, odpowiada również założeniom programowym przedmiotu „bibliotekarstwo” wykładanego na uniwersytetach.

Praca składa się z dwu głównych części: 1. Metodyka rzeczowej ewidencji dokumentów zawartych w zbiorach bibliotecznych; 2. Zarys dziejów klasyfikacji piśmiennictwa. Część pierwsza jest w założeniu wykładem teoretyczno-metodycznym zamkniętym charakterystyką katalogów rzeczowych, natomiast część druga stanowi zarys historyczny — chronologiczny przegląd wybranych systemów klasyfikacji nauk oraz piśmiennictwa.

Przyjęcie powyższych założeń konstrukcyjnych ma swoje niezaprzeczalne zalety dydaktyczne, lecz równocześnie powoduje konsekwencje negatywne. Najważniejszą z nich jest brak dokładnego, wyczerpującego ukazania powiązań i zależności pojęciami: klasyfikacja nauk i klasyfikacja piśmiennictwa. Autorka omawia chronologicznie w największym skrócie wybitne osiągnięcia dotyczące klasyfikacji nauk, a następnie systemy bibliograficzne i biblioteczne w taki sposób, jakby ich powstawanie spowodowane było wyłącznie koniecznościami praktycznymi, z pominięciem wszelkich założeń logicznych i filozoficznych (np. klasyfikacja Wszechzwiązkowej Izby Książki w Moskwie, s. 122-123).

Potwierdzeniem tego zarzutu jest trzykrotne przytoczenie definicji klasyfikacji. Definicja pierwsza: „podziałem logicznym czyli klasyfikacją nazywamy wyróżnienie z zakresu nazwy jej zakresów podrzędnych”¹ umieszczona jest w rozdziale „Elementy teorii klasyfikacji” otwierającym pracę (s. 13). W części drugiej skryptu w rozdziale zamykającym przegląd wybranych systemów klasyfikacji nauk (s. 70) autorka cytuje definicję T. Kotarbińskiego: „polega ona [klasyfikacja] na wyróżnieniu w myśli różnych zakresów cząstkowych, stanowiących część zakresu danej nazwy”². W dalszej części wywodu autorka przytacza definicję T. Wójcika, jednak w postaci niepełnej; zgodnie z przyjętą przez autora koncepcją językową klasyfikacji całość określenia brzmi następująco:

„1. Klasyfikowaniu podlega zbiór przedmiotów (zakres nazwy).

2. Klasyfikacja jest zespołem nazw, między zakresami których zachodzą określone stosunki.

3. Klasyfikowanie jest czynnością tworzenia klasyfikacji (zespołu nazw) dla klasyfikowanego zbioru przedmiotów (zakresu nazwy)”³. (W skrypcie podano tylko punkt trzeci). W ten sposób skrypt sugerować może niewyrobionym użytkownikom, że są to odmienne definicje, z których pierwsza odnosi się do klasyfikacji piśmiennictwa, a następne dotyczą klasyfikacji nauk. Przytoczone definicje powinny być w skrypcie obszernie omówione i porównane; należałoby też wyjaśnić, że odnoszą się do podziału nauk i piśmiennictwa.

Układ chronologiczny przyjęty w drugiej części pracy, porządkując omawiane fakty, powoduje równocześnie rozproszenie poszczególnych problemów, np. rozdział o początkach katalogów przedmiotowych znajduje się na s. 83-87, a o rozwoju katalogów przedmiotowych i teorii A. Łysakowskiego — na s. 129-133; o UKD z punktu

¹ Autorka nie podaje źródła informacji.

² T. Kotarbiński: *Kurs logiki dla prawników*. Warszawa 1963 s. 41.

³ T. Wójcik: *Zarys teorii klasyfikacji*. Warszawa 1965 s. 17.

widzenia jej struktury jest mowa na s. 47-56, z punktu widzenia jej historii oraz jej ocena — na s. 105-112, informację o jej modyfikacji podano na s. 136-137.

Praca T. Głowackiej gromadzi i porządkuje rozproszone w licznych publikacjach informacje dotyczące klasyfikacji piśmiennictwa. Jednakże — ze względu na specyfikę użytkowników — można autorce wytknąć zbytnią skrótowość i lapidarność sformułowań, przy całej rzetelności zawartych w skrypcie informacji. Wprawdzie lakoniczność ujęcia przedstawionej problematyki można by tłumaczyć tym, że część pierwsza skryptu stanowić ma teoretyczną podstawę dla ćwiczeń, takie założenie jednak nie usprawiedliwia niejasności w referowaniu zagadnień. Np. omawiając katalog przedmiotowy autorka wymienia własności przedmiotu, którymi są: a) części przedmiotu: fizyczne, terytorialne, organizacyjne; b) jakości przedmiotu wskazujące jego dyspozycje, cechy gatunkowe jako typ stałych jakości przedmiotu; c) przejawy przedmiotu: czynności, stany; d) okoliczności przejawów przedmiotu: warunki, wśród których przedmiot występuje, np. okoliczności sposobu, formy organizacyjne, okoliczności miejsca i czasu (s. 25). Tego rodzaju wyznaczenia pojęć są nie zawsze jasne i jednoznaczne, trudne do praktycznego wykorzystania, nie wyczerpują wszystkich możliwości, w niektórych wypadkach mogą być niezrozumiałe dla studenta, który dopiero zapoznaje się z katalogiem przedmiotowym.

Autorka stosuje w tej części pracy zbyt wiele rozróżnień, ujętych najczęściej w punkty i zilustrowanych przykładami, lecz ich wielka ilość oraz lakoniczność sformułowań może stanowić dużą trudność dla korzystających (np. tematy klasowe, s. 33-34; określniki szczegółowe, s. 36). Mankamentem jest również zbyt mała ilość przykładów ilustrujących wywody teoretyczne. Np. „Odsyłacze systematyczne wskazują na zachodzące między tematami związki przynależności lub podporządkowania. Kierują od pojęć nadrzędnych, od całości, rodzaju, dziedziny do pojęć podporządkowanych. W pierwszej części odsyłacza występuje jeden nagłówek, w drugiej większa ich liczba” (s. 40). Jeżeli powyższy wywód sformułowany bardzo lapidarnie nie zostanie poparty przykładami, nie będzie dla studentów zrozumiałym.

Cała partia skryptu dotycząca katalogu przedmiotowego, jest oparta na dziele A. Łysakowskiego *Katalog przedmiotowy. Podręcznik*. Jednakże wywody, które w pracy tej są jasne i zrozumiałe, stają się trudniejsze do zrozumienia właśnie wskutek maksymalnego ich streszczenia.

Katalog przedmiotowy jako reprezentatywny dla katalogów tematowych został omówiony w sposób, który zapoznaje studentów ogólnie z problematyką. Natomiast katalogom ujęciowym praca poświęca zaledwie trzy strony tekstu (s. 44-47), informując najogólniej o schematach układu, symbolice, odsyłaczach i indeksach, ale nie postępując się przykładami. Trafne, lecz bardzo lapidarne sformułowania tej części pracy mogą okazać się zbyt trudne dla nie przygotowanego użytkownika. Wprawdzie autorka zastrzega, że „trudno [...] szerzej wyłożyć zasady katalogów ujęciowych, ponieważ poza ogólnymi zasadami każdy system stosuje rozwiązania własne” (s. 47), mimo to jednak „ogólne zasady” powinny być wyłożone szerzej i dostępniej oraz poparte przykładami zaczerpniętymi właśnie z owych „rozwiązań własnych” pochodzących z rozmaitych systemów. Natomiast system UKD mający bogatą i dostępną literaturę, do której można ewentualnie odesłać studentów, został opracowany stosunkowo wyczerpująco i dokładnie.

Szkoda też, że autorka nie wspomniała nawet — jako o drugim przykładzie klasyfikacji systematycznej — o wydawnictwie *Bibliotečno-bibliografičeskaja klasifikacija* (Vyp. 1-25. Moskwa 1960-1970), opracowanym przez Bibliotekę im. Lenina, im. Sałtykowa-Szczedrina, Bibliotekę Akademii Nauk ZSRR oraz Wszechzwiązkową Izbę Książki.

Część historyczną pracy, w której autorka omawia poszczególne systemy klasyfikacyjne, również cechuje zbyt wielką lapidarność sformułowań; przykład stanowić może charakterystyka klasyfikacji stosowanych przez Bibliotekę Kongresu w Waszyngtonie (s. 100-103), Wszeczwiązkową Izbę Książki w Moskwie (s. 122-123), a także klasyfikacji J. Browna (s. 117-119).

Wielka lapidarność przedstawianej problematyki nie tylko zwiększa stopień trudności jej zrozumienia przez użytkowników, ale może nawet powodować błędy merytoryczne, wynikłe często ze zbyt krótkich i uogólnień. Wyraznym tego przykładem jest rozdział omawiający problem współczesnych koncepcji klasyfikacyjnych (s. 69-71). Autorka wymienia tu wyłącznie metodologiczną zasadę podziału nauk, pomijając kryterium podziału z punktu widzenia przedmiotu badania oraz z punktu widzenia zadań nauk⁴. Poza tym tworzenie współczesnych systemów klasyfikacji nauk coraz rzadziej opiera się na wymienionych tu tradycyjnych już kryteriach, ale najczęściej wywołane jest potrzebami organizacyjnymi w dziedzinie informacji naukowo-technicznej i bibliotecznej oraz planowania postępu naukowego⁵. Pominiecie powyższych faktów sugerować może nie przygotowanym użytkownikom, że przedstawiona w skrypcie koncepcja podziału jest jedyną istniejącą lub najważniejszą, zaciera również ściśle powiązania i zależności między systemami klasyfikacji nauk i piśmiennictwa.

Zastrzeżenia budzić mogą również informacje merytoryczne, zawarte w rozdziale dotyczącym katalogów rzeczowych w polskich bibliotekach naukowych. Niektóre z nich, np. katalog systematyczny Biblioteki Śląskiej w Katowicach czy też Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, zostały omówione w sposób stosunkowo wyczerpujący, zaznajamiając czytelników z zagadnieniem. Autorka omawia jednak katalogi niektórych innych bibliotek w sposób, który świadczy, że z pewnością nie zna ich z autopsji, a informacje, których dostarcza, są przestarzałe i mylące. Przykładem może być omówienie katalogu rzeczowego Biblioteki Głównej UAM w Poznaniu (s. 103-104, 146) stwierdzające, że katalog ten oparty jest na przestarzałym schemacie O. Hartwiga, którego skomplikowana symbolika utrudnia wprowadzanie zmian; autorka postuluje gruntowną rewizję i przebudowę katalogu. Nie ulega wątpliwości, że schemat O. Hartwiga w swojej pierwotnej postaci nie zaspokaja współczesnych potrzeb, toteż od 1958 r. pracownicy Biblioteki przebudowują i modernizują katalog systematyczny. Schematy działów głównych i poddziałów dalszych stopni dostosowuje się do wymogów rozwoju poszczególnych dyscyplin naukowych. Wprowadzono również poddziały wspólne. Wprowadzania wymienionych zmian nie utrudniała bynajmniej skomplikowana symbolika przyjętego schematu, lecz fakt, że omawiany katalog systematyczny spełniał również funkcję katalogu topograficznego i dopiero po wprowadzeniu numerus currens modernizacja taka stała się możliwa⁶. Autorka dostarczyła więc informacji nieaktualnych i nie sprawdzonych, co budzić może nieufność również do charakterystyki pozostałych katalogów rzeczowych bibliotek naukowych uwzględnionych w skrypcie.

Powyższe uwagi krytyczne nie mają na celu umniejszenia znaczenia pracy zatytułowanej skromnie *Katalogi rzeczowe*. Gromadzi ona rozproszone dotychczas informacje dotyczące klasyfikacji bibliotecznych i bibliograficznych, daje ich rzetelny, choć ogólny przegląd. Mimo przytoczonych wyżej uwag krytycznych stanowić może cenną pomoc dydaktyczną.

Aleksandra Ochmańska

⁴ S. Kamiński: Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk. Lublin 1970 s. 216-218.

⁵ Ibid. s. 218, 231.

⁶ Według informacji mgr L. Cybertowicz.

PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA KRAJOWEGO

Niniejszy przegląd obejmuje wydawnictwa I kwartału 1974 roku, i chociaż większość zarejestrowanych poniżej pozycji nosi wprawdzie datę wydania 1973, ale na półkach księgarskich ukazały się one dopiero na początku 1974 roku.

Zagadnienia struktury i organizacji sieci bibliotek w Polsce przedstawiają w swoich pracach L. Łoś i L. Adamów. Interesująca książka L. Łosia [1] daje wyczerpujący obraz problematyki bibliotek sieci PAN*.

L. Adamów [2] zajmuje się strukturą sieci bibliotek w Polsce kładąc szczególny nacisk na biblioteki w Siłach Zbrojnych PRL. Będąc przy sprawach bibliotekarstwa wojskowego nie wypada pominąć materiałów z konferencji zorganizowanej z okazji 30-lecia Wojska Polskiego, wydanych ostatnio przez współorganizatorkę obrad — Centralną Bibliotekę Wojskową. Na zawartość publikacji, noszącej tytuł konferencji *Książka w życiu żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego* [3], składają się referaty, komunikaty i wypowiedzi dyskutantów dotyczące zagadnień bibliotekarstwa, głównie wojskowego, oraz czytelnictwa książek i prasy wśród żołnierzy.

Z pracy zbiorowej *Nauka w Wielkopolsce* [4], wartej w całości przeczytania, dwa rozdziały odpowiadają zakresowi niniejszego przeglądu. Pierwszy — pióra S. Kubiaka [5] omawia dzieje bibliotek w Wielkopolsce, dzieląc je na cztery okresy: biblioteki w okresie I Rzeczypospolitej, pod zaborem pruskim, w latach 1919-1945 i w Polsce Ludowej. Praca dotyczy bibliotek naukowych i podkreśla ich wkład w rozwój życia naukowego regionu. Rozdział napisany przez S. Nawrockiego [6] traktuje o sieci i organizacji archiwów, gromadzeniu, opracowaniu, konserwacji i udostępnianiu akt.

Aktualne problemy bibliotekarstwa porusza J. Kołodziejska w książce *Bibliotecka a świat współczesny* [7]. Autorka przedstawia historię powstania i rozwoju bibliotek publicznych w Europie i Ameryce; omawia zakres działalności współczesnej biblioteki, zagadnienia badań czytelnictwa, instytucje służby informacyjnej i środki rozpowszechniania informacji, zastosowanie mechanizacji i automatyzacji w usprawnianiu rejestracji oraz udostępniania zbiorów i informacji. Osobny rozdział poświęca bibliotekom zaspokajającym specjalne potrzeby czytelnice (niewidomych, chorych i ludzi starszych). Ostatnia część dotyczy pracowników bibliotek, ich kształcenia i organizacji zawodowych.

Dla historyków książki Zakład Narodowy im. Ossolińskich wydał dwie ciekawe publikacje monograficzne. Monografia A. Kaweckiej-Gryczowej *Ariańskie oficyny wydawnicze Rodeckiego i Sternackiego* [8] składa się z dwóch działów. Pierwszy ukazuje dzieje drukarni krakowskiej i rakowskiej, drugi — zawiera bibliografię wydawnictw obu oficyn zestawioną na podstawie materiałów zebranych w kraju i w licznych bibliotekach zagranicznych — w sumie 326 druków. Część bibliograficzną uzupełniają indeksy nazw właścicieli i alfabetyczny. Walory pracy podnosi strona edytorska. Część monograficzną jak i adnotacje bibliograficzne opracowano również w języku francuskim. Książka zawiera też 34 reprodukcje druków z oficyn Rodeckiego i Sternackiego. Trudnego zadania opracowania monografii Ossolineum w początkowej fazie jego działalności wydawniczej, przypadającej na okres zaborów, podjął się H. Łapiński w pracy *U początków działalności wydawniczej Ossolineum* [9]. Autor omawia zamierzenia, plany wydawnicze i wydawnictwa Jerzego Maksymiliana Ossolińskiego, legalną i tajną działalność edytorską Zakładu i jej owoce. Część drugą pracy stanowi adnotowana bibliografia wydawnictw Ossoli-

* Recenzję tej książki publikujemy na s. 324—327.

neum w układzie chronologicznym z wyodrębnionym rejestrem edycji konspiracyjnych z lat 1832-1834. Publikację uzupełniają liczne ilustracje.

Praca E. Słodkowskiej *Problemy księgoznawcze w Polsce XIX wieku* [10] porusza dotkliwe dla badaczy historii książki i literatury problem braku bibliografii bibliologicznej za wiek XIX. Słodkowska przedstawia stan badań w zakresie wiedzy o książce, wskazuje metody i źródła dla opracowania tej bibliografii, omawia zakres badań przedstawiając szereg cech charakterystycznych dla księgoznawstwa XIX wieku. Całość pracy ma na celu ukazanie potrzeby opracowania retrospektywnej bibliografii księgoznawczej za wymieniony okres. W części końcowej autorka podaje kilka wariantów konkretnych sposobów realizacji tego zamierzenia.

Bibliografia Zofii Zydanowicz *Bibliografie narodowe bieżące* [11] przedstawia 27 spisów bibliograficznych z 19 krajów, omawiając historię bibliografii narodowej danego kraju, dobór materiału, opis bibliograficzny i układ bibliografii, indeksy, wydawnictwa uzupełniające bibliografię narodową. Oprócz bibliografii narodowych przewodnik uwzględnił drukowane katalogi Bibliothéque Nationale, British Museum i Library of Congress oraz kilka znanych międzynarodowych bibliografii bibliografii.

J. Glensk w pracy *Bibliografia opracowań prasy śląskiej* [12] zgromadził ponad 1700 pozycji dotyczących dzienników i czasopism polskich, niemieckich i czesko-morawskich oraz osób związanych z prasą śląską. Autor podaje także prace niepublikowane i materiały archiwalne. Trzon bibliografii w układzie działowym uzupełniają indeksy autorów i tytułów czasopism.

Kontynuując prace nad bibliografią regionalną Krakowa, podjęte w Dziale Informacyjno-Bibliograficznym Miejskiej Biblioteki Publicznej, pracownicy wymienionego Działu — T. Bieńkowska i Z. Vogel — opracowały pierwszy rocznik *Bibliografii Krakowa 1970* [13]. Poprzednikiem rocznika jest wydana w r. 1971 praca *Książka o Krakowie*. Wybór publikacji z lat 1945-1969. Bibliografia rejestruje w 15 działach 3138 pozycji; zaopatrzona jest w indeks autorów, tytułów i haseł przedmiotowych. Daje wszechstronny obraz życia miasta poczynając od środowiska geograficznego, zagadnień demograficznych i historii poprzez zagadnienia gospodarcze, społeczne i kulturalne. Ostatni — XV dział bibliografii poświęcony jest sprawom książki i czytelnictwa. Autorki przewidują systematyczne ukazywanie się dalszych roczników.

Zeszyt 1/2/1973 *Roczników Bibliotecznych* [14] dedykowany jest prof. dr Marcie Burbiance z okazji Jej siedemdziesięciolecia**. O Jej życiu i działalności pisze A. Knot, a dorobek naukowy z lat 1932-1972 przedstawia w formie bibliografii A. Mendykowa. O książce i bibliotekach w aspekcie historycznym traktują artykuły J. Mayera, A. Żbikowskiej-Migoń, S. Rosołowskiego, Małgorzaty Stolzman, J. Jaworskiej i M. Przyweckiej-Sameckiej. Problemów księgarstwa dotyczą prace Krystyny Spałek i S. Pajączkowskiego. O czytelnictwie studentów piszą E. Marczevska-Stańdowa, W. Dembecka, T. Cieślak i D. Wasilewska. Współczesnymi problemami bibliotekoznawstwa zajmują się: N. N. Sołowjowa (propaganda książki), J. Baumgart (struktura bibliotek szkół wyższych), L. Łoś (wymiana zagraniczna wydawnictw naukowych), J. Andrzejewska (kultura czytelnicza). Artykuł Grażyny Talar poświęcony jest zmarłemu w 1972 r. wybitnemu poligrafowi i bibliofilowi Janowi Kuglinowi. W dziale Materiały K. Pawlik przedstawia rękopisy i inkunabuły nyskich bibliotek klasztornych. Ponadto, jak zwykle, zeszyt zawiera stały dział recenzji i przeglądów, kronikę, a w niej wykaz prac doktorskich i magister-

** Prof. Burbianka zmarła dn. 29 X 1973 r. Wspomnienie o Niej drukujemy na s. 353-356.

skich wykonanych w Instytutach Bibliotekoznawstwa w 1972 roku oraz nekrologi M. Łodyńskiego i Z. Rutkowskiego.

Tom 4 *Studiów o Książce* [15] zawiera interesujące prace teoretyczne: A. Nowickiego — O sposobach istnienia człowieka w książce, K. Głombiowskiego — Nauka o książce nauka o człowieku, K. Migonia — Współczesna nauka o książce. B. Biefkowska i R. Zurkowa w swoich artykułach omawiają stan literatury kopernikańskiej w bibliotekach szkolnych i prywatnych. M. Wigluszowa przedstawia Warszawę jako ośrodek wydawniczy polskich książek rolniczych. Piśmiennictwem muzycznym, tym razem dla niewidomych, zajmuje się M. Przywecka-Samecka. R. Cybulski pisze o problematyce współczesnego rynku księgarskiego. W dziale Propozycje i poglądy wypowiadają się J. Dunin (o książce przyszłości) i T. Radwan-Wińska (na temat problemów oceny książki dla młodzieży). W bieżącym numerze *Studiów* wprowadzono nowy dział pt. Przekłady, w którym prezentowane będą prace czołowych bibliologów zagranicznych. Na początek zamieszczono prace M. Lisowskiego i A. Barsuka, reprezentatywne dla poglądów księgoznawców rosyjskich i radzieckich. W dziale Przeglądy Grażyna Talar omawia książki zajmujące się badaniami czytelniczymi.

Kolejny zeszyt *Pamiętnika Biblioteki Kórnickiej* [16] otwiera artykuł D. Bolewskiej — Biblioteka Batignolska jako depozyt w Kórniku. R. Marciniak pisze o studiach litewskich, a J. Wiesiołowski o księgozbiornie Łukasza Dajewskiego. Poza tym tom zawiera m. in. katalog 261 druków prasowych XVI-XVIII w. ze zbiorów Biblioteki opracowany przez K. Kłodzińską oraz Przewodnik po katalogach i informatorach Biblioteki Kórnickiej — A. Mężyńskiego.

W nr 1/1974 *Kwartalnika Historycznego* ukazała się wśród głosów w dyskusji w czasie obrad XVII Sekcji II Konkresu Nauki Polskiej wypowiedź prof. dr Heleny Więckowskiej dotycząca związków bibliotekoznawstwa z naukami historycznymi. Wypowiedź tę przedrukowujemy na końcu niniejszego przeglądu.

WYKAZ OMÓWIONYCH PUBLIKACJI

1. Leon Łoś: Biblioteki Polskiej Akademii Nauk. Zarys kształtowania sieci i stan aktualny. Wrocław 1973 Zakł. Narod. im. Ossolińskich ss. 247. Polska Akademia Nauk. Biuro Wydawnictw i Bibliotek.
2. Leszek Adamów: Sieć biblioteczna w Polsce Ludowej i Siłach Zbrojnych PRL. Warszawa 1974 ss. 74. Centralna Biblioteka Wojskowa. Biblioteczka Bibliotekarza Wojskowego T. 4.
3. Książka w życiu żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego. Materiały z konferencji naukowej 23-24 maja 1973 r. Warszawa 1974 ss. 230. Centralna Biblioteka Wojskowa.
4. Nauka w Wielkopolsce. Przeszłość i teraźniejszość. Studia i materiały. Praca zbiorowa pod red. Gerarda Labudy. Poznań 1973 Wyd. Poznańskie ss. 1354. Poznańskie Tow. Przyjaciół Nauk.
5. Stanisław Kubiak: Biblioteki. W: Nauka w Wielkopolsce. Poznań 1973 s. 102-137.
6. Stanisław Nawrocki: Archiwa. W: Nauka w Wielkopolsce. Poznań 1973 s. 138-154.
7. Jadwiga Kołodziejska: Biblioteka a świat współczesny. Wrocław 1973 Zakł. Narod. im. Ossolińskich ss. 230. Książki o Książce.
8. Alodia Kawecka-Gryczowa: Ariańskie oficyny wydawnicze Rodec-

kiego i Sternackiego. Dzieje i bibliografia. Wrocław 1974 Zakł. Narod. im. Ossolińskich ss. 370.

9. Henryk Łapiński: U początków działalności wydawniczej Ossolineum. 1817-1834. Wrocław 1973 Zakł. Narod. im. Ossolińskich ss. 231. Polska Akademia Nauk. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Biblioteka.

10. Elżbieta Siodkowska: Problemy księgoznawcze w Polsce XIX wieku. (O polską bibliografię bibliologiczną za XIX w.) Warszawa 1973 ss. 134. Biblioteka Narodowa. Prace Instytutu Bibliograficznego nr 18.

11. Zofia Zydanowicz: Bibliografie narodowe bieżące. Przewodnik. Warszawa 1973 Stow. Bibliotekarzy Polskich ss. 109.

12. Joachim Glensk: Bibliografia opracowań prasy śląskiej. T. 1: Do roku 1945. Opole 1973 ss. 137. Instytut Śląski w Opolu.

13. Teresa Bieńkowska, Zdzisława Vogel: Bibliografia Krakowa 1970. Kraków 1973 ss. 339. Miejska Biblioteka Publiczna w Krakowie.

14. *Roczniki Biblioteczne*. R. 17: 1973 zes. 1/2. Wrocław 1973 PWN ss. 554.

15. *Studia o Książce*. T. 4: 1974. Wrocław 1974 Zakł. Narod. im. Ossolińskich ss. 308.

16. *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej*. Zesz. 11. Wrocław 1974 Zakł. Narod. im. Ossolińskich ss. 339.

Alicja Olejnik

WYPOWIEDZ PROF. DR HELENY WIĘCKOWSKIEJ NA II KONGRESIE NAUKI POLSKIEJ*.

Zespół dyscyplin naukowych i dziedziny działalności praktycznej związanych z informacją i dokumentacją naukową znalazł się w obrębie XVII Sekcji Nauk Historycznych jako jedna z czterech podsekcji. Ale zbiorczy referat prezentujący najważniejsze osiągnięcia i braki dyscyplin wchodzących do tej Sekcji pominał milczeniem Podsekcję Informacji, prawdopodobnie dlatego że teoria informacji jako nauka kompleksowa nie mieści się w ramach nauk historycznych i oparła szuka w innych dyscyplinach i to nie tylko humanistycznych.

W tym zespole dyscyplin członem podstawowym, z którego wywodzi się informacja, jest bibliotekoznawstwo. Na jego związki z naukami historycznymi, bardzo trwałe i bardzo istotne chcę tu zwrócić uwagę.

Bibliotekoznawstwo, nauka o bibliotece, badająca w aspekcie zarówno historycznym, jak i współczesnym, funkcje i zadania, strukturę i organizację, działalność, narzędzia, środki, metody i formy pracy biblioteki jako instytucji społecznej osadzonej w konkretnych realiach, uwarunkowanej potrzebami nauki, oświaty i kultury, jednocześnie warunkującej ich rozwój — jest z jednej strony częścią nauki historycznej o kulturze, z drugiej zaś stanowi teorię bibliotekarstwa. Albowiem badając warunki składające się na funkcjonowanie bibliotek ustala zasady ich działania, służąc swymi wynikami doskonaleniu praktyki bibliotecznej.

Bibliotekoznawstwo jest dyscypliną stosunkowo młodą, lecz wywodzi się z dawno u nas uprawianej nauki o książce (bibliografii), która poczęła się w Polsce rozwijać na przełomie XVIII i XIX w. Wywołały ją potrzeby epoki Oświecenia: konieczność orientacji w coraz bogatszym świecie ksiąg i upowszechnianie zgromadzonego w bibliotekach piśmiennictwa coraz szerszym kręgom użytkowników. Te potrzeby zrodziły bibliografię, utożsamianą aż do Bentkowskiego z historią literatury, i pierwsze, podejmowane przez historyków (Bandtkie, Lelewel) badania bibliologicz-

* Kwart. hist. R. 81: 1974 nr 1 s. 102-104.

ne, tj. badania książki jako obiektu materialnego, produktu określonych czynników społecznych oraz możliwości ekonomicznych i technicznych.

Te dwa nurty bibliotekoznawstwa rozwijały się w Polsce w ciągu XIX w. wolniej niż w innych krajach ze względu na specyficzną sytuację polityczną. Zadaniami naczelnym polskiego bibliotekarstwa w okresie niewoli było zachowanie piśmiennictwa narodowego. Dążenia te zrealizowane zostały w pomnikowym dziele Estreichera — *Bibliografii Polskiej*. Okresowi międzywojennemu zawdzięczamy rozkwit różnych kierunków biblioteko- i księgoznawczych. Nowe potrzeby nauki, oświaty i polityki kulturalnej odrodzonego, nowoczesnego państwa musiały wpłynąć na ożywienie badań zarówno tych, co bezpośrednio służyły doskonaleniu praktyki bibliotecznej (systemy klasyfikacji piśmiennictwa, instrukcje katalogowe, metodyka bibliografii), jak i badań historycznych dotyczących rozwoju formy i funkcji społecznej książki od jej zarania. Liczne prace poświęcone analizie kodeksów rękopiśmiennych, inkunabułów i druków szesnastowiecznych przyczyniły się do znacznego poszerzenia naszej wiedzy o kulturze, poziomie intelektualnym i wrażliwości estetycznej społeczeństw późnego Średniowiecza i epoki Odrodzenia.

Demokratyzacja oświaty, która pociągnęła za sobą konieczność tworzenia bibliotek powszechnych jako placówek uzupełniających, a niekiedy i zastępujących szkołę, skierowała zainteresowania uczonych na drugi podstawowy, obok zbiorów, element biblioteki, na czytelnika. Aby go pozyskać i zaspokajać jego potencjalne potrzeby należało przeprowadzać różnego rodzaju sondaże. Badania czytelnictwa poczęły u nas się rozwijać, podobnie zresztą jak na całym świecie, już od początków XX w. W oparciu o metody psychologiczne, socjologiczne i pedagogiczne badano stosunek czytelnika do książki, zależność poczytności książki od zawartości treściowej i układu tekstu, oddziaływanie książki na indywidualny rozwój człowieka i poszczególnych grup społecznych. Tworzyła się tzw. szkoła warszawska badań czytelnictwa (H. Radlińska na Wolnej Wszechnicy Polskiej), która w swym podstawowym zrebie przetrwała do naszych czasów.

Ogromny krok naprzód zrobiło nasze bibliotekoznawstwo w Polsce Ludowej. Wysoka ranga, jaka przypadła książce i gospodarzącej nią bibliotece w ideologicznym kształtowaniu społeczeństwa socjalistycznego, nałożyła na bibliotekę olbrzymie zadania wychowawcze. Złożona problematyka organizacyjna całego bibliotekarstwa krajowego objętego dekretem o bibliotekach domagała się szerokiej podbudowy naukowej. Wprowadzenie w 1945 r. bibliotekoznawstwa do programów samodzielnych studiów akademickich (J. Muszkowski na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Łódzkiego) gwarantowało dalszy rozwój dyscypliny i wpływ młodych kadr wysoko wykwalifikowanych do zawodu. Wszystko to ugruntowało bibliotekoznawstwo jako pełnoprawną dyscyplinę naukową. Jej wiekowe osiągnięcia podsumował i perspektywy dalszego rozwoju nakreślił referat A. Birkenmajera opracowany na I Kongres Nauki Polskiej w 1951 r.

Od czasu I Kongresu rozwinęły się różnokierunkowe badania. W oparciu o marksistowską teorię rozwoju procesów społecznych podjęto pionierskie studia nad problemami współczesnej książki i biblioteki oraz ich funkcji społecznej w ustroju socjalistycznym. Do warsztatów badawczych wprowadzono problemy organizacyjne, strukturalne, ekonomiczne i techniczne nowoczesnego bibliotekarstwa. Rozwinięto i znacznie rozbudowano badania czytelnictwa, zapoczątkowano prace zespołowe przy stosowaniu różnych metod badawczych. Polskie bibliotekoznawstwo zdobyło sobie ogólne uznanie na terenie międzynarodowym. Czynnie uczestniczymy w Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Bibliotekarskich (IFLA), której współzałożycielami byliśmy w 1927 r. Zajmujemy kierownicze stanowiska

w sekcjach, komisjach, różnych zespołach roboczych i we władzach naczelnych IFLA. Z naszej inicjatywy zapoczątkowano tu wiele prac i badań prowadzonych w skali międzynarodowej (statystyka wydawnictw, typologia bibliotek, budownictwo biblioteczne, kształcenie zawodowe na poziomie akademickim, teoria bibliotekoznawstwa). W ogłoszonych dotąd 22 zeszytach międzynarodowego czasopisma *Libri* ukazało się ok. 20 pozycji autorstwa polskich bibliotekoznawców.

Wszystkie te niewątpliwie osiągnięcia nie mogą przesłaniać nam białych plam i niedociągnięć. Jest ich niestety wiele. Do najważniejszych zaliczyć trzeba niedostateczne podążanie badań teoretycznych za potrzebami nowoczesnego bibliotekarstwa rozwijającego się w szybko zmieniającym się świecie. Problematyka bibliotek współczesnych i lepszego przystosowania ich do nowych wymagań nauki, oświaty i gospodarki narodowej nie znajduje należytego odbicia w naszej literaturze bibliotekoznawczej. Przeważają wciąż jeszcze prace wycinkowe, przyczynki; wysiłki badawcze różnych ośrodków nie są skoordynowane i nie mają należytego oparcia finansowego. A tymczasem bibliotekarstwo polskie stojące do niedawna w czołowie bibliotekarstwa światowego, jest obecnie zacofane w zestawieniu z innymi krajami. Nie dotrzymuje kroku potrzebom rozwijającej się nauki i oświaty. Toteż przed bibliotekoznawstwem polskim stają dziś jako pilne te kierunki badań, które w konsekwencji doprowadzają najszybciej do unowocześnienia całego krajowego systemu bibliotecznego, tak pod względem organizacyjno-strukturalnym, jak i technicznym. Biblioteka jest obecnie bardzo skomplikowaną instytucją, gromadzi rozmaitsze rodzaje dokumentów, pełni zróżnicowane funkcje: informacyjne, wychowawcze, dydaktyczne i naukowe. Obrosła więc w problemy, których zbadanie wykracza poza tradycyjne metody bibliologiczne. Sprawdzianem dobrej roboty bibliotecznej jest dostarczanie na potrzeby nauki i życia szybkiej, adekwatnej i należyście rozprowadzonej informacji zaczerpniętej z gromadzonych zasobów, a wyszukiwanej, opracowywanej i upowszechnianej przy pomocy nowoczesnej aparatury technicznej. Odpowiednie zorganizowanie całego zespołu procesów usprawniających przepływ informacji wymaga różnego typu badań eksperymentalnych i analitycznych w oparciu o wyniki i metody różnych dyscyplin (ekonomia, teoria zarządzania, statystyka, socjologia, logika, językoznawstwo, matematyka, technika).

Posługiwanie się w bibliotekoznawstwie różnymi metodami badawczymi i stosowanie ich dla celów własnych, tj. nowego ukształtowania strukturalnego systemu bibliotecznego i zmechanizowania wielu czynności bibliotecznych — nie narusza faktu przynależności tej dyscypliny do rodziny nauk społecznych, humanistycznych. Biblioteka i jej funkcje społeczne rozwijają się w konkretnej sytuacji politycznej, ustrojowej, ekonomicznej, w określonym czasie i na określonym terenie geograficznym, w zależności od stanu nauki, oświaty i kultury, których rozwój zależy w dużym stopniu od dobrej roboty bibliotecznej. Dopiero poznanie tych wszystkich procesów i ich wzajemnej zależności pozwoli uchwycić pewną prawidłowość i dynamikę rozwojową, nakreślić optymalny model biblioteki współczesnej i przewidzieć dalszą jej ewolucję. W tym sprzężeniu uwidoczni się ścisły związek bibliotekoznawstwa z naukami historycznymi, które służą mu za podstawę kształtowania teraźniejszości, a którym bibliotekoznawstwo ze swej strony poszerza zakres badawczy o rozległe pole dziejów kultury, jakim jest produkcja i rozpowszechnianie książek w społeczeństwie.

Od Redakcji: Autorka traktuje tę wypowiedź jako dyskusyjną, oczekując ustosunkowania się do niej osób zainteresowanych. Byłaby również pożądana wymiana opinii na temat związków bibliotekoznawstwa z innymi dziedzinami nauki. Redakcja zaprasza do dyskusji.

SPRAWOZDANIE
Z DZIAŁALNOŚCI PREZYDIUM ZARZĄDU GŁÓWNEGO STOWARZYSZENIA
BIBLIOTEKARZY POLSKICH ZA OKRES OD I II DO 31 X 1973 r.

złożone przez Sekretarza Generalnego kol. Janinę Cygańską na posiedzeniu ZG SBP w Toruniu 15 grudnia 1973 r.

Sprawy ogólne

Do ważnych wydarzeń w życiu bibliotekarstwa polskiego a także i naszej organizacji zaliczyć trzeba w ostatnim okresie:

1. obrady II Kongresu Nauki Polskiej,
2. zakończenie prac nad *Raportem o stanie bibliotek*.

W dniu 27 czerwca 1973 r. na II Kongresie Nauki Polskiej przedstawiony został w Podsekcji Informacji i Dokumentacji Naukowej referat pt. „Stan i perspektywy rozwojowe informacji i dokumentacji naukowej” w opracowaniu przewodniczącego ZG SBP kol. Witolda Stankiewicza. Materiały do referatu były przygotowywane przez szeroki zespół specjalistów, w skład którego wchodził m. in. kol. kol.: Janusz Albin, Jan Baumgart, Maria Dembowska, Karol Głombiowski, Leon Marszałek, Jadwiga Siniarska-Czaplicka, Helena Więckowska.

Powołanie odrębnej Podsekcji kongresowej dla omówienia problemów bibliotekarstwa, bibliotekoznawstwa i informacji oraz pokrewnych im dziedzin było dużym sukcesem i świadczy o wzroście rangi tych dyscyplin w nauce polskiej.

Zakończone zostały prace nad *Raportem o stanie bibliotek polskich* przygotowanym przez Bibliotekę Narodową z inspiracji Państwowej Rady Bibliotecznej.

W *Raporcie*:

1. przedstawiono zmiany zachodzące w funkcjonowaniu współczesnych bibliotek,
2. scharakteryzowano ogólnokrajową sieć biblioteczną i zasady jej zarządzania,
3. przedstawiono węzłowe zagadnienia dotyczące gromadzenia i przechowywania zbiorów, informacji bibliotecznej, mechanizacji i automatyzacji, kadr bibliotecznych, budownictwa i wyposażenia bibliotek oraz stanu badań w dziedzinie bibliotekoznawstwa,
4. sformułowano wnioski zmierzające do usprawnienia i unowocześnienia placówek ogólnokrajowej sieci bibliotecznej.

Raport o stanie bibliotek polskich był przedmiotem wnikliwej dyskusji w dniu 15 XI 1973 r. na plenarnym posiedzeniu Państwowej Rady Bibliotecznej. W dyskusji tej szereg wniosków i postulatów wysunęli również przedstawiciele Stowarzyszenia.

Raport całościowo ujął problem bibliotekarstwa w kraju. Wysunął też szereg wniosków i postulatów w celu szybkiej i radykalnej poprawy istniejącego stanu. Sprawy te głęboko interesują całą naszą społeczność bibliotekarską a działaczy

Stowarzyszenia, jako reprezentacji bibliotekarstwa polskiego, w szczególności. Konieczne więc jest przeprowadzenie nad tym *Raportem* szerokiej dyskusji w Okręgach i Oddziałach.

Sprawy socjalne

Najważniejszą sprawą, wokół której koncentrowały się w ostatnim okresie prace Prezydium, była regulacja płac bibliotekarskich.

W wszelkich swoich wystąpieniach oficjalnych Prezydium, reprezentujące całość bibliotekarstwa polskiego, kierowało się od lat przyjętymi zasadami tj.:

1. dążenie do jednolitej tabeli płac opartej o jednakowe wymagania kwalifikacyjne, jako czynnika stabilizacji kadry zawodowej w bibliotekach,
2. popieranie każdej możliwości poprawienia warunków płac poszczególnych grup pracowniczych bibliotek, co traktować należy jako etap w ogólnej regulacji płac.

Jak wiadomo, w wyniku długoletnich wysiłków i starań środowiska bibliotekarskiego w jednolity sposób unormowane zostały zasady dotyczące tabeli stanowisk, wymagań kwalifikacyjnych oraz uposażeń: pracowników służby bibliotecznej i bibliotekarzy dyplomowanych, niezależnie od miejsca ich zatrudnienia.

Ogólnopaństwowy program regulacji płac pracowniczych przewidywał również zmiany w tabelach płac bibliotekarskich. Regulację płac naszego środowiska rozpoczęto od bibliotekarzy — pracowników szkolnictwa wyższego. W 1972 r. objęto nią bibliotekarzy dyplomowanych a w 1973 r. pracowników służby bibliotecznej.

W tej sytuacji działanie nasze poszło w dwóch koniecznych kierunkach, tj. opiniowania projektów rozporządzeń w sprawie regulacji płac w szkolnictwie wyższym oraz usilnych starań o jednolite i kompleksowe uregulowanie płac bibliotekarskich.

Prace nad poszczególnymi projektami resortu nauki, szkolnictwa wyższego i techniki w zakresie regulacji płac prowadzone były w ścisłej współpracy z Zarządem Głównym ZNP, głównie z Sekcją Nauki. Odbyło się szereg spotkań zarówno w ZNP jak w Stowarzyszeniu dla opracowania ujednoczonego stanowiska w sprawie zasad regulacji płac w bibliotekach szkół wyższych. Tak uzgodnione opinie, Prezydium ZG Stowarzyszenia przekazało do Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz do Ministerstwa Kultury i Sztuki, jako resortu wiodącego w zakresie spraw bibliotekarskich.

W wystąpieniach swych postulowaliśmy*:

1. wyodrębnienie z ogólnej tabeli pracowników szkoły wyższej stanowisk służby bibliotecznej i utrzymanie jednolitej nomenklatury zawodowej, stosowanej już w różnych aktach prawnych,
2. ustalenie stawek dla poszczególnych stanowisk w taki sposób, aby miały charakter perspektywiczny, dawały większe możliwości awansu i stanowiły bodziec dla podnoszenia kwalifikacji ogólnych i zawodowych. Projekt takich stawek uzgodniony został z ZNP i przekazany do obu zainteresowanych resortów,
3. utrzymanie stosowanych dotychczas składników uposażenia wynikających z potrzeb strukturalno-organizacyjnych bibliotek, a mianowicie:
 - dodatku funkcyjnego dla kierowników placówek bibliotecznych oraz różnego stopnia komórek organizacyjnych, w których koncentruje się praca merytoryczna bibliotek,

* W chwili oddawania tego zeszytu *Przeglądu Bibliotecznego* do druku możemy już dodać, że wysunięte postulaty zostały uwzględnione przy regulacji płac bibliotekarskich wprowadzonej Rozporządzeniem Rady Ministrów z dn. 16 sierpnia 1974 r. w sprawie wynagradzania pracowników placówek upowszechniania kultury, archiwów państwowych i Filmoteki Polskiej.

- dodatku za wysługę lat, będącego czynnikiem stabilizacji w zawodzie,
- dodatku za stopnie naukowe, stanowiącego bodziec do podwyższania kwalifikacji pracowników bibliotek.

Prezes ZNP Bolesław Grześ i jego zastępca Tadeusz Toczek zaprosili przedstawicieli SBP na bezpośrednią rozmowę w sprawie ostatecznego przedyskutowania uwag i postulatów obu naszych organizacji do kolejnej wersji projektu tabeli płac dla pracowników służby bibliotecznej w bibliotekach szkół wyższych. Z ramienia Stowarzyszenia w rozmowie tej uczestniczyli kol. kol. Janina Cygańska i Adam Wróblewski.

W wyniku starań Stowarzyszenia wprowadzone zostały pewne korekty w przedstawionych przez resort projektach np.: wprowadzono tabelę stanowisk bibliotekarskich, nieco podwyższone zostały stawki dla niektórych stanowisk w tabeli, wprowadzono dodatki funkcyjne dla kustoszów służby bibliotecznej, pełniących funkcje dyrektorów lub kierowników bibliotek.

Jednocześnie z pracami nad regulacją płac w resorcie nauki, szkolnictwa wyższego i techniki Prezydium ZG Stowarzyszenia czyniło energiczne starania o regulację płac dla wszystkich bibliotekarzy ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. Z inicjatywy Stowarzyszenia Prezydium Państwowej Rady Bibliotecznej dokonało oceny sytuacji kadrowej w oparciu o przedstawione przez Stowarzyszenie tezy w sprawie polityki uposażeń bibliotekarzy.

W wyniku starań i zabiegów Stowarzyszenia powołany został w Ministerstwie Kultury i Sztuki zespół rzeczoznawców do opracowania projektu nowego systemu uposażeń pracowników służby bibliotecznej we wszystkich bibliotekach ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. W pracach tego zespołu z ramienia Prezydium brała udział kol. J. Cygańska.

Podjęmowane są również prace nad ustaleniem nowych zasad wynagradzania bibliotekarzy dyplomowanych, nie objętych Kartą Praw i Obowiązków Nauczyciela.

Wizyta przewodniczącego Stowarzyszenia u ministra Kultury i Sztuki

W dniu 12 grudnia 1973 r. minister Stanisław Wroński przyjął kol. W. Staniewiczza, który przedstawił Ministrowi aktualny kierunek prac Stowarzyszenia. Poruszone zostały również problemy dotyczące kształcenia i doskonalenia kadr bibliotecznych oraz niektóre sprawy dotyczące usprawnienia pracy bibliotecznej jak centralne drukowanie kart katalogowych oraz zaopatrywanie bibliotek w książki w specjalnej oprawie.

Minister poinformował przewodniczącego Stowarzyszenia o zamierzeniach dotyczących regulacji płac oraz o odpowiednich przygotowaniach resortu w tym zakresie.

Przygotowania konferencji naukowych

Zgodnie z przyjętym programem działalności Zarządu Głównego, Prezydium przystąpiło do prac przygotowawczych do VII Zjazdu Bibliotekarzy Polskich, który ma się odbyć w ramach obchodów jubileuszowych z okazji XXX-lecia PRL.

Wstępny projekt programu opracowała Komisja Mechanizacji i Racjonalizacji Pracy Bibliotecznej. VII Zjazd ma być poświęcony problemom modernizacji bibliotek polskich.

W projekcie programu przewiduje się zarówno obrady plenarne, jak i sekcyjne. Na plenarnych posiedzeniach przedstawione byłyby referaty obrazujące stan i kie-

runki rozwoju bibliotek w Polsce Ludowej, ich miejsce w nowoczesnym systemie nauki i oświaty oraz problemy modernizacji bibliotek polskich. Na tematykę sekcji złożyły się: 1) problemy dotyczące ogólnokrajowego systemu informacji naukowej, 2) organizacji pracy w bibliotekach oraz 3) problemy kształcenia i doskonalenia kadry bibliotecznych.

Przystąpiono również do organizowania konwersatorium Młodych Bibliotekarzy z różnych ośrodków kraju. Na prośbę Prezydium ZG SBP projekt programu przygotowało Koło Młodych Okręgu Łódź-miasto. W konwersatorium przewidziane jest: 1) spotkanie młodych bibliotekarzy z różnych ośrodków nt. Organizacja ruchu młodych bibliotekarzy w Polsce oraz 2) spotkania z wybitnymi ludźmi naszego zawodu, poświęcone głównie nowym tendencjom we współczesnym bibliotekarstwie.

Sesja IFLA

Na dorocznej Sesji IFLA zorganizowanej w 1973 r. we Francji w Grenoble uczestniczyła 7-osobowa delegacja polska, w skład której weszli kol. kol.: Witold Stankiewicz — przewodniczący delegacji, Edward Assbury, Jan Baumgart, Jadwiga Kołodziejska — sekretarz Komisji Teorii i Badań Bibliotecznych, Irena Morsztynkiewiczowa, Hanna Uniejewska, Jerzy Wierzbicki — sekretarz Komisji Budownictwa Bibliotecznego. 39 Sesja IFLA zgromadziła ponad 700 delegatów z 74 krajów. W posiedzeniu Sesji brali udział przedstawiciele UNESCO, FID, ISO i szeregu innych organizacji międzynarodowych. Głównym tematem tegorocznej Sesji było zagadnienie światowego systemu informacji bibliograficznej (UBC).

Podczas obrad plenarnych oraz komisji i sekcji wygłoszono prawie 100 referatów, które oprócz głównej tematyki tej Sesji omawiały wiele problemów szczegółowych. Przedstawiciele delegacji polskiej wygłosili 2 referaty: kol. H. Uniejewska nt. Biblioteki społeczno-ekonomiczne w Polsce i ośrodki informacji naukowej w zakresie tej specjalności — w Sekcji Bibliotek Specjalnych oraz kol. J. Wierzbicki nt. Standardy dla bibliotek publicznych i uniwersyteckich — w Komisji Budownictwa Bibliotecznego.

Ponadto delegatka SBP kol. J. Kołodziejska wobec nieobecności Przewodniczącego kierowała pracami Komisji Teorii i Badań Bibliotekoznawczych, jako jej Sekretarz.

Oprócz 39 Sesji odbyły się w omawianym okresie posiedzenia 3 komisji specjalistycznych IFLA:

1. Komisji Statystycznej w Lozannie (22-23 VIII 1973 r.) z udziałem ze strony polskiej Jerzego Maja (referat: „Informacja o pracach nad wykorzystaniem statystyki bibliotek publicznych w Polsce w latach 1971-1973”) oraz Ireny Morsztynkiewiczowej (referat: „Stan organizacji statystyki bibliotecznej w Polsce”),
2. Komisji Katalogowania w Grenoble (23-24 VIII 1973) z udziałem kol. Marii Lenartowicz,
3. Międzynarodowego Seminarium nt. budownictwa współczesnych bibliotek narodowych (3-6 IX 1973 r.) w Rzymie z udziałem kol. kol.: W. Stankiewicza i J. Wierzbickiego (jako jednego ze współorganizatorów seminarium z ramienia Komisji Budownictwa Bibliotecznego IFLA).

Inne prace Prezydium

W związku z objęciem przez prof. *Jana Szczepańskiego funkcji przewodniczącego Rady Głównej Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki Prezydium Zarządu Głównego SBP zwróciło się do Profesora z prośbą o reaktywowanie Komisji ds. Bi-

bliotek i Informacji Naukowej. Rada Główna powołała Komisję Informacji Naukowej, Bibliotek, Wydawnictw i Bazy Poligraficznej. W skład tej Komisji wchodzi Podkomisja Informacji Naukowej, Bibliotek i Archiwów. Do uczestnictwa w pracach Podkomisji został zaproszony przedstawiciel Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Reprezentantem Stowarzyszenia — zgodnie z decyzją Prezydium — została ponownie kol. Hanna Zasadowa.

Stowarzyszenie już po raz drugi otrzymało od prof. dr. Władysława Tatarkiewicza 10 000 zł, które Prezydium (podobnie jak uprzednio) przeznaczyło na stypendium Jego imienia dla młodych bibliotekarzy. Z nadesłanych przez Okręgi propozycji specjalna komisja dokonała wyboru kandydatów przyznając stypendium kol. Irenie Nitsche (Biblioteka Śląska) i Tadeuszowi Matyjaszkowi (Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Słupsku).

Przedłuża się sprawa zatwierdzenia przez Urząd Spraw Wewnętrznych m. st. Warszawy Statutu ze zmianami przyjętymi na Ogólnokrajowym Zjeździe Delegatów w Bydgoszczy. Urząd zażądał dostosowania zgłoszonego tekstu do statutu wzorcowego przeznaczonego dla różnego rodzaju stowarzyszeń. Projekt taki opracował dla SBP specjalista prawnik.

Prezydium ZG podjęło energiczne starania o uzyskanie dla potrzeb Stowarzyszenia odpowiedniego lokalu. Ministerstwo Kultury i Sztuki przychylnie ustosunkowało się do wniosku SBP przyznając Stowarzyszeniu kredyty inwestycyjne na budowę lokalu w ramach uzyskanego przydziału w Miejskiej Komisji Planowania Gospodarczego.

Prace Sekcji, Komisji i Referatów

Działalność Sekcji, Komisji i Referatów w okresie sprawozdawczym rozwijała się zgodnie z przyjętymi przez nie planami:

1. Zorganizowano 3 konferencje ogólnokrajowe (bibliotek muzycznych i bibliotek szpitalnych oraz naradę poświęconą kierunkom działalności Okręgów).
2. Przystąpiono do przygotowywania dalszych narad fachowych.
3. Opracowano ekspertyzy i opinie m. in. dotyczące projektu programu jednolitego szkolenia zawodowego, planu działalności Centrum oraz przygotowano opinie kilku norm bibliograficznych.
4. Zainicjowano prace realizowane przez Okręgi np. seminarium poświęcone zagadnieniom katalogowania alfabetycznego, cykl odczytów na temat katalogów centralnych.
5. Kontynuowano lub podjęto współpracę z wyspecjalizowanymi ośrodkami zagranicznymi lub międzynarodowymi.

Sekcja Bibliotek Fachowych opracowała w okresie sprawozdawczym ok. 50 normatywów czasu pracy poszczególnych odcinków pracy bibliotekarskiej oraz podjęła badania nad ustaleniem zasad i kryteriów zatrudnienia pracowników w bibliotekach fachowych. Wiele też uwagi poświęcono zagadnieniom szkolenia bibliotekarzy tej sieci, biorąc udział przy opracowywaniu programów kursów organizowanych przez POKKB.

Sekcja Bibliotek Muzycznych zorganizowała w Szczecinie w dniach 15-16 VI 1973 r. IV Krajową Konferencję Bibliotekarzy Muzycznych, w której uczestniczyło 42 delegatów z 25 bibliotek muzycznych i 3 fonotek radiowych. Głównym tematem Konferencji było opracowywanie nagrań dźwiękowych (przeważnie płyt i taśm) w różnego typu fonotekach krajowych. Wygłoszono następujące referaty: 1) Katalogowanie i katalogi płyt gramofonowych w Bibliotece Narodowej — Barbara Brzezińska; 2) Katalogowanie muzycznych nagrań magnetofonowych w fonotece radiowej

— Ewa Szemetyłło-Mrygoniowa; 3) Fonoteka w Bibliotece Głównej Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Katowicach — Lidia Baranowska; 4) Opracowanie nagrań w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Szczecinie — Wiesława Dziechciowska.

Materiały te posłużą do opracowania projektu instrukcji katalogowania nagrań dźwiękowych.

Ponadto kol. A. Mrygoń przedstawił nową wersję polskiej instrukcji katalogowania druków muzycznych XIX i XX w. po porównaniu jej z wydanymi ostatnio międzynarodowymi przepisami AIBM.

W okresie sprawozdawczym działalność Sekcji Bibliotek Muzycznych została rozszerzona wskutek utworzenia polskiej grupy narodowej w AIBM. Dotychczasowe kontakty bibliotek polskich z AIBM polegały głównie na dostarczaniu opisów adnotowanych do międzynarodowej bibliografii bieżącej literatury o muzyce RILM (Repertoire International de la Littérature Musicale).

Konieczne jest rozszerzenie tej współpracy na opracowanie materiałów do międzynarodowej bibliografii źródeł muzycznych RISM (Repertoire International des Sources Musicales). Dotyczy to materiałów rękopiśmiennych z XVII i XVIII wieku. Starania o podjęcie tej pracy zostały już poczynione przez Sekcję.

Zarysowuje się także perspektywa planowej współpracy bibliotek muzycznych krajów socjalistycznych z inicjatywy Czeskiej Grupy Narodowej AIBM. Sekcja Bibliotek Muzycznych jako Polska Grupa Narodowa AIBM widzi możliwości stałych kontaktów między grupami narodowymi krajów socjalistycznych poprzez sympozja, konferencje, praktyki wymienne i wycieczki szkoleniowe, wymianę wydawnictw, wzajemne upowszechnianie osiągnięć muzycznych, intensyfikację informacji o kulturze muzycznej, inicjowanie prac badawczych z zakresu bibliografii, dokumentacji i bibliotekoznawstwa muzycznego.

Sekcja Bibliotek Naukowych w okresie sprawozdawczym zajęła się przede wszystkim nawiązaniem stałej współpracy z Sekcją Nauki ZG ZNP. W wyniku tych kontaktów Przewodnicząca Sekcji weszła do Zarządu Komisji Bibliotekarzy i Dokumentalistów utworzonej przez ZNP.

Przedstawiciel Sekcji Bibliotek Naukowych SBP uczestniczył w licznych zebraniach ZNP i SBP współpracując przy opiniowaniu i opracowywaniu kolejnych projektów zarządzeń dotyczących regulacji płac i uprawnień pracowników służby bibliotecznej zatrudnionych w resorcie szkolnictwa wyższego.

W celu rozwinięcia stałej współpracy z okręgowymi sekcjami bibliotek naukowych wysłano do Zarządów Okręgów SBP odpowiednie propozycje, na które — jak dotychczas — odpowiedziały jedynie dwa Okręgi. W ramach tej współpracy kol. Z. Daszkowski wygłosił w Słupsku na zebraniu naukowym Okręgu Koszalińskiego referat pt. „Nowoczesna biblioteka naukowa”, a Przewodnicząca Sekcji brała czynny udział w pracach Sekcji Bibliotek Naukowych Okręgu Stołecznego przy przygotowywaniu kursu dla kandydatów do egzaminu na bibliotekarzy dyplomowanych.

Sekcja Bibliotek Publicznych w związku ze zmianami administracji terenowej przystąpiła do przygotowania w gronie rzeczoznawców dyskusji na temat modelu biblioteki gminnej i powiatowej.

Sekcja Bibliotek Szkolnych i Pedagogicznych wspólnie z Zarządem Sekcji Bibliotekarskiej ZNP przygotowała dla ZG ZNP wnioski i postulaty dotyczące stanu i trudności bibliotek szkolnych wobec nowych zadań stojących przed szkolnictwem i związaną z tym potrzebą zwiększenia efektywności pracy bibliotek. Sekcja współdziałała również w przygotowaniu wystąpienia do Ministra Oświaty i Wychowania

w sprawie konieczności wydawania dla bibliotekarzy szkolnych czasopisma przedmiotowego. Opracowano również szereg odpowiedzi na listy w sprawach bibliotek szkolnych poruszające m. in. problemy plac, wymiaru godzin, planów pracy, klasyfikacji książek. Sekcja podjęła starania o zebranie danych z poszczególnych Okręgów Stowarzyszenia o zakresie działania sekcji Okręgowych prowadząc jednocześnie propagandę Stowarzyszenia przy okazji konferencji organizowanych dla wizytatorów szkolnych. Przewodnicząca Sekcji bierze udział w szkoleniu bibliotekarzy tej sieci.

Sekcja Bibliotek Szpitalnych zorganizowała w Krakowie w dniu 26 IV 1973 r. ogólnopolską konferencję poświęconą biblioterapii z głównym referatem kol. D. Gościńskiej. Przewodnicząca Sekcji kol. W. Kozakiewicz wygłosiła szereg referatów na zebraniach i konferencjach, a m. in. w Olsztynie, gdzie odbyła się 2-dniowa Sesja poświęcona sytuacji bibliotek szpitalnych w tamtejszym województwie, w Opolu w związku z otwarciem biblioteki w zespole szpitali psychiatrycznych oraz w Świebodzicach (woj. wrocławskie).

Z inicjatywy Sekcji wystosowane zostały pisma do Głównego Komitetu Narodowego Funduszu Ochrony Zdrowia w sprawie uwzględnienia potrzeb bibliotek szpitalnych w podziale funduszu oraz do Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej o przyspieszenie wydania rozporządzenia wykonawczego do Ustawy o bibliotekach w sprawie organizacji bibliotek w zakładach lecznictwa zamkniętego. Również dzięki inicjatywie Sekcji po raz pierwszy wprowadzono do studiów bibliotekoznawczych we Wrocławiu wykład monograficzny z zagadnień biblioterapii i czytelnictwa chorych. Realizując planowe zamierzenia kol. J. Kościów, członek Sekcji, wystąpił do redakcji *Polityki* przedstawiając propozycje ogłoszenia konkursu „Moje lektury w czasie choroby”.

W okresie sprawozdawczym Sekcja utrzymywała kontakt z Podsekcją Bibliotek Szpitalnych IFLA przekazując materiały informacyjne o działalności tych bibliotek w Polsce. Nawiazany też został kontakt z Sekcją Bibliotek Szpitalnych w NRD.

Komisja ds. Budownictwa i Wyposażenia Bibliotecznego w okresie sprawozdawczym ściśle współpracowała z Komisją Mechanizacji i Racjonalizacji Pracy Bibliotecznej.

Działalność Komisji Informacji Naukowej skoncentrowała się na opracowywaniu uwag do kolejnych wersji Programu działania Centrum INTE oraz na zagadnieniu specjalizacji bibliotek i problematyce bibliotek centralnych. W lipcu 1973 r. przygotowane zostały uwagi do projektu Programu Centrum.

Zespół Komisji Informacji Naukowej włączył się do prac nad programem ŚWIATOWID współpracując w zakresie badania potrzeb użytkowników informacji naukowej.

W okresie sprawozdawczym działalność Komisji ds. Katalogowania Alfabetycznego koncentrowała się przede wszystkim na: pracach związanych z przygotowaniem polskiej instrukcji katalogowej, współpracy z Komitetem Katalogowania IFLA (Committee on Cataloguing), opiniowaniu projektów polskich norm bibliograficznych, prowadzeniu seminarium na temat zagadnień katalogowania.

W związku z przejęciem przez Bibliotekę PAN w Warszawie prac nad redakcją instrukcji katalogowej zasadniczej zmianie musiał ulec tryb działania Komisji. Ustalono, że do zadań Komisji należeć będzie opiniowanie projektów instrukcji przygotowywanych przez redakcję oraz informowanie poszczególnych środowisk bibliotekarskich o zmianach, jakie w stosunku do dawnych przepisów katalogowych przyniesie nowa instrukcja.

W okresie od października 1972 r. do czerwca 1973 r. odbywały się raz w mie-

siącu z inicjatywy kol. M. Lenartowicz posiedzenia seminarium poświęconego zagadnieniom katalogu alfabetycznego. Organizacją tego seminarium zajęła się Sekcja Bibliotek Naukowych Okręgu Warszawskiego.

Współpraca Komisji z IFLA Committee on Cataloguing polegała na przesyłaniu do Sekretariatu Komitetu komunikatów o pracach nad polską instrukcją oraz publikacji zawierających artykuły poświęcone zagadnieniom katalogu alfabetycznego. Ponadto i to głównie, na opracowywaniu uwag do materiałów przesyłanych przez Committee on Cataloguing IFLA.

Opracowano uwagi:

1. do Międzynarodowej normy opisu bibliograficznego (uwagi przesłano także do ISO) — oprac. kol. kol. M. Lenartowicz i J. Pelcowa,
 2. do materiałów o autorstwie korporatywnym,
- a ponadto przekazano
3. spis nazw organów polskich władz ustawodawczych i wykonawczych uzupełniony do stanu aktualnego.

Na zaproszenie Committee on Cataloguing IFLA kol. M. Lenartowicz delegowana przez Bibliotekę PAN w Warszawie uczestniczyła w międzynarodowym spotkaniu bibliotekarzy (Revision Meeting), które odbyło się w Grenoble w dniach 23-24 VIII 1973 r. i było poświęcone dyskusji nad ISBD.

Komisja Katalogów Centralnych realizując swoje zamierzenia dotyczące zapoznania zainteresowanych z nową formą współpracy z katalogiem centralnym Biblioteki Narodowej tworzonym w systemie ARKA rozesłała do Zarządów Okręgów pisma w sprawie organizowania spotkań z przedstawicielkami Biblioteki Narodowej. Pierwsze takie spotkanie odbyło się w Krakowie w dniu 13 VI 1973 r. zorganizowane przez oba Okręgi przy udziale kol. M. Szpachty i M. Brykczyńskiej z Zakładu Katalogów Centralnych. Nadeszły już dalsze zgłoszenia z innych Okręgów (Koszalin, Łódź).

Prace Komisji ds. Kształcenia i Doskonalenia Kadr w okresie sprawozdawczym koncentrowały się na dyskusji nad nową wersją „Projektu jednolitego kształcenia bibliotekarzy” opracowanego przez Państwową Radę Biblioteczną. W celu zebrania na ten temat wypowiedzi poszczególnych środowisk Stowarzyszenia, Komisja rozesłała do wszystkich Okręgów specjalną ankietę i tekst „Projektu”. W ten sposób zainicjowała szeroką dyskusję na temat kształcenia kadry bibliotekarskiej. Wypowiedzi nadesłane przez 13 Okręgów zawierały następujące wnioski i postulaty:

- utrzymanie kształcenia bibliotekarzy na poziomie średnim,
- uznanie matury za podstawowe kryterium kwalifikujące do zdobycia zawodu bibliotekarskiego,
- równomierne rozmieszczenie ośrodków kształcenia bibliotekarzy,
- rozwinięcie studiów wyższych przez utworzenie studiów zaocznych oraz podyplomowych,
- konieczność szkolenia permanentnego oraz stworzenie możliwości zdobywania stopni naukowych,
- wprowadzenie do szkół bibliotekarskich problemów informacji, ściśle związanych z bibliotekarstwem.

Niektóre Okręgi przedstawiły własne, krótkie projekty systemu kształcenia. Większość Okręgów opowiedziała się zdecydowanie negatywnie w sprawie egzaminów I, II i III stopnia, które przewidywał „Projekt”.

Na zebraniu Komisji, które odbyło się 3 VII 1973 r., przyjęto schemat organizacji kształcenia bibliotekarzy i pracowników informacji naukowej w oparciu o następujące założenia ogólne:

1. kształceniem bibliotekarzy zajmuje się jeden resort, w szczególności powołana przy Ministerstwie Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki Komisja Programowa,
2. Komisja Programowa ustala ogólne ramy programowe. Szczegółowe programy są zróżnicowane w zależności od potrzeb bibliotekarzy kształcących się,
3. matura stanowi minimum wykształcenia ogólnego w zawodzie bibliotekarza,
4. kształcenie organizowane jest na 4 poziomach:
 - a) poziom średni — szkoły pomaturalne równomiernie rozmieszczone w poszczególnych województwach,
 - b) poziom wyższy uniwersytecki (studia na uniwersytetach i na WSP),
 - c) doskonalenie podyplomowe dla absolwentów niebibliotekarskich kierunków studiów oraz różnorodne formy kształcenia permanentnego pracowników bibliotek i ośrodków informacji (co 3 lata),
 - d) studia doktoranckie.

Komisja Mechanizacji i Racjonalizacji Pracy Bibliotecznej odbyła w okresie sprawozdawczym 4 zebrania. Wyłonione zostały zespoły, mające się zajmować bieżąco głównymi kierunkami pracy: zespół do spraw opracowania programu modernizacji biblioteki, zespół do spraw sprzętu i wyposażenia, zespół do spraw propagandy problemów mechanizacji i racjonalizacji. Powołano do życia dział racjonalizacji pracy bibliotecznej na łamach *Bibliotekarza* pod red. kol. H. Sawoniaka. Opracowano projekt programu VII Zjazdu Bibliotekarzy Polskich.

Ponadto podjęto wstępne prace dotyczące:

- utworzenia centralnego zasobu informacyjnego w sprawach sprzętu i wyposażenia bibliotecznego (w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie pod kier. kol. Z. Piszczka);
- zorganizowania wystawy sprzętu i wyposażenia bibliotecznego oraz opracowania informatora prezentującego producentów krajowych i zagranicznych tego sprzętu;
- zebrania informacji na temat urządzeń do powielania kart katalogowych i podjęcia starań mających na celu powszechne ułatwienie ich nabycia.

Zgodnie z planem pracy Komisja Współpracy Bibliotek w Zakresie Gromadzenia Zbiorów przeprowadziła badania wpływu bieżących czasopism zagranicznych z krajów kapitalistycznych do bibliotek w Polsce. Artykuł w opracowaniu kol. B. Świderskiego pt. „Czasopisma zagraniczne importowane z krajów kapitalistycznych do Polski w 1971 roku. Próba analizy” został przesłany do Redakcji *Rocznika Biblioteki Narodowej* w Warszawie. Analiza ta stanowi kontynuację prac prowadzonych nad powyższym zagadnieniem.

Wszczęto też prace nad zbadaniem aktualnego stanu gospodarki dubletami i drukami zbędnymi w Polsce. Badania mają na celu usprawnienie organizacji w zakresie gospodarki tymi materiałami (oprac. kol. J. Dunin, J. Janiak).

W okresie sprawozdawczym Komisja Wydawnicza odbyła zebrania (11 XII 1972 r. i 6 III 1973 r.), na których przyjęto plan pracy Komisji, analizowano stan realizacji planu wydawnictw zwartych na lata 1972/1973 oraz ustalono plan wydawniczy na rok 1974. Ponadto Komisja opracowała tekst ankiety skierowanej do ogółu bibliotekarzy w sprawie dotychczasowej i przyszłej polityki wydawniczej SBP. Jej celem ma być wysondowanie opinii na temat zapotrzebowania społecznego w tym zakresie. Ankieta została skierowana imiennie do działaczy SBP i do bibliotekarskiej kadry kierowniczej, a za pośrednictwem naszych miesięczników — do ogółu bibliotekarzy.

Referat d/s Okręgów zorganizował w dniu 28 IV 1973 r. w Warszawie naradę

poświęconą kierunkom działalności Okręgów Stowarzyszenia z referatem przewodniczącego Referatu kol. F. Łozowskiego pt. „Problemy aktywizacji Okręgów Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich” (ogłoszony w Komunikacie organizacyjnym nr 4). W naradzie uczestniczyli przewodniczący i sekretarze Okręgów. Materiały z narady posłuży do próby ustalenia praktycznych rozwiązań w dziedzinie usprawnienia działalności Okręgów. Zgodnie z wysuniętym na naradzie postulatem opracowania form działalności oddziałów SBP, jako podstawowych komórek organizacyjnych Stowarzyszenia, kol. Irena Suchta z Olsztyna przygotowała projekt wytycznych do programu działania i form pracy oddziałów.

POSIEDZENIE ZARZĄDU GŁÓWNEGO STOWARZYSZENIA BIBLIOTEKARZY POLSKICH, TORUŃ 15 XII 1973 r.

Przewodniczący ZG SBP kol. Witold Stankiewicz otwierając posiedzenie Zarządu Głównego SBP serdecznie podziękował kol. Alojzemu Tujakowskiemu za umożliwienie członkom Zarządu Głównego uczestniczenia w jubileuszu 50-lecia działalności Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika oraz w otwarciu nowego gmachu Biblioteki.

Zgodnie z porządkiem obrad sprawozdanie z działalności Prezydium* ograniczono do krótkich informacji Sekretarza Generalnego SBP — kol. Janiny Cygańskiej, która zwróciła uwagę na najważniejsze prace Prezydium w okresie od ostatniego posiedzenia plenarnego (1 II 1973 r.), a skarbnik — kol. Tadeusz Bruszewski — omówił główne pozycje bilansu za rok 1972 oraz trudności finansowe SBP (wynikające m. in. ze wzrostu ceny papieru, usług poligraficznych, opłat pocztowych itp.), przedstawiając jednocześnie w imieniu Prezydium wniosek dotyczący zmiany wysokości składek członkowskich.

Sprawozdanie Głównej Komisji Rewizyjnej przedstawiła kol. Alicja Halpernowa — sekretarz Komisji. Na podstawie przeprowadzonej kontroli Komisja: 1) oceniła pozytywnie działalność finansową, 2) nie stwierdziła żadnych niezgodności w bilansie za rok 1972, 3) przedłożyła wniosek o zatwierdzenie bilansu przez Zarząd. Komisja zgłosiła również szereg wniosków szczegółowych dotyczących m. in. zwiększenia dochodów, zrewidowania wysokości składek członkowskich, występowania o dotacje docelowe, upłynnienia remanentów publikacji z poprzednich okresów (przecena, bezpłatne rozesłanie do bibliotek). W protokole Komisji zaznaczono również, że mimo niezatwierdzenia nowego statutu, przewodniczący Komisji — zgodnie z intencją nowego projektu — uczestniczy we wszystkich posiedzeniach Prezydium, mając tym samym możliwość orientowania się na bieżąco w pracach Zarządu Głównego SBP.

Informacje o przebiegu 39 Sesji IFLA w Grenoble, w której uczestniczyła 7-osobowa grupa bibliotekarzy polskich, przedstawił kol. W. Stankiewicz. Hasłem naczelnym ostatniej Sesji było zagadnienie światowego systemu informacji bibliograficznej. Podczas obrad plenarnych i w komisjach wygłoszono wiele referatów, które oprócz głównej tematyki Sesji omawiały szereg problemów szczegółowych. Przedstawiciele delegacji polskiej wygłoszili 2 referaty.

Następnie kol. Zbigniew Żmigrodzki zreferował wstępny projekt programu VII Zjazdu Bibliotekarzy, który ma być zorganizowany dla uczczenia 30-lecia PRL

* Tekst sprawozdania (por. s. 341—350) przekazano wcześniej uczestnikom posiedzenia.

i poświęcony modernizacji bibliotek. W związku z przedstawionym projektem VII Zjazdu Bibliotekarzy zwrócono m. in. uwagę na: 1) potrzebę nasyconia tematyki Zjazdu problematyką XXX-lecia PRL przez podkreślenie miejsca nowoczesnej biblioteki w nowoczesnym społeczeństwie, wykazanie osiągnięć w zakresie kształcenia bibliotekarzy, pominięcia — jako przedwczesnych — spraw dotyczących krajowego systemu informacji (kol. Cecylia Duninowa — Łódź), 2) potrzebę określenia głównych kierunków przyszłego rozwoju bibliotekarstwa polskiego (kol. Tadeusz Zarzębski — Warszawa, kol. Janina Kelles-Krauz — Wrocław), 3) konieczność utrzymania — zgodnie z projektem — problemów dotyczących systemu informacji naukowej (kol. Hanna Uniejewska — Warszawa), 4) brak ważnych elementów związanych z humanizacją pracy w bibliotekach (kol. Wanda Kozakiewicz — Wrocław), 5) brak zagadnień czytelnictwa, kształcenia kultury i czytelnictwa, wychowania czytelnika (kol. Józef Korpała — Kraków), 6) opracowanie preliminarza kosztów modernizacji bibliotek (kol. Adam Muszyński — Gdańsk).

Ponadto uczestnicy poruszyli również zagadnienia szczegółowe np. na temat: a) kierunku działalności Sekcji Bibliotek Szkolnych i Pedagogicznych, która powinna zająć się programem szkolenia bibliotekarzy tej sieci oraz formami kształtowania nawyków czytelnictwa w szkołach (kol. Marian Filipkowski), b) konieczność szerokiej propagandy bibliotekarstwa przy wszystkich możliwych okazjach (telewizja, prasa, radio itp. — kol. C. Duninowa), c) potrzeby stworzenia analogicznych możliwości jak dla nauczycieli przyjmowania (bez egzaminu) na wyższe studia bibliotekarskie bibliotekarzy z wieloletnią praktyką (kol. Alina Janik — Wrocław), d) zacieśnienia współpracy między Okręgami SBP (kol. Kelles-Krauz), reorganizacji pracy Oddziałów (kol. A. Muszyński).

Oceniając działalność Prezydium w okresie sprawozdawczym dyskutanci wysunęli szereg propozycji dotyczących kierunków pracy SBP: zwrócenia większej uwagi na sprawy bibliotek publicznych i ich pracowników (kol. L. Tokarska — Rzeszów); konieczność czuwania nad zachowaniem zasad jednolitości zawodu (kol. C. Duninowa); rozszerzenie informacji prasowych i propagandy bibliotekarstwa i Stowarzyszenia (kol. kol. C. Duninowa, A. Muszyński); dalszego rozwijania aktywnej inicjatywy w zakresie współpracy z resortami i na forum międzynarodowym (kol. Józef Korpała — Kraków), który pozytywnie ocenił wysiłki Prezydium na tym odcinku.

W sprawie przedstawionego przez Skarbnika projektu zmiany składek członkowskich zabierali głos — zajmując różne stanowiska — kol. kol.: M. Filipkowski, T. Zarzębski, L. Tokarska, A. Muszyński, F. Łozowski, H. Uniejewska, I. Morsztynkiewiczowa, J. Zajac. Na zakończenie dyskusji został przyjęty absolutną większością głosów (3 głosy przeciwne, 5 wstrzymujących się) wniosek kol. J. Korpały proponujący następujące stawki składek członkowskich w zależności od wysokości uposażeń lub emerytur: do 1500 zł — 2 zł, od 1501 do 3000 zł — 5 zł, powyżej 3000 zł — 10 zł. Nowe stawki obowiązują od 1 I 1974 r.

Zarząd Główny zatwierdził jednomyślnie bilans SBP za rok 1972, a ponadto przyjął wniosek kol. T. Zarzębskiego dotyczący wysłania depeszy do I sekretarza KW PZPR tow. Józefa Kępy z podziękowaniem za popieranie sprawy budowy gmachu Biblioteki Narodowej wraz z gratulacjami z okazji wyboru na stanowisko Przewodniczącego Rady Narodowej m. st. Warszawy.

Po przerwie zabrał głos serdecznie uprzednio powitany przez Przewodniczącego dr Edward Paliński, wicedyrektor Departamentu Domów Kultury, Bibliotek i Stowarzyszeń Regionalnych Ministerstwa Kultury i Sztuki.

Dyrektor Paliński omówił osiągnięcia bibliotek publicznych oraz realizację za-

dań i wniosków zgłoszonych na VI Zjazd PZPR. Przedstawił również niektóre zamierzenia resortu. W roku 1974 projektuje się m. in. opracowanie jednolitego programu rozwoju bibliotek, ogłoszenie roku 1975 — rokiem bibliotek polskich, przygotowanie planu usprawnienia pracy bibliotek wojewódzkich i powiatowych.

Z prac bieżących należy wymienić: a) zakończenie prac redakcyjnych nad *Raportem o bibliotekach*, który po akceptacji Ministerstwa Kultury i Sztuki zostanie poddany szerokiej dyskusji, b) podjęcie prac nad statutem bibliotek miejskich, w miastach nie stanowiących powiatów (ostatnio ogłoszono wzorcowy statut dla bibliotek gminnych), c) przekazanie do zatwierdzenia projektu nagrody im. J. Lelewela dla bibliotekarzy, d) złożenie Wicepremierowi Józefowi Tejchmie projektu nowelizacji zarządzenia z 1966 r. w sprawie uposażenia służby bibliotecznej, e) przygotowanie programu upowszechnienia czytelnictwa w miejscowościach kuracyjnych i wypoczynkowych, f) zakończenie prac nad ustaleniem centralnego opracowania i druku kart katalogowych.

Następnie dr Paliński podziękował aktywistom SBP za ofiarną, społeczną pracę życząc dalszego, pomyślnego rozwoju SBP i całego bibliotekarstwa.

W czasie obrad Zarządu Głównego kol. W. Stankiewicz przekazał w imieniu Zarządu Głównego podziękowanie oraz pismo gratulacyjne od Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich a także wyrazy uznania za wkład w dorobek bibliotekarstwa polskiego — przechodzącej na emeryturę kol. Ewie Pawlikowskiej — długoletniemu działaczowi SBP i wicedyrektorowi Departamentu Domów Kultury, Bibliotek i Stowarzyszeń Regionalnych w Ministerstwie Kultury i Sztuki.

Następnie kol. Przewodniczący wręczył stypendia im. Władysława Tatarkiewicza kol. kol. Irenie Nitsche (Biblioteka Śląska) i Tadeuszowi Matyjaszkowi (PiMBP Słupsk). Tegoroczni stypendyści zostali wytypowani przez Komisję ZG SBP na podstawie wniosków zgłoszonych przez 13 Okręgów.

Zamykając obrady kol. W. Stankiewicz podziękował wszystkim zebranych za udział w posiedzeniu i dyskusji oraz członkom Prezydium Zarządu Głównego SBP za ofiarną, intensywną i kolegialną pracę.

MARTA BURBIANKA
(1898-1973)

Dnia 29 października 1973 r. zmarła nagle dr Marta Burbianka, emerytowany profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Wrocławskiego, długoletni pracownik Biblioteki Głównej, Instytutu Bibliotekoznawstwa i Studium Bibliotekoznawstwa dla Pracujących Uniwersytetu Wrocławskiego, zasłużony pedagog, bibliotekarz, historyk, działacz polonijny i żołnierz Armii Krajowej.

Marta Burbianka urodziła się dn. 18 marca 1898 r. w Ryngowianach na Żmudzi, w dawnej gubernii kowieńskiej. Naukę gimnazjalną rozpoczęła w 1911 r. w Rydze, a ukończyła w 1916 r. w ówczesnym Piotrogradzie¹. W 1919 r. wstępuje na Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Po kilkuletniej przerwie podejmuje studia ponownie w 1927 r., specjalizując się w historii i polonistyce. Dyplom magistra filozofii w zakresie historii otrzymała w 1931 r., a tytuł doktora filozofii w 1933 r. na podstawie dysertacji *Augustus Rotundus, wójt wileński* opracowanej pod kierunkiem prof. S. Kościalkowskiego. Tematyka tej pracy wprowadziła Autorkę w tajniki archiwum miejskiego, w problemy prawodawstwa i administracji społeczności mieszczańskiej. Miało to wpływ na późniejsze ukierunkowanie głównego nurtu Jej prac naukowych, już na terenie Wrocławia.

Pierwsza praca zawodowa Marty Burbianki związana była z bibliotekarstwem, gdyż bezpośrednio po otrzymaniu magisterium pracuje przy inwentaryzowaniu i katalogowaniu księgozbioru Muzeum Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. W tym czasie współpracowała także przy wydawaniu materiałów po Ludwiku Janowskim, profeszorze Uniwersytetu Wileńskiego. Zaczęła więc karierę zawodową jako bibliotekarz i jako bibliotekarz przeszła na emeryturę. Ten początek i koniec pracy w bibliotekarstwie stanowi pewnego rodzaju klamrę, która zamyka bogatą działalność pedagogiczną w szkołach średnich i wyższych oraz działalność bibliotekarską — pedagoga na terenie wrocławskiej Biblioteki Uniwersyteckiej.

Pracę pedagogiczną rozpoczęła Marta Burbianka na Litwie w 1933 r. ucząc kolejno w gimnazjach w Kownie, w Poniewieżu i w Kupiśzkach. Od 1941 r. brała czynny udział w tajnym nauczaniu. Na przełomie lat 1945/46 pracuje jako tłumaczka w „Lesokombinacie” w Poniewieżu, a następnie w Wilnie na stanowisku samodzielnego referenta Wydziału Kultury Głównego Pełnomocnika Rządu Rzeczypospolitej Polskiej do spraw ewakuacji, gdzie powierzono Jej kompletowanie i prowadzenie specjalnej biblioteki, obejmującej wilniania i lithuanica.

W pierwszej połowie 1946 r. Marta Burbianka w ramach repatriacji przyby-

¹ Z ustnych relacji Zmarłej oraz dokumentów przez nią pozostawionych wynika, iż pensja Anny Jastrzębskiej w Rydze, aczkolwiek z językiem wykładowym rosyjskim, była ośrodkiem kultury polskiej. Wykładowcami w klasie pedagogicznej byli m. in. Jan Baudouin de Courtenay, Remigiusz Kwiatkowski, Bohdan Winiarski. Za łaskawe udostępnienie mi dokumentów prywatnych dot. biografii Pani Profesor składam uprzejmie podziękowania Jej Rodzinie i dr Helenie Szwedkowskiej.

wa do Wrocławia i tutaj od 1 czerwca tegoż roku podejmuje pracę w Uniwersytecie Wrocławskim. Początkowo pełni funkcję starszej asystentki przy Katedrze Słowiańszczyzny Wschodniej na Wydziale Humanistycznym, ale już z dniem 1 sierpnia przenosi się do Biblioteki Uniwersyteckiej. Jesienią 1946 r. składa państwowy egzamin bibliotekarski. Powołana w 1949 r. na kierownika samodzielnego Oddziału Udostępniania Zbiorów stanęła przed zadaniem tworzenia działu od podstaw, gdyż istniejące wówczas agendy udostępniania nie były zespolone organizacyjnie. W marcu 1950 r. obejmuje stanowisko kierownika Oddziału Bibliotek Zakładowych. Od maja 1951 r. dyrekcja powierzyła Jej prowadzenie Gabinetu Śląsko-Lużyckiego. Na tym stanowisku pozostaje przez lat 14. Do jej niewątpliwych zasług na tym polu należy scalanie i opracowywanie bogatego zbioru XIX-wiecznych czasopism śląskich. W 1965 r., a więc niedługo przed przejściem na emeryturę (1968) organizuje Oddział Prac Naukowych.

Wrocławski okres Jej działalności to nie tylko praca bibliotekarska, ale w równej mierze także praca dydaktyczna. Marta Burbianka była utalentowanym pedagogiem i wspaniałym dydaktykiem. W podjętej przez Bibliotekę Uniwersytecką akcji szkolenia wewnętrznego prowadziła kursy języków obcych, ćwiczenia i kolokwia z zakresu wiedzy fachowej oraz kursy dokształcające dla magazynierów. Brała żywy udział w szkoleniu bibliotekarzy z bibliotek powszechnych. Była członkiem Komisji praktyk międzybibliotecznych. Od 1956 do 1972 r. prowadziła wykłady i seminaria magisterskie z bibliografii i dziejów produkcji książki w Katedrze Bibliotekoznawstwa, obecnym Instytucie Bibliotekoznawstwa. Jako kierownik Oddziału Prac Naukowych włącza się aktywnie do pracy nad przysposobieniem bibliotecznym studentów.

W Jej twórczości naukowej na pierwszy plan wysuwa się dorobek wrocławski. W tym też okresie otrzymuje szereg tytułów zawodowych i naukowych: w 1953 r. — nominację na kustosa, w 1955 r. uchwałą Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki przyznano Jej tytuł docenta, a w 1964 r. mianowano Ją profesorem nadzwyczajnym. Od 1958 r. była członkiem Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego.

Zainteresowania Marty Burbianki pracą naukową sięgają jeszcze lat studenckich, kiedy to w Kole Historyków Uniwersytetu Stefana Batorego przedstawiła kilka referatów naukowych dotyczących historii tegoż Uniwersytetu i regionu wileńskiego⁸. Z podobną tematyką wiąże się Jej pierwsze prace drukowane⁹. Po wojnie problematyka prac badawczych Marty Burbianki zmienia się całkowicie. Praca w bibliotece przyczyniła się do rozbudzenia nowych zainteresowań związanych z dziejami książki na Śląsku i drukiarstwa śląskiego XVI w. oraz studiami z zakresu teorii i praktyki bibliograficznej i bibliotekoznawczej. Oddzielną grupę stanowią publikacje o charakterze informacyjno-usługowym, jak informatory, przewodniki itp.

Historia produkcji książki na Śląsku w okresie rozkwitu kultury mieszczańskiej zajmuje w dorobku naukowym Marty Burbianki czołowe miejsce. Przedsięwzięła Ona bowiem ambitne zadanie opracowania dziejów oficyn drukarskich we Wrocławiu w dobie Odrodzenia. W tym cyklu opublikowała szereg monografii dotyczących poszczególnych drukarni. Zamknięciem tych badań jest syntetyczna praca

⁸ A. Deruga: Sprawozdanie z działalności Koła Historyków słuchaczy USB w Wilnie w latach 1923—1933. W: *Księga pamiątkowa Koła Historyków słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. 1923—1933*. Wilno 1933 s. 359—364.

⁹ A. Mendykowa: Bibliografia prac Marty Burbianki. *Rocz. bibl. R. 17: 1973 z 1/2 s. 7—17; A. Kno: Słowo wstępne. (Uczczenie siedemdziesięciopięcioletnia Profesor Doktor Marty Burbianki). Rocz. bibl. R. 17: 1973 z 1/2 s. 3—5.*

pt. *Drukarnstwo wrocławskie do końca XVII w.*⁴, obejmująca zarys historyczny oraz szczegółową bibliografię druków. Publikacje te oparte na bogatych materiałach archiwalnych przedstawiają historię i produkcję typograficzną oficyn na szerokim tle kulturalnym i społecznogospodarczym.

Badaniami swymi nad dziejami książki na Śląsku Marta Burbianka objęła także zagadnienia wrocławskiego introligatorstwa i handlu księgarskiego w XVI wieku, ogłaszając następujące prace: *Dwaj introligatorzy wrocławscy z pierwszej połowy XVI w.*⁵, *Oprawy wrocławskich ksiąg miejskich w XVI w.*⁶ oraz *Zarys dziejów handlu księgarskiego we Wrocławiu do połowy XVII wieku*⁷. W dwóch pierwszych pracach, idąc wzorem metody badań Kazimierza Piekarskiego, Autorka przedstawiła nieznane warsztaty introligatorskie, wykazując na podstawie wnikliwej analizy ich produkcji wpływy krakowskie na XVI-wieczną sztukę zdobienia opraw wrocławskich. Nowatorską publikacją nie notowaną w historiografii polskiej ani obcej jest — wspomnianą już wyżej — *Zarys dziejów handlu księgarskiego* obejmujący zarówno genezę handlu na przełomie XV i XVI w., jak i życie profesjonalne księgarzy.

Wiele swoich publikacji poświęciła także Marta Burbianka historii bibliotek, i to zarówno epoki Odrodzenia, jak i historii współczesnej.

Oddzielny trzon Jej działalności naukowej i dydaktycznej stanowi bibliografia. W tej dziedzinie oprócz prac teoretycznych, podręczników skryptowych i przewodników metodycznych do nauki bibliografii dla studentów oraz wnikliwych recenzji zagranicznych podręczników z tej dziedziny kierowała kolektywną wstępną pracą nad bibliografią druków Śląskich XV-XVIII w.

I wreszcie nie sposób pominąć milczeniem Jej prac zrodzonych z problemów wynikających z codziennej pracy bibliotekarza. Do tej grupy zaliczymy np. artykuły: *Biblioteki zakładowe wyższych uczelni i sprawa katalogu centralnego*⁸, *Sprawa kształcenia pracowników naukowych bibliotek*⁹. Z publikacji informacyjno-usługowych na uwagę zasługują liczne wykazy nabytków z lat 1949-1956.

Już od czasów akademickich Marta Burbianka bierze czynny udział w pracy organizacyjno-naukowej i społecznej. Działa aktywnie w Kole Historyków Uniwersytetu Stefana Batorego, pełniąc funkcje wiceprezesa i prezesa tegoż koła oraz funkcję sekretarza Zrzeszenia Kół Naukowych w Wilnie. W okresie pracy pedagogicznej w Kownie i w Poniewieżu uczestniczy w pracach harcerstwa polskiego na Litwie¹⁰ i bierze czynny udział w działalności oświatowej, pracując w polskich świetlicach robotniczych. Z tego okresu pochodzą popularne szkice historyczne i artykuły okolicznościowe związane z kulturą naszego narodu¹¹. Jest znaną działaczką w polskich kulturalnych towarzystwach „Pochodnia” i „Oświata” oraz w Związku Nauczycielstwa Polskiego na Litwie.

W okresie ciężkich lat wojennych Marta Burbianka nie tylko poświęciła się konspiracyjnej pracy pedagogicznej, ale współpracowała czynnie w ruchu oporu

⁴ W druku.

⁵ *Prz. zach.* R. 7: 1951 nr 11/12 s. 564-579; *Odb. Poznań* 1952 s. 31-65.

⁶ *Rocz. bibl.* R. 1: 1957 s. 31-65.

⁷ *Sobótka* R. 4: 1949 s. 14-88; *Odb. uzup. Wrocław* 1950 ss. 77, tabl. 11.

⁸ *Prz. biblot.* R. 18: 1951 z. 1/2 s. 96-108.

⁹ *Zycte Nauki* R. 7: 1952 nr 7/8 s. 211-222.

¹⁰ Zorganizowała harcerstwo polskie w Kownie, a w Poniewieżu reaktywowała je jako Koło Czerwonego Krzyża w r. 1934. ZHP działał w Poniewieżu od 1921 do 1924 r., w którym ówczesne władze litewskie nakazały likwidację organizacji. Jako komendantka hufca męskiego i żeńskiego brała udział w letnich obozach harcerskich w Polsce zorganizowanych dla harcerzy polskich z zagranicy. Posiadała stopień harcmistrza i utrzymywała żywe kontakty z Komendą Główną ZHP w Warszawie.

¹¹ Artykuły te były drukowane w „Chacie Rodzinnej” i „Dzienniku Kowieńskim”. W „Światku Dzieciinnym”, dodatku do „Chaty Rodzinnej” w dziale „Skrzynka do listów” pisywała w r. 1933 pod pseudonimem Ciocia Marysia.

Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej. Pod pseudonimem „Nauczycielka” pełniła powierzone Jej zadania, pracując na stanowisku kierownika spraw organizacyjno-administracyjnych obwodu Inspektoratu „E” okręgu wileńskiego. Do niej m. in. należał przerzut ludzi do oddziałów partyzanckich.

W okresie wrocławskim największe zasługi położyła w pracach Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego jako przewodnicząca Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa w latach 1958-1962. Współpracowała z *Polskim Słownikiem Biograficznym*, jak również ze *Słownikiem Pracowników Książki Polskiej*. Była czynnym członkiem Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Brała udział w pracach zarządu, w akcji odczytowej popularyzującej działalność Stowarzyszenia i zawód bibliotekarski. Jako długoletni członek Związku Nauczycielstwa Polskiego kilkakrotnie pełniła funkcje członka zarządu Oddziałowej Organizacji Związkowej przy Bibliotece Uniwersyteckiej, a ostatnio aktywnie działała w Sekcji Emerytów Zakładowej Organizacji Związkowej Uniwersytetu Wrocławskiego. Była członkiem Towarzystwa Miłośników Historii i Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz Wrocławskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki.

Za wybitne zasługi na polu pracy naukowej, dydaktycznej i społecznej została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem X-lecia PRL, Odznaką XV-lecia Dolnego Śląska, dyplomami uznania, a za ofiarną pracę w ruchu oporu w latach 1941-1944 otrzymała Srebrny Krzyż Zasługi z Mieczami.

Odszedł od nas nie tylko wielce zasłużony dla wrocławskiego i ogólnopolskiego bibliotekarstwa Profesor, ale przede wszystkim prawy i szlachetny Człowiek. Człowiek ofiarny i uczynny, wychowawca młodzieży polskiej i wielu pokoleń bibliotekarskich — Przyjaciół młodych. Wszyscy, którzy się z Nią zetknęli, pamiętają Jej skromną postać i jasne, mądre, pełne dobroci i zrozumienia oczy. Była Osobą pogodną, towarzyską, ale także Człowiekiem wiele wymagającym w pracy od siebie i umiejacym cenić dobrą pracę innych. Hołdowała zasadzie, jakże trafnie wyrażonej w ostatnich słowach pożegnania przez Jej wychowanka z Poniewieża: „nie życie tworzy ludzi, ale ludzie tworzą życie”.

Elżbieta Marczevska-Stańdowa

KRONIKA KRAJOWA

500-LECIE NARODZIN SZTUKI DRUKARSKIEJ W POLSCE

W dniach od 6 do 10 maja 1974 r. odbyła się Międzynarodowa Sesja Naukowa z okazji 500-lecia Narodzin Sztuki Drukarzkiej w Polsce, zorganizowana przez Bibliotekę Narodową w Warszawie oraz Uniwersytet Jagielloński i Bibliotekę Jagiellońską w Krakowie. Obrady Sesji odbywały się najpierw w Warszawie w Sali Lustrzanej Pałacu Staszica (6-8 maja), następnie w Krakowie — w Auli Uniwersytetu Jagiellońskiego (9 maja) i w Auli Polskiej Akademii Nauk (10 maja). W Sesji uczestniczyli przedstawiciele bibliotek, instytucji i organizacji naukowych w kraju oraz goście zagraniczni z: Bułgarii, Czechosłowacji, Francji, Szwecji i Związku Radzieckiego. Z tematem Sesji wiążą się dwie wystawy: w Bibliotece Narodowej (Pałac Rzeczypospolitej pl. Krasifskich 3/5) pt. „Książka polska wczoraj i dziś”, w Bibliotece Jagiellońskiej pt. „300 lat Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego. 1674-1974”. Materiały z Sesji będą opublikowane w specjalnym wydawnictwie.

XIV KRAJOWA NARADA PRZEDSTAWICIELI PLACÓWEK INFORMACYJNYCH

Narada zorganizowana przez Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej odbyła się w dniu 25 kwietnia 1974 r. w Warszawie. Na obradach plenarnych wygłoszone zostały referaty: Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki prof. Jana Kaczmarka pt. „Rola inte w realizacji zadań w zakresie nauki, szkolnictwa wyższego i techniki” i Dyrektora Generalnego Centrum INTE inż. Mieczysława Derentowicza pt. „Założenia dalszego intensywnego rozwoju informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej”. Następnie odbyły się obrady sekcji problemowych: I — Automatyzacja krajowego systemu inte, II — Integracja działalności placówek informacyjnych w ramach krajowego systemu inte, III — Praca zakładowych ośrodków inte. Narada zakończona została sprawozdaniami z obrad sekcji problemowych oraz przyjęciem wniosków. Materiały z Narady zostały opublikowane w nr 3/1974 *Aktualnych Problemów Informacji i Dokumentacji*.

DOSKONALENIE PRACOWNIKÓW INFORMACJI NAUKOWEJ

Ośrodek Dokumentacji i Informacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk organizuje w roku 1974 następujące formy kształcenia i doskonalenia kadr: 1) Piętnastodniowe kursy podstawowe dla pracowników ze średnim lub wyższym wykształceniem, którzy nie przeszli żadnego przeszkolenia w zakresie informacji naukowej;

2) Dwuletni kurs doskonalący dla pracowników z wyższym wykształceniem o co najmniej jednorocznym stażu pracy w zakresie informacji naukowej. Program kursu obejmuje 1350 godzin, z których 350 przeznaczono na wykłady, ćwiczenia i pokazy, a pozostałe na samodzielne przestudiowanie lektury. Zajęcia odbywać się mają w sześciu cyklach wykładowych, trwających od 10 do 14 dni każdy. Pierwsze spotkanie odbyło się w Wiśle w dniach 28 III-6 IV 1974 r.; 3) Kursy specjalistyczne poświęcone określonej problematyce. W lutym odbył się taki tygodniowy kurs na temat budowy języków informacyjnych typu tezaursus; 4) Seminarium — spotkania specjalistów pracujących nad podobnymi zagadnieniami informacji naukowej w celu zapoznania się z najnowszymi osiągnięciami teoretycznymi i praktycznymi oraz omówienia problemów wymagających rozwiązania. Od 25 lutego do 2 marca 1974 r. odbyły się trzy dwudniowe seminarium, na których omawiano organizację i wydawnictwa Instytutu Informacji Naukowej w Filadelfii. Wszystkimi tymi formami szkolenia objęci są przede wszystkim pracownicy placówek naukowych PAN oraz szkół wyższych podległych Ministerstwu Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. O udział w kursach i seminarium ubiegać się mogą też pracownicy informacji bibliotek głównych akademii medycznych oraz placówek podległych resortom gospodarczym, którzy przyjmowani będą jednak tylko w przypadku wolnych miejsc. Kursy są opłacane przez instytucje delegujące.

KURS DLA KANDYDATÓW NA BIBLIOTEKARZY DYPLOMOWANYCH

W kwietniu 1974 r. rozpoczęły się zajęcia na kursie dla kandydatów na bibliotekarzy dyplomowanych, zorganizowanym przez Sekcję Bibliotek Naukowych Okręgu Stołecznego przy współpracy Sekcji Bibliotek Naukowych Zarządu Głównego SBP. Program kursu, przewidzianego na ok. 110 godzin, obejmuje zagadnienia określone w wymaganiach Komisji Egzaminacyjnej dla Bibliotekarzy Dyplomowanych.

KOMISJA BIBLIOTEKARZY I DOKUMENTALISTÓW SEKCJI NAUKI ZNP

Dnia 5 kwietnia 1974 r. odbyło się zebranie Komisji Bibliotekarzy i Dokumentalistów Sekcji Nauki Związku Nauczycielstwa Polskiego. Mgr Ignacy Sieradzki (Biblioteka IBL PAN) zreferował projekt wystąpienia Komisji do Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki w sprawie wyjaśnienia zakresu uprawnień bibliotekarzy i dokumentalistów wynikających z Karty Nauczyciela i towarzyszących jej rozporządzeń placowych. Zebrani, akceptując w zasadzie projekt, podnieśli dodatkowo sprawę nie zrealizowanych postanowień art. 40 (przyszanie odznaczeń państwowych po 20 latach pracy) i art. 80 (zasady mianowania) oraz wprowadzili do projektu szereg szczegółowych poprawek. Mgr Anna Romańska (BUW) omówiła sytuację w dziedzinie zakupu książek i czasopism z krajów sfery dolarowej podkreślając szkody mogące wyniknąć dla kompletności zbiorów czasopism w związku z dużymi wahaniami wielkości puli dewizowej. Postanowiono spowodować wystąpienie ZG ZNP o coroczne zwiększanie wysokości przydziału dewiz ze względu na zwyżkę cen i na wzrost liczby publikacji. Dr Krystyna Wyczańska (ODIIN PAN) przedstawiła projekt zorganizowania w czerwcu i wrześniu 1974 r. cyklu wykładów na temat najnowszych form informacji naukowej, który byłby zakończony wyciecz-

ką do Moskwy i Leningradu w celu zapoznania się z przodującymi ośrodkami informacji. Zebrani, akceptując ideę wycieczek szkoleniowych, zwrócili uwagę na konieczność zorganizowania bibliotekarskich kursów specjalizacyjnych i utworzenia w innych ośrodkach (poza Wrocławiem) zaocznych studiów bibliotekoznawczych. Starania w tym kierunku ma podjąć Wydział Szkolenia ZG ZNP.

KOMPOZYCJA WYDAWNICZA KSIĄŻKI

Dnia 19 kwietnia 1974 r. odbyła się w Bibliotece Narodowej narada w sprawie opracowania nowelizacji Polskiej Normy „Kompozycja wydawnicza książki”. Organizatorem narady był Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej. Podstawę dyskusji stanowiły referaty obrazujące całość zagadnień związanych z kompozycją wydawniczą książki, a mianowicie Teresy Prekerowej: *Analiza kompozycji wydawniczej współczesnych książek* i Ireny Bednarz: *Analiza kompozycji wydawniczej współczesnej książki zagranicznej*.

CENTRALNE LABORATORIUM KONSERWACJI ARCHIWALIÓW

Dnia 4 kwietnia 1974 r. odbyło się w Warszawie spotkanie z okazji 25-lecia Centralnego Laboratorium Konserwacji Archiwaliów przy Archiwum Głównym Akt Dawnych. Główne kierunki działalności Laboratorium przedstawiono w referatach okolicznościowych i na specjalnej ekspozycji.

KONFERENCJA PRZEDSTAWICIELI BIBLIOTEK PRAWNICZYCH

Z inicjatywy Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk dnia 21 marca 1974 r. odbyła się konferencja przedstawicieli polskich bibliotek prawniczych, poświęcona zagadnieniom klasyfikacji zbiorów prawniczych. Dyskusję poprzedził referat mgr Wandy Tekli Zawilińskiej zawierający omówienie drugiej wersji *Schematu klasyfikacji rzeczowej księgozbiorów prawniczych*.

KSIĘGOZBIÓR MIKOŁAJA KOPERNIKA

Przechowywany od ponad 300 lat w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali księgozbiór astronoma pokazano po raz pierwszy w Polsce w Toruniu w grudniu 1973 r. W dniach od 8 do 13 kwietnia 1974 r. w Bibliotece Narodowej, w Pałacu Rzeczypospolitej otwarta była wystawa tych dzieł. Większość spośród 44 dzieł pochodzi z okresu wczesnego drukiarstwa europejskiego z lat 1470-1500. W księgozbiórze złożonym głównie z książek matematycznych i astronomicznych oraz nielicznych dzieł medycznych znajduje się wiele egzemplarzy opatrzonych odręcznymi uwagami Kopernika.

WSPÓŁPRACA BIBLIOTEK WARSZAWSKICH

W pracach Zespołu bibliotek warszawskich uczestniczą przedstawiciele trzynastu bibliotek stołecznych: Biblioteki Narodowej, Biblioteki Polskiej Akademii Nauk, Centralnej Biblioteki Rolniczej, Centralnej Biblioteki Wojskowej, Biblioteki Sejmowej, Głównej Biblioteki Lekarskiej, Głównej Biblioteki Komunikacyjnej, Głów-

nej Biblioteki Statystycznej, Biblioteki Publicznej, Biblioteki SGPiS, Biblioteki Akademii Rolniczej. W 1974 r. odbyły się 3 zebrań: 23 stycznia, 28 lutego oraz 28 marca, na których rozpatrywano kolejno: zakres i plan działalności Zespołu, problemy udostępniania zbiorów w bibliotekach Warszawy oraz działalność bibliotek w zakresie informacji. Przedstawiono i przedyskutowano projekt wydania krótkiego informatora o bibliotekach warszawskich. Opracuje go Biblioteka Narodowa na podstawie materiałów dostarczonych przez poszczególne biblioteki.

KRONIKA ZAGRANICZNA

ŚWIATOWY WYKAZ SŁUŻB ABSTRAKTOWYCH I BIBLIOGRAFICZNYCH

FID oraz NFAIS (National Federation of Abstracting and Indexing Services — Narodowa Federacja Służb Abstraktowych i Bibliograficznych, USA) podjęły w 1971 r. prace nad stworzeniem czytelnego dla komputera światowego wykazu informacji na temat służb abstraktowych i bibliograficznych w zakresie nauk ścisłych, technicznych, społecznych i humanistycznych (World Inventory of Abstracting and Indexing Services). Przygotowywany wykaz będzie częścią systemu UNISIST. Połączy on informacje już opublikowane i tworzyć będzie ewidencję centralną takich materiałów; na podstawie tej ewidencji będzie prowadził także bieżące serwisy informacyjne. Bazę dla wykazu stanowią wydawnictwa FID-u — *Index Bibliographicus*, *Abstracting Services*. Przewiduje się, że podstawowa ewidencja (master file) będzie przygotowana w 1974 r. Kopie jej znajdują się w Europie i Stanach Zjednoczonych a serwisy będą ogłaszane na podstawie obu ewidencji.

Unesco Bulletin for Libraries 1974 nr 2 s. 115

MIĘDZYNARODOWE BIURO DS. UNIWERSALNEJ REJESTRACJI BIBLIOGRAFICZNEJ

International Office for UBC (Universal Bibliographical Control) zostało powołane decyzją Rady Wykonawczej IFLA podczas spotkania w grudniu 1973 r. Na czele Biura będzie stał 4-osobowy Komitet (Committee for UBC), wspomagany przez Komitet Doradczy (Advisory Committee), do którego wejdą przedstawiciele komitetów IFLA ds. katalogowania, bibliografii, mechanizacji, wydawnictw seryjnych, bibliotek narodowych i uniwersyteckich oraz innych organizacji, związanych z UBC. Podstawową kadrę stałego personelu stworzy połączony z Biurem Sekretariatu IFLA ds. Katalogowania. Działalność nowej instytucji rozpocznie się od 1 lipca 1974 r. Odbędzie się spotkanie Komitetu ds. UBC, Komitetu Doradczego oraz przedstawicieli innych zainteresowanych organizacji, w celu przedyskutowania programu pracy nowego biura oraz rozwoju UBC. Siedziba Międzynarodowego Biura ds. UBC będzie mieścić się w Bibliotece Brytyjskiej.

FID New Bulletin 1974 nr 3 s. 29

MIĘDZYNARODOWY ZNORMALIZOWANY OPIS BIBLIOGRAFICZNY

W celu uniknięcia pomyłek między oryginalnym ISBD (International Standard Bibliographical Description) przeznaczonym dla wydawnictw zwartych i ISBD dla wydawnictw ciągłych oraz projektem ISBD dla materiałów audiowizualnych wprowadza się następujący sposób oznaczeń: ISBD(M), ISBD(S), ISBD(A/V).

Podczas konferencji na temat rewizji ISBD(M), która odbyła się w Grenoble w dniach 23 i 24 sierpnia 1973, zaakceptowano przedstawiony projekt normy po wprowadzeniu niewielkich zmian. Tekst normy zostanie opublikowany na początku 1974 r. Ustalono także ostateczny tekst ISBD(S); będzie on ogłoszony przez Komitet ds. Katalogowania również na początku 1974, jako zalecenie IFLA. Grupa specjalistów kanadyjskich przygotowała projekt ISBD (A/V) — omówiony w International Cataloging 1973 nr 2. Do przygotowania ostatecznego tekstu tej normy będzie powołana specjalna grupa robocza.

IFLA News 1973 nr 46 s. 15; FID News Bulletin 1973 nr 12 s. 157

SIEĆ INFORMACJI ISO

ISO Information network powołana została w dniu 1 stycznia 1974 r. Połączy ona Centrum Informacji ISO w Genewie z narodowymi ośrodkami informacji ds. normalizacji — w celu stworzenia szybkiej i sprawnej służby informacyjnej, w zakresie wszystkich zagadnień normalizacji. Dzięki Sieci Informacyjnej ISO — narodowe ośrodki informacji normalizacyjnej będą otrzymywały z Centrum pełniejsze dane na temat międzynarodowych norm oraz porozumień, mających wartość standardów. Ośrodki, powołane przez narodowe instytucje normalizacyjne, muszą mieć wiadomości o wszystkich normach ogłaszanych w kraju, aby na tej podstawie móc załatwiać kwerendy otrzymywane poprzez Sieć Informacji ISO. Rozwiązaniem ustaleń niezbędnych do funkcjonowania Sieci zajmie się ISO Standing Committee for Study of Scientific and Technical Information on Standardization, w skład którego wchodzi przedstawiciele 18 państw.

FID News Bulletin 1974 nr 3 s. 28—29

MIĘDZYNARODOWA WYMIANA PUBLIKACJI

Już 33 państwa ratyfikowały dwie konwencje o międzynarodowej wymianie wydawnictw, uchwalone przez Generalną Konferencję Unesco w grudniu 1958 r. Są to: Konwencja dotycząca międzynarodowej wymiany publikacji oraz Konwencja dotycząca wymiany między państwami publikacji oficjalnych i dokumentów rządowych. Po podpisaniu konwencji przez ZSRR — w ciągu 1972 r. 86 bibliotek radzieckich przesłało do bibliotek i innych instytucji w 122 krajach 1 144 300 egzemplarzy publikacji radzieckich (w tym 367 900 książek i 776 400 wydawnictw seryjnych i czasopism) oraz 4 272 300 patentów. W tym samym czasie biblioteki radzieckie otrzymały z zagranicy 861 700 publikacji (w tym 207 400 książek i 654 300 wydawnictw seryjnych i czasopism) oraz 2 434 400 patentów.

Unesco Bulletin for Libraries 1974 r. 2 s. 115

NOWY CLEARINGHOUSE

Science Associates International inc., wydawca czasopism *Information* i *LIST* zainicjował nową formę współpracy bibliotek. Nazwano ją Czytelniczą Służbą Doradczą (Readers Advisory Service — RAS). Jest to pierwsza na szerszą skalę podjęta akcja gromadzenia i rozpowszechniania bibliografii tematycznych i zestawień dokumentacyjnych, sporządzanych przez biblioteki szkół wyższych, biblioteki publiczne i specjalne. Subskrybenci RAS będą otrzymywali rocznie ok. 75 bibliografii; zestawienia mniej wyczerpujące będą tylko anonsowane w kwartalniku *RAS Newsletter*. Za każdą opublikowaną bibliografię wydawca będzie płacił bibliotece, która ją wykonała. Współpracę z RAS podjęło już 150 bibliotek Stanów Zjednoczonych i Kanady.

Information. Part 1 1973 nr 6 s. 307; *FID News Bulletin* 1974 nr 2 s. 14

DOROCZNA KONFERENCJA BIBLIOTEKARZY JAPONSKICH

Konferencja odbyła się w dniach 17 i 18 października 1973 w Kochi, z udziałem 1200 bibliotekarzy japońskich oraz przedstawicieli instytucji i organizacji międzynarodowych. Jej temat przewodni brzmiał: „Stworzyć żywe biblioteki dla obecnych potrzeb”. Obrady toczyły się w 14 sekcjach specjalistycznych. Tematem sekcji bibliotek uniwersyteckich była mechanizacja pracy bibliotecznej. Przedstawiciel Biblioteki Parlamentu (National Diet Library) zreferował prace nad zaadaptowaniem formatu MARC dla potrzeb bibliografii japońskiej.

Library of Congress Information Bulletin 1973 nr 46 s. 402

AFRYKAŃSKIE STOWARZYSZENIA BIBLIOTEKARZY

Wschodnio-Afrykańskie Stowarzyszenie Bibliotekarskie (East African Library Association) zostało rozwiązane, a na jego miejsce powstały trzy stowarzyszenia narodowe — Tanzanii, Kenii i Ugandy. Aby zachęcić bibliotekarzy afrykańskich do dyskusowania wspólnych dla nich problemów postanowiono zwoływać wspólne konferencje, które będą odbywały się co 2 lata w każdym z wymienionych państw. Planuje się także powołanie Ogólnoafrykańskiej Federacji Stowarzyszeń Bibliotekarskich (African Federation of Library Associations).

FID News Bulletin 1974 nr 2 s. 15

NOWE CZASOPISMA

Od sierpnia 1973 ukazuje się wydawany przez Unesco kwartalnik *Book Promotion News*, który będzie publikował wiadomości o planowanych i prowadzonych w różnych krajach akcjach popierania czytelnictwa i publikacji książek. Informacje ogłaszane w *Book Promotion News* będą przedrukowywane w publikacjach: narodowych oraz komisji Unesco i innych wydawnictwach służących rozwojowi kultury. Pismo będzie ukazywało się w wersji angielskiej i francuskiej.

Unesco Bulletin for Libraries 1974 nr 2 s. 108

Musikbibliothek Aktuell, finansowane przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Bibliotek Muzycznych, będzie spełniać funkcję międzynarodowego biuletynu informacyjnego dla pracowników bibliotek muzycznych. Adres wydawcy — Hans Veterlein Deutscher Bibliotheksverband, 57 Herman Maternstr., West-Berlin.

FID News Bulletin 1974 nr 2 s. 17

International Classification — pierwszy numer tego półrocznika ukazał się w styczniu 1974 r. Czasopismo poświęcone jest zagadnieniom teoretycznym i praktycznym systemów klasyfikacyjnych. Każdy numer będzie zawierał artykuły oryginalne z tej dziedziny w jęz. angielskim, niemieckim lub francuskim, przeglądy literatury, informacje i sprawozdania z konferencji. Wydawcą jest Verlag Dokumentation, Monachium.

FID News Bulletin 1974 nr 2 s. 17

ERRATA

Str.	Jest	Powinno być
222 w. 5	Scientific research in British universities and colleges	Scientific Research in British Universities and Colleges
222 w. 11d.	Wydawnictwa otrzymane 364	Wydawnictwa otrzymane 365
222 w. 10d.	Autorzy 365	Autorzy 366
223 w. 5	The Institute on Improving Qualitio[n] of Information Workers	Moscow's Institute for Improving Qualifications of Information Workers
223 w. 2d.	Publications received 364	Publications received 365
223 w. 1d.	Contributors 365	Contributors 366
227 w. 27	nakładów	nakładów
276 w. 7d.	schaftlichen Bibliotheken. <i>Zentralbl. Biblioth.-Wes.</i> Jg. 81: 1967 H. 3 s. 131-141.	86: 1972 H. 7 s. 391-405.
297 w. 22	i Techniki, w grudniu	i Techniki w grudniu
304 w. 12d.	biblioteki	Biblioteki
305 w. 14	biblioteka	Biblioteka
335 w. 15d.	Jej siedemdziesięciolecia**.	Jej siedemdziesięciolecia**.

WYDAWNICTWA OTRZYMANE

WYDAWNICTWA ZWARTE

Książka w życiu żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego. Materiały z konferencji naukowej 23-24 maja 1973 r. Warszawa 1974.

Michał Kuna: *Stanisław Czernik. Życie i twórczość. Bibliografia.* Ostrzeszów 1972.

WYDAWNICTWA CIĄGŁE

Bibliografia Krakowa. R. 1: 1970. Kraków 1973.

Citateľ. R. 23: 1974 čis. 2, 3, 4.

Čtenař. R. 25: 1973 čis. 12; R. 26: 1974 čis. 2.

Knižnice a vedecké informácie. R. 5: 1973 čis. 4.

Tudományos és Muszaki Tájékoztató. Évf. 21: 1974 sz. 2.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. Jg. 87: 1973 H. 12; Jg. 88: 1974 H. 1.

AUTORZY

- Maria Magdalena BIERNACKA, mgr** — Biblioteka Narodowa
Janina CYGAŃSKA, mgr — Sekretarz Generalny SBP
Maria DOBRZAŃSKA, mgr — Biblioteka Główna i Ośrodek Informatyki Naukowo-Technicznej Politechniki Wrocławskiej
Jadwiga KOŁODZIEJSKA, dr hab. — Biblioteka Narodowa
Leon ŁOŚ, mgr — Biuro Wydawnictw i Bibliotek PAN
Elżbieta MARCZEWSKA-STANDOWA, dr — Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu
Aleksandra NIEMCZYKOWA, dr — Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego
Teresa NIEMENTOWSKA, mgr — Biblioteka PAN w Warszawie
Aleksandra OCHMAŃSKA, mgr — Biblioteka Główna Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu
Alcja OLEJNIK, mgr — Biblioteka PAN w Warszawie
Władysław PIASECKI, mgr — Instytut Badań Pedagogicznych w Warszawie
Barbara WIECZOREK, mgr — Biblioteka Główna Politechniki Szczecińskiej
Helena WIĘCKOWSKA, prof. dr
Sylwia WRÓBLEWSKA, mgr
- Kronikę krajową oprac.
Jadwiga KRAJEWSKA, mgr — Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
- Kronikę zagraniczną oprac.:
Mirosława KOCIĘCKA, mgr — Biblioteka Narodowa
- Tłumaczenia angielskie
Anna TROMBALA, mgr — Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

Warunki prenumeraty

Cena prenumeraty półrocznej 48,— zł

Cena prenumeraty rocznej 96,— zł

Instytucje państwowe i społeczne, zakłady pracy, szkoły — mające siedzibę w miastach wojewódzkich i powiatowych, mogą zamawiać prenumeratę za pośrednictwem miejscowych Oddziałów i Delegatur RSW „Prasa-Książka-Ruch” lub bezpośrednio w RSW „Prasa-Książka-Ruch” Przedsiębiorstwo Upowszechnienia Prasy i Książki 50-502 Wrocław, ul. Hubska 8/14 konto NBP IV O/M nr 1677-6-4025, w terminie do dnia 25 listopada na rok następny.

Instytucje państwowe i społeczne, zakłady pracy, szkoły — mające siedzibę w miejscowościach, w których nie ma Oddziałów RSW „Prasa-Książka-Ruch”, winny opłacać prenumeratę w terenowo właściwych urzędach pocztowych.

Prenumeratę krajową dla czytelników indywidualnych przyjmują urzędy pocztowe, listonosze i bezpośrednio RSW „Prasa-Książka-Ruch” Przedsiębiorstwo Upowszechnienia Prasy i Książki 50-502 Wrocław, ul. Hubska 8/14 konto NBP IV O/M nr 1677-6-4025, w terminie do 10 dnia miesiąca poprzedzającego okres prenumeraty.

Prenumeratę ze zleceniem wysyłki za granicę, która jest o 40% droższa od prenumeraty krajowej, przyjmuje Biuro Kolportażu Wydawnictw Zagranicznych „Prasa-Książka-Ruch” 00-840 Warszawa, ul. Wronia 23, konto PKO nr 1-6-100024.

Sprzedż numerów bieżących i uprzednich

Instytucje państwowe i społeczne, szkoły, zakłady pracy oraz czytelnicy indywidualni mogą nabywać tę publikację: w księgarni Ósrodka Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych PAN — sprzedaż gotówkowa i wysyłkowa, pojedynczych numerów i w kontynuacji; płatność gotówką, przelewem lub za zaliczeniem pocztowym. Adres: ORPAN 00-901 Warszawa, Pałac Kultury i Nauki konto PKO nr 1-6-100312, w Księgarni „Ossolineum” 50-106 Wrocław, Rynek 8, w Głównej Księgarni Naukowej 00-068 Warszawa, Krakowskie Przedmieście 7, w Księgarni Naukowej 31-118 Kraków, ul. Podwale 6. Prenumeratorki mieszkający za granicą mogą zamawiać *Przeгляд Biblioteczny* za pośrednictwem Centrali Handlu Zagranicznego „Ars Polona-Ruch” 00-068 Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 7, Bank Handlowy S. A. Warszawa k-to nr 1595-006-000-00710.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo. Wrocław 1974.

Nakład: 3020 egz. Objętość: ark. wyd. 16,00, ark. druk. 11,25, ark. A1-15. Papier druk. sat. kl. V, 70 g, 70×100. Oddano do składania 12 VII 1974. Podpisano do druku 6 XI 1974. Druk ukończono w listopadzie 1974. Wrocławska Drukarnia Kartograficzna. Wrocław, ul. Kościuszki 29. Zam. A/1052/74. (P-15). Cena zł 24.—